

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
OBCHODNÁ FAKULTA**

Evidenčné číslo: 102004 /I/2023/S421000353901N

**EKONOMICKÉ IMPAKTY CESTOVNÉHO RUCHU
NA HOSPODÁRSTVO VYBRANÝCH KRAJÍN**

Diplomová práca

2023

Filip Žbodák, Bc.

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
OBCHODNÁ FAKULTA**

**EKONOMICKÉ IMPAKTY CESTOVNÉHO RUCHU
NA HOSPODÁRSTVO VYBRANÝCH KRAJÍN**

Diplomová práca

Študijný program: Manažment cestovného ruchu

Študijný odbor: Ekonómia a manažment

Školiace pracovisko: Katedra cestovného ruchu

Vedúci záverečnej práce: Ing. Jozef Gáll, PhD.

Bratislava 2023

Filip Žbodák, Bc.

ABSTRAKT

ŽBODÁK, Filip: Ekonomické impakty cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Obchodná fakulta; Katedra cestovného ruchu. – Ing. Jozef Gáll, PhD. – Bratislava: OF, 2023, 89 s.

Záverečná práca je vypracovaná na tému ekonomických impaktov na hospodárstvo vybraných krajín. Ako krajiny na spracovanie boli vybrané Slovensko, Česká republika, Taliansko, Japonsko, Kanada, Brazília a Juhoafrická republika. Cieľom práce bolo predstaviť čitateľovi základné teoretické východiská týkajúce sa pojmu cestovného ruchu ako takého a aktuálny stav riešenej problematiky, ktorou sa táto diplomová práca zaoberá. Praktická časť práce má za cieľ diferencovať jednotlivé vývojové etapy fenoménu cestovného ruchu vo vybraných krajinách. Zároveň bolo cieľom poukázať na vplyv krízy súvisiacej s ochorením COVID- 19 na hospodárstvo týchto krajín. V závere práce autor konštatuje čo treba zlepšiť a možné riešenia.

Kľúčové slová: ekonomické impakty, hospodárstvo, cestovný ruch, turizmus, krajiny

ABSTRACT

ŽBODÁK, Filip Economic Impacts of Tourism on the Economy of Selected Countries. – University of Economics in Bratislava. Faculty of commerce; Department of Tourism. - Ing. Jozef Gáll, PhD. – Bratislava: OF, 2023, 87 p.

The final thesis is prepared on the topic of economic impacts on the economy of selected countries. Slovakia, the Czech Republic, Italy, Japan, Canada, Brazil and the Republic of South Africa were selected as countries for processing. The aim of the thesis was to present the reader with the basic theoretical starting points regarding the concept of tourism as such and the current state of the solved problem, which this diploma thesis deals with. The practical part of the work aims to differentiate individual development stages of the tourism phenomenon in selected countries. At the same time, the aim was to point out the impact of the crisis related to the COVID-19 disease on the economy of these countries. At the end of the thesis, the author notes what needs to be improved and possible solutions.

Keywords: economic impacts, economy, tourism, tourism, countries

OBSAH

ÚVOD	- 1 -
1 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY DOMA A V ZAHRANIČÍ A PODOBNE	- 3 -
1.1 Definícia Cestovného ruchu	- 3 -
1.2 Vývoj geografie cestovného ruchu.....	- 8 -
1.2.1 Predmet geografie cestovného ruchu	- 12 -
1.2.2 Členenie cestovného ruchu z hľadiska geografie	- 13 -
1.3 Klasifikácia podmienok cestovného ruchu	- 14 -
1.3.1 Selektívne činitele cestovného ruchu.....	- 15 -
1.3.2 Lokalizačné činitele cestovného ruchu	- 16 -
1.3.3 Realizačné činitele cestovného ruchu	- 18 -
1.4 Úloha štátu v cestovnom ruchu	- 20 -
1.5 Význam cestovného ruchu vo svete	- 21 -
1.5.1 Ekonomický význam cestovného ruchu	- 21 -
1.5.2 Spoločenský význam	- 24 -
1.5.3 Ekologický význam	- 25 -
1.5.4 Satelitný účet cestovného ruchu (TSA)	- 27 -
2 CIEĽ DIPLOMOVEJ PRÁCE	- 29 -
3 METODOLÓGIA DIPLOMOVEJ PRÁCE	- 31 -
4 VÝSLEDKY PRÁCE	- 33 -
4.1 Vývojové etapy moderného cestovného ruchu	- 33 -
4.2 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Slovenska	- 35 -
4.3 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Českej republiky	- 40 -
4.4 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Talianska	- 46 -
4.5 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Kanady	- 51 -
4.6 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Juhoafrickej republiky	- 57 -
4.7 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Japonska	- 60 -
4.8 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Brazílie	- 65 -
5 DISKUSIA	- 71 -
ZÁVER	- 75 -
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	- 78 -

ÚVOD

Cestovný ruch patrí v posledných rokoch medzi najdynamickejšie sa rozvíjajúce ekonomické odvetvia. Dnešný socioekonomický fenomén cestovného ruchu v posledných rokoch rýchlo narastá. Cestovný ruch treba vnímať aj ako psychologický fenomén, pretože sa stáva čoraz dôležitejším pre moderného človeka, ktorý podniká cesty pod vplyvom rôznych motívov. Ľudia sú rôzni, a tak sa na turistiku vydajú často pod vplyvom rôznych faktorov. Človek podniká cestu tak, že si ju pred odchodom predstavuje a zvažuje výhody, ktoré mu cesta prinesie. Až počas tejto cesty a po nej je schopný posúdiť, či sa jeho očakávania naplnili alebo nie (Goeldner, Brent-Ritchie 2014).

Rozvoju dopravnej a technologickej infraštruktúry, skvalitňovaniu ubytovacích a stravovacích možností, ako aj zlepšovaniu prírodného prostredia a scenérie výrazne napomáha cestovný ruch. Jednou zo základných túžob ľudí je cestovanie, ktoré sa stalo častým aspektom každodenného života. Cestovný ruch možno považovať za jeden z najvýznamnejších fenoménov 21. storočia, ak vezmeme do úvahy predpovedaný rast ekonomickej prosperity, s tým úzko súvisiaci rast životnej úrovne obyvateľstva, ako aj očakávaný rast voľného času (Kajzar 2015).

Diplomová práca na tému „Ekonomické impakty cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín“ pojednáva o cestovnom ruchu, ktorý je v dnešnej dobe definovaný ako komplexný spoločenských jav. Slúži pre potreby turistov predovšetkým v oblasti ubytovania, stravovania, prepravy a ďalších doplnkových služieb cestovného ruchu. Aktívne sa podieľa na zlepšovaní kvality životnej úrovne obyvateľov danej oblasti, ako z hľadiska ekonomického tak sociálneho. Práca tiež pojednáva o ekonomických dopadoch krízy spôsobenej koronavírusom COVID-19 naprieč odvetvím cestovného ruchu a krajinami.

Diplomová práca sa člení na teoretickú a praktickú časť. Pričom práca je rozdelená do piatich kapitol. V rámci *prvej kapitole* sa zameriame na definície na základe ktorých budeme vychádzať pri spracovaní praktickej časti. Charakterizujeme základné pojmy cestovného ruchu ako aj geografie cestovného ruchu.

Druhá kapitola má za cieľ predstaviť ciele tejto diplomovej práce ako celku s bližším vymedzením cieľov teoretickej časti a aj praktickej časti práce. Táto kapitola čitateľovi

zároveň približuje dôvody, ktoré autora presvedčili o výbere jednotlivých krajín, ktoré sú rozoberané v praktickej časti práce.

Tretia kapitola pojednáva o metodológii tejto práce a teda špecifikuje metódy, ktoré boli použité pri jej spracovaní. Použitá bola analýza, syntéza, indukcia, dedukcia, komparácia, klasifikácia a taktiež štatistická metóda.

Štvrtá kapitola rieši ekonomické impakty cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín. Ide predovšetkým o krajiny ako Slovensko, Česká republika, Taliansko, Japonsko, Kanada, Brazília a Juhoafrickej republiky.

Piata kapitola s názvom diskusia zhŕňa názory a konštatovania, ktoré vyplynuli zo samotnej práce a jej tvorby. Účelom tejto kapitoly je vzbudiť čitateľa a rovnako aj autora k zamysleniu čo cestovný ruch čaká v budúcnosti a či je možné pripraviť sa lepšie na situáciu, ktorá vznikla v súvislosti s krízou spôsobenou ochorením COVID-19.

Záver práce sumarizuje poznatky, ktoré sme nadobudli pri písaní práce, predovšetkým z praktickej časti.

1 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY DOMA A V ZAHRANIČÍ A PODOBNE

1.1 Definícia Cestovného ruchu

Cestovný ruch je najvýznamnejším a expandujúcim odvetvím služieb. Často sa rozširuje o nové iniciatívy, objavy, trhy a miesta. Vplyv na to majú globalizačné trendy, znační klienti a peňažný zisk. S cieľom zachovať integritu životného prostredia a zachovať domorodé tradície sa občas považuje za jedinú životaschopnú možnosť pre chudobný región. Nevyhnutnosť prispôbiť sa zmenám ohrozuje cestovný ruch, významnú zložku ekonomiky a ekonomických väzieb. Výsledkom je, že jedným z dôležitých prvkov ovplyvňujúcich, ako dobre sú inovácie prijímané sektorom cestovného ruchu a aký má naň vplyv ich využitie, je úroveň vyspelosti ekonomiky v oblasti inovácií (Gúčík 2010).

V súhrne možno povedať, že cestovný ruch je socioekonomický a priestorový fenomén, ktorý pritiahol pozornosť veľkého množstva výskumníkov v mnohých oblastiach vrátane ekonómie, sociológie, geografie, medicíny, psychológie, pedagogiky a urbanizmu (Holešinská 2012). Najstaršie publikácie, ktoré sa venovali téme cestovného ruchu, boli prvýkrát objavené približne v prvej polovici 20. storočia. Medzi výskumníkov, ktorí v tom období študovali cestovný ruch, patrili E. Guyer-Freuler (1905), E. Piccard (1911), J. Guth (1917) a podobne. Jednu z prvých definícií cestovného ruchu ponúkli švajčiarski autori W. Hunziker a K. Krapf vo svojej knihe *Grundriß der Allgemeine Fremdenverkehrslehre* (1942). Definovali cestovný ruch ako „*súhrn javov a vzťahov vyplývajúcich z cestovania a pobytu nerezidentov, pokiaľ nevedú k trvalému pobytu a nie sú spojené so žiadnou zárobkovou činnosťou*“. V roku 1976 bola definícia Anglickej spoločnosti pre cestovný ruch „*Cestovný ruch je dočasný, krátkodobý pohyb ľudí do destinácie mimo miesta, kde bežne žijú a pracujú, a ich aktivity počas pobytu v každej destinácii. Zahrňa pohyby na všetky účely*“ (Sivasankari 2016, s. 1). V roku 1981 Medzinárodná asociácia vedeckých expertov v cestovnom ruchu definovala cestovný ruch z hľadiska konkrétnych činností vybraných podľa vlastného výberu a vykonávaných mimo domova. Svetová organizácia cestovného ruchu definuje cestovný ruch ako „*cestovanie a pobyt na miestach mimo ich obvyklého prostredia najviac jeden rok za sebou na rekreačné, obchodné a iné účely*“ (Sivasankari 2016, s. 1).

V roku 1981 Medzinárodná asociácia vedeckých expertov v cestovnom ruchu definovala cestovný ruch z hľadiska konkrétnych činností vybraných podľa vlastného výberu a vykonávaných mimo domova. Svetová organizácia cestovného ruchu definuje cestovný ruch ako „cestovanie a pobyt na miestach mimo ich obvyklého prostredia najviac jeden rok za sebou na rekreačné, obchodné a iné účely.

Autori zaoberajúci sa o cestovný ruch sa začali častejšie objavovať po druhej svetovej vojne. Cestovný ruch je „pohybom a pobytom hostí“ podľa B. V. Čierneho (Gúrik 2010). Známa je aj definícia cestovného ruchu od profesora Kaspara (1995, s. 10), ktorý cestovný ruch vníma ako „súhrn vzťahov a javov, ktoré vyplývajú z cestovania alebo pobytu osôb, pričom miesto pobytu nie je hlavným ani trvalým miestom bývania a zamestnania.“

„V období globalizácie, ktorá je zodpovedná za rozvoj masového cestovného ruchu, je dôležité skúmať 11 jeho podstatu v troch rovinách: v rovine priestorovej (geografickej), v rovine časovej (historickej) a v rovine interdisciplinárnej (syntetickej)“ (Gregorová et. al. 2015, s. 10 – 11).

V dôsledku technického, ekonomického a sociálneho rastu spájame vznik súčasného cestovného ruchu s dobou priemyselnej revolúcie vo vyspelých krajinách. Predpokladom vzniku a rozvoja novodobého cestovného ruchu je:

- ❖ *„možnosť slobodného pohybu ľudí,*
- ❖ *existenciu primárnej ponuky, ktorá je základom tvorby produktu ako predmetu spotreby v cestovnom ruchu,*
- ❖ *taký stupeň technického, ekonomického a sociálneho rozvoja, ktorý má za následok postupné skracovanie fondu pracovného času a predlžovanie fondu voľného času,*
- ❖ *taký stupeň uspokojenia základných životných potrieb, kedy vzniká možnosť uspokojovať aj menej nevyhnutné potreby, kam radíme aj cestovný ruch a výstavbu potrebných dopravných, ubytovacích, pohostinských, športovo-rekreačných a ďalších zariadení pre cestovný ruch“ (Kajzar 2015, s. 4).*

Vzhľadom na multidisciplinárny charakter cestovného ruchu sa v praxi stretávame so širokým spektrom definícií, no môžeme zaznamenať aj určité odchýlky v dôsledku rôznych metodík a odlišných pohľadov autorov. Stále nie je k dispozícii žiadna definícia a neustále sa zlepšuje. Využíva sa teda viacsmerový alebo interdisciplinárny prístup najmä z pohľadu turistického výskumu (Hamarnehová 2008). Bolo vyvinutých mnoho definícií

cestovného ruchu, pričom každá je založená na odlišnej metóde výskumu. Podľa Mariota (1983) definícia cestovného ruchu hovorí, že *„cestovný ruch je spoločenská aktivita, ktorá podmieňuje presídľovanie obyvateľstva do častí krajiny, vyznačujúce sa interakciou krajinných prvkov, schopnou spôsobiť dočasnú zmenu miesta bydliska.“*

Definovanie cestovného ruchu je možné aj ako *„dočasnú neprítomnosť pobytu v krajine alebo mimo nej, mimo domova z iných dôvodov, ako je zarábanie na navštívenom mieste“* (Burkhart, Medlik 1981, Lickorish, Jenkins 1997). Pri zásobovaní turistov atrakciami, zábavou, dopravou a ubytovaním autori Andrea a Melville Saayman (2008) definujú cestovný ruch ako celkovú skúsenosť, ktorá je výsledkom interakcií medzi návštevníkmi, poskytovateľmi pracovnej sily, vládnymi systémami a komunitami.

Podľa Hamarnehovej (2008) je možné vo všeobecnosti pokladať cestovný ruch *„za socioekonomický a priestorový jav, ktorý je objektom záujmu rôznych vied ako ekonómie, sociológie, geografie, medicíny, psychológie, pedagogiky či urbanizmu. Preto aj z pohľadu výskumu cestovného ruchu sa uplatňuje viacsmerný alebo interdisciplinárny prístup.“*

V súčasnosti neexistuje žiadna dohodnutá definícia toho, čo sa rozumie pod pojmom cestovný ruch. V literatúre možno nájsť mnoho významov tohto pojmu, ale žiadny z nich nie je presvedčivý ani právne vymožitelný. Z metodologického hľadiska je definícia používaná na globálne porovnanie cestovného ruchu nasledovná: *„Cestovný ruch je medzinárodne definovaný ako činnosť osôb cestujúcich do miest a zdržiavajúcich sa v miestach mimo svojho obvyklého prostredia po dobu kratšiu ako jeden ucelený rok, za účelom trávenia voľného času a služobných ciest (osoba nesmie byť odmeňovaná zo zdrojov navštíveného miesta)“* (Český statistický úrad 2013).

Cestovný ruch je definovaný podľa Nejdla (2011, s. 22) ako *„ekonomicko-sociálna kategória, resp. ucelený systém množstva aktivít a vzájomných väzieb, ktoré vytvárajú bohato štruktúrovanú pavučinu, súbor vzťahov a viac či menej pevných či širšie platných unikaniach väzieb... Systém „turizmus“ je všeobecnou kategóriou, ktorá sa v praxi prejavuje (existuje) vždy a len v určitej konkrétnej podobe. Preto je nevyhnutné toto množstvo rôznych konkrétnych podôb turizmu a konkrétnych vzťahov a väzieb súvisiacich s jeho každou konkrétnou podobou zostaviť podľa všeobecne platných kritérií do logicky usporiadaného systému. Problematika systémového usporiadania turizmu je nevyhnutná pre efektívne fungovanie, resp. prax cestovného ruchu.“*

Page a Connell (2006, s. 540) definujú tri základné poňatia cestovného ruchu ako:

- *„Pohyb osôb,*
- *Ekonomické odvetvie či priemysel,*
- *Komplexná sieť interaktívnych spojení medzi používateľmi, ktorí potrebujú opustiť svoje bežné prostredie, a službami, ktoré po prijatí požiadavky môžu splniť ich potreby.“*

Prínosy cestovného ruchu podľa Patrik Kajzar (2015, s. 6) možno hodnotiť z hľadiska:

- ❖ *„ekonomického (tvorba nových pracovných príležitostí, zdroj kapitálu, obnova existujúceho bytového fondu, podnecuje rozvoj remesiel atď. – celkovo tak zvyšuje konkurencieschopnosť daného územia, posilňuje hospodársky slabé a postihnuté územia),*
- ❖ *sociálneho (zlepšenie vybavenosti a úrovne verejných služieb, oživenie folklóru a miestnych tradícií – umožňuje zvýšiť kvalitu života a životnú úroveň v mieste),*
- ❖ *environmentálneho (zvýšenie zodpovednosti návštevníkov k životnému prostrediu, využívanie regionálneho prírodného, kultúrneho a historického potenciálu – cestovný ruch zabezpečuje stabilitu životného prostredia).“*

Galvasová (2008) a Václavíková (2013) rozlišujú hlavné druhy cestovného ruchu:

- ❖ *Rekreačný cestovný ruch* - Fyzická a psychická obnova je primárnym cieľom. Ide o kúpeľné dovolenky, chaty a prímestská rekreácia. Okraje mesta, ktoré sú ľahko dostupné verejnou dopravou, bicyklom alebo pešo, sú miestom, kde sa nachádza prímestská rekreácia.
- ❖ *Kultúrny (kultúrno – poznávací) cestovný ruch* – S tým súvisí pochopenie rôznych kultúr, zvykov, tradícií, spôsobu života a náboženstiev. V rámci tejto kategórie rozlišujeme cestovný ruch vzdelávací – s cieľom získať vedomosti a zručnosti v danej destinácii – a náboženský (náboženský, pútnický) turizmus, ktorý zahŕňa návštevy náboženských miest – často ako súčasť rituálov a púťí.
- ❖ *Spoločensky orientovaný cestovný ruch* – Hnacím motorom je spoločenské stretnutie. Najčastejším typom sú návštevy rodiny a priateľov. Podporujeme aj klubové cestovanie, ktoré sa uskutočňuje v rámci formálne organizovaných skupín s podobnými záujmami alebo zábavami.

- ❖ *Športový cestovný ruch* – Existujú dva typy: aktívny a pasívny, pričom oba súvisia so športovou aktivitou. Aktívne zameraná športová turistika sa za účelom zvýšenia výkonnosti a zdravia sústreďuje na zájazdy so športovou tematikou (najmä rôzne druhy turistiky). Športová sledovanosť alebo neaktívne zapájanie sa do športových podujatí je činnosť, s ktorou sa pasívne druhy cestovného ruchu spájajú najčastejšie.
- ❖ *Ekonomicky orientovaný cestovný ruch* – Vyskytuje sa predovšetkým počas pracovnej doby účastníka a súvisí s jeho profesionálnymi aktivitami. Obchodný cestovný ruch, ktorý zahŕňa osobné a oficiálne služobné cesty, je najrozšírenejším typom. Za cestovný ruch veľtrhov a výstav sa považuje účasť na odborných a vedeckých kongresoch, konferenciách, či seminároch. Veľtrhy a výstavy sú podujatia, na ktorých sa inzeruje a sprístupňuje množstvo tovaru a služieb v snahe zaujať účastníkov, poskytnúť im informácie a vytvoriť spojenia, ktoré by mohli viesť k budúcim nákupom. To zahŕňa aj stimulačné (stimulačné, motivačné) cestovanie, ktoré podnik využíva ako výhodu pre pracovníkov, ktorí sa stretávajú, alebo ako odmenu.
- ❖ *Zdravotný cestovný ruch* – Tento typ cestovného ruchu je primárne zameraný na návštevu kúpeľov alebo rekreačných oblastí a hlavnou hnacou silou účasti je pomôcť návštevníkom žiť zdravšie. Zvyčajne sa to deje pomocou kombinácie liečebnej terapie a zdravotných služieb, pobytom v prostredí, ktoré má liečivé účinky (ako je klíma, more, kúpele, liečivé pramene atď.), zmenou spôsobu života a účasť na cvičebných, diétnych a relaxačných programoch. Zahŕňa to aj cestovanie za lepšou alebo lacnejšou zdravotnou starostlivosťou, napríklad na procedúry alebo zubnú turistiku.
- ❖ *Náboženský a pútnický cestovný ruch* - Primárnym cieľom je v tomto prípade návšteva svätých miest, pamätníkov zosnulých a náboženských zhromaždení. Pre cestujúcich, ktorí sa zúčastňujú tohto druhu turistiky, je kľúčové vybrať si vedúceho zájazdu, ktorý rozumie ich emóciám a dokáže udržať pozitívnu atmosféru v takte. Podľa Svetovej asociácie náboženského turizmu (WRTA) sa do náboženského turistiky ročne zapojí takmer 300 miliónov jednotlivcov na celom svete.
- ❖ *Nákupný cestovný ruch* – Nepomer v nákladoch na položky medzi jednotlivými miestami je dôvodom vzniku tohto druhu cestovného ruchu. Vzhľadom na nižšie dostupné ceny turisti cestujú do týchto lokalít za nákupmi. Väčšina tohto cestovania sa uskutočňuje medzi blízkymi národmi, ale existuje niekoľko výnimiek, kde

cestujúci cestujú nielen za cenovo dostupnejšími komoditami, ale aj za charakteristickým miestnym tovarom.

- ❖ *Tranzitný cestovný ruch* - Cestovatelia zo zahraničia, ktorí jednoducho prechádzajú krajinou, aby sa dostali do inej krajiny, sú zahrnutí do tranzitného cestovného ruchu. Keďže je mimoriadne náročné zbierať údaje o tomto type cestovného ruchu, štatistiky preň zvyčajne zahŕňajú iba denných návštevníkov (Kajzar 2015, s. 8).

1.2 Vývoj geografie cestovného ruchu

Nadväzujúcim predmetom štúdia k výsledkom spoločenských a prírodných vied je geografia cestovného ruchu. Poskytuje podrobnosti o geograficky obmedzenej distribúcii CR na národnej a celosvetovej úrovni. Na základe fyzickej polohy a územného rozmiestnenia konkrétnych vecí je ekonomika rozmiestnená po celom danom území. Výskumníci neustále diskutujú o tom, čo je a čo nie je zahrnuté v tejto relatívne širokej oblasti štúdia, pretože existuje množstvo myšlienok a definícií toho, čo možno považovať za geografiu cestovného ruchu. Vzhľadom na rôznorodosť teórií a definícií toho, čo tvorí geografiu cestovného ruchu, výskumníci neustále diskutujú o tom, čo je a čo nie je zahrnuté v tejto veľmi rozsiahlej oblasti štúdia (Gúrik 2010). Fenomén cestovného ruchu je vysoko geografický. Existuje ako výsledok túžby ľudí pohybovať sa pri hľadaní stelesnenej skúsenosti z iných miest na individuálnom, kolektívnom a meradle závislom základe, od lokálneho po globálne. Veľmi geografický fenomén cestovný ruch, existuje ako výsledok túžby ľudí cestovať pri hľadaní stelesnenej skúsenosti z iných miest v individuálnom, kolektívnom a globálnom meradle (Hall 2019).

Jednou z najmladších geografických disciplín je geografia cestovného ruchu. „*Geografia cestovného ruchu je náuka o cestovnom ruchu v rámci pojmov, rámcov, zameraní a miest disciplíny geografie a sprievodných oblastí geografických vedomostí. Pojem geografických oblastí cestovného ruchu opisuje mnohopočetné a niekedy sporné teoretické, filozofické a osobné orientácie tých, ktorí sa zaoberajú výskumom cestovného ruchu z geografických perspektív*“ (Hall, Page 2014, s. 57).

Zvláštny druh turizmu sa začal objavovať už v staroveku, keď cestovanie ešte nemalo znaky turizmu a nikto neponúkal služby návštevníkom a bádateľom. Od vybudovania hostincov, kúpeľov a iných inštitúcií, ktoré ponúkali služby miestnym obyvateľom v starovekom Ríme, sa cestovný ruch postupne rozvinul do svojej modernej podoby. Obchod

dominoval v oblasti turizmu po značnú dobu, ktorý bol charakterizovaný častými cestami na stále väčšie vzdialenosti. Šľachtici v stredoveku využívali svoje sídla ako ubytovanie a tieto sídla sa využívali najmä na zábavu a rozptýlenie, ako bol lov zveri a od 18. storočia aj kúpeľné procedúry. Vznik masového turizmu na začiatku 20. storočia sa časovo zhoduje s vydaním prvých významných publikácií, prác s geografickou podstatou a vedeckým zameraním, ako Stradner 1905, Sputz 1919 atď. Vo Francúzsku a Poľsku rané geografické štúdie Blanchard (1924), Borrel (1933) a Leszczycki vyšli v 30. a 40. rokoch 20. storočia (1937, 1939). V povojnovom období, najmä od 50. rokov 20. storočia, postupne vznikali výskumné školy geografie cestovného ruchu v Nemecku, Českej republike, USA a Francúzsku. Okrem toho ako ich zástupcovia slúžili Bernecker (1962), Benthien, Opaschowski, Princová, Gardavsk (1977), Havrlant (1974), Mc Murry, Clawson, Mitchell, Defert (1969) a Barbier (1969) (Beránek et. al. 2013). V 70. a 80. rokoch postupne začína silná ekonomizácia myšlienok v geografii cestovného ruchu (počiatky už v 50. rokoch). V geografii cestovného ruchu sa tak objavujú ďalšie ťažšie témy – ekonomicko geografické a sociálno geografické prístupy, najmä analýzy a hodnotenie ekonomických prínosov cestovného ruchu (napr. rozsiahle a rozšírené analýzy nákladov a úžitkov). Jeden z najčastejších problémových okruhov predstavujú napr. analýzy a hodnotenia efektov regionálneho príjmu a zamestnania v cestnom ruchu (napr. práca Ch. Beckera či W. Klemma), od 50. rokov 20. storočia boli predmetom záujmu v USA najmä štúdie týkajúce sa významu cestovného ruchu na regionálnej ekonomii severoamerickej turistickej oblasti od autorov, ako boli napr. a z toho vyplývajúce niektoré priestorové dôsledky, predovšetkým spätný účinok na cestovné správanie aktérov). Ďalším významným trendom v geografii cestovného ruchu je už od konca 60. rokov výskum vnímania (percepcie) voľného času, resp. správanie človeka – rekreanta – turistov (tzv. behaviorálne – geografický prístup).

Peter Mariot (1969) sa na Slovensku presadil ako významný vedec s nadregionálnou perspektívou. Jeho teoreticko-metodologický model geografie cestovného ruchu z roku 1983 uprednostňuje funkčno-chorologickú stratégiu. Viacerí autori, ako Baran (1969) a Otrubová, uprednostňovali regionálnu stratégiu zameranú na prírodné predpoklady alebo materiálno-technické predpoklady (1989). Diela Mariotových súčasníkov a jeho žiakov, ako Mišúnová (1977), Škvarčeková (1979), Krogmann (2005) boli ovplyvnení funkčno-chorologickým prístupom. Ako sa geografia cestovného ruchu po druhej svetovej vojne vyvíjala, kvantitatívna paradigma ustúpila individualistickým, pozitivistickým a humanistickým metodologickým metódam, ktoré sa udomácnili predovšetkým v západnej Európe a

Spojených štátoch. Od roku 1989 sa do tejto siete zapájali geografické školy v strednej Európe. Témy zahŕňali aj novšie modely rozvoja, modely produktov cestovného ruchu a prvky správania, ktoré reprezentovali paradigmy vytvorené primárne poľskou a anglosaskou geografiou (Beránek et. al. 2013).

„Súčasná geografia cestovného ruchu sa nezameriava len na výskum problematiky potenciálu územia, lokalizačných faktorov, predpokladov, či na hodnotenie dopadov cestovného ruchu na krajinu, ale pod vplyvom novej geografie rozvíja aj koncept produktu cestovného ruchu, manažmentu destinácie, vnímania krajiny atď., ktoré symbolizujú dynamiku a inovácie súčasnosti“ (Gregorová et. al. 2015, s. 10).

Počiatkové definície boli dosť zahmlené a nepresné. G. Chabot (1964) tvrdil, že geografia a cestovný ruch sú dva pojmy predurčené na to, aby sa spájali, pretože každého geografa musia nevyhnutne zdvojnásobiť kvality turistu, a naopak, môžeme povedať, že každý turista je skrytý geograf, pretože inteligentný turista je geograf, ktorý sa neobjavil. Presnosť a šírka definícií sa zvýšila, keď viac vedcov začalo skúmať túto novú tému. V rôznych jazykoch a regiónoch je možné cestovný ruch definovať rôznymi spôsobmi (Hassan 2020).

Súčasný cestovný ruch nie je to isté ako cestovanie z raných období ľudskej histórie. Podstata týchto koncepcií cestovného ruchu je však implicitná len v definícii WTO uverejnenej v roku 1991. Táto pojem na cestovný ruch vnímala skôr všeobecne ako:

„Činnosti osoby, ktorá cestuje na miesto mimo svojho obvyklého prostredia na dobu kratšiu ako je stanovená doba a ktorej hlavným účelom cesty je iný ako výkon činnosti odmeňovanej v rámci navštíveného miesta“ (Hassan 2020, s. 81).

Avšak ani definícia WTO, ani skoršie vyhlásenie Medzinárodnej únie organizácií cestovného ruchu (IUOTO), ktoré považovalo turistov za *„akúkoľvek osobu, ktorá navštívi krajinu, región alebo miesto iné, ako je tá, v ktorej má svoje obvyklé bydlisko“* (Hassan 2020, s. 81) nevyhnutne kladie dôraz na prestávky na noc ako charakteristický znak cestovného ruchu.

Hunziker a Krapf definujú, že cestovný ruch je súhrn vzťahov a javov vyplývajúcich z cestovania a pobytu cudzincov, ak pobyt neznamená zriadenie trvalého pobytu a nie je

spojený s platenou činnosťou (Hassan 2020, s. 81). V súlade s tým niektorí vedci definujú cestovný ruch na základe geografického aspektu. Preto (Murphy 2004) definujú ako:

„To, kým sme, je čiastočne formované tým, kde sme. Ľudské interakcie medzi sebou a prostredím sú zakorenené v geografickom chápaní, ako aj v príležitostiach a obmedzeniach geografických okolností. Geografické prístupy a techniky ponúkajú kritický pohľad na všetko od miestnych rozhodnutí o využití pôdy až po medzinárodný konflikt. Geografické znalosti sú v čoraz globálnejšom a prepojenom svete dôležitejšie ako kedykoľvek predtým“ (Hassan 2020, s. 81).

Z pohľadu geografa existujú tri vopred vytvorené predstavy o mieste, prostredí a vzťahoch. Geograf tradične presadzuje priestorové a choreografické zložky pre svoj odbor v konceptuálnom prístupe. Dôraz geografa sa preto sústreďuje najmä na polohu a miesto, ako aj na pozemský priestor vo všeobecnosti. Jeho myslenie uprednostňuje opis, zhodnotenie a pochopenie miest, aj keď dva ďalšie uhly pohľadu (menovite prostredie a vzťahy) menia a rozširujú základnú zaujatosť miesta (Mitchell, Murphy 1979).

Štúdium geografie cestovného ruchu má z interdisciplinárneho hľadiska postavenie vednej špecializácie, ktorá kladie dôraz na skúmanie teritoriálnych črt cestovania, ktoré sú úzko späté s národom. To potvrdzuje platnosť a špecifickosť výskumu geografického turizmu, keďže žiadna iná vedecká špecializácia zameraná na výskum turizmu nerobí (ani nedokáže) urobiť z týchto faktorov ústredný bod výskumnej témy (Vystoupil, Šauer a kol. 2011).

Rozvoj geografie cestovného ruchu ako samostatného študijného odboru navyše podporuje interdisciplinárny charakter geografie. Štúdium oddychovej činnosti alebo všeobecnejšie vymedzenej činnosti voľného času možno analogicky prirovnať k odbornostiam ekonomickej geografie, ktoré skúmajú priestorové črty rôznych druhov spoločenských aktivít (ako bývanie, výroba, doprava). V sektore cestovného ruchu sa táto nepopierateľne sociologická kategória prejavuje predovšetkým priestorovo (Vystoupil, Šauer a kol. 2011).

Úvahy o predmete geografie cestovného ruchu možno širšie rozšíriť aj v súvislosti s takto koncipovaným pojmom cestovný ruch, ktorý vymedzuje predmet štúdia geografie cestovného ruchu. Zásadné úvahy o tejto problematike sú vyjadrené mnohými autormi a dokazujú, že pohľady na predmet štúdia geografie cestovného ruchu nie sú všetky v zhode.

Tieto úvahy sú zastúpené v miere ťažiskových úloh výskumu geografického cestovného ruchu. V dôsledku toho by sa tejto záležitosti mala venovať zvýšená pozornosť.

1.2.1 Predmet geografie cestovného ruchu

Predmetom štúdia geografie cestovného ruchu je identifikovať rôzne turistické atrakcie, infraštruktúru a služby, ktoré tam existujú, ako aj aktérov cestovného ruchu, ktorí tam pôsobia (v turistickej oblasti, letovisku atď.). Geografia cestovného ruchu sa v rámci predmetu štúdia zákonitostí, činiteľov a faktického rozmiestnenia orientuje predovšetkým na:

- ❖ „*vyhodnocovanie činiteľov rozmiestnenia a ich lokalizačné váhy,*
- ❖ *analýzu cestovného ruchu spojenú s premiestňovaním populácie do atraktívnych lokalít,*
- ❖ *rozbor vplyvu CR na zmenu štruktúry hospodárstva,*
- ❖ *analýzu teritória pre rôzne formy cestovných ruchu (prírodné podmienky, spoločenské predpoklady)“ (Kajzar 2015, s. 24).*

Mariot (1983) udáva definíciu, z ktorej vyplýva, že „*predmetom štúdie geografie cestovného ruchu je výskum teritoriálnych aspektov interakcií medzi cestovným ruchom a krajinou. Cieľom geografických výskumov cestovného ruchu je určiť zákonitosti vývoja týchto interakcií*“. Z vyššie uvedenej definície je možné skonštatovať, že geografia cestovného ruchu:

- ❖ Sa zameriava na cestovný ruch z pohľadu ekonomických procesov potrebných na zabezpečenie účasti ľudí na cestovnom ruchu, ako aj dopadov cestovného ruchu na ekonomiky štátov, regiónov a globálnu ekonomiku.
- ❖ Hodnotí turistický potenciál oblasti, ako aj vzájomnú závislosť týchto dvoch odvetví, vrátane potreby chrániť životné prostredie.
- ❖ Z pohľadu jeho väzieb na geografické prostredie sa zameriava na cestovný ruch, význam tohto prostredia pre rast cestovného ruchu, ako aj väzby medzi miestom bydliska a destináciami.
- ❖ Diskutuje o tom, ako sa ľudia a cestovný ruch vzájomne ovplyvňujú, ako aj o túžbach ľudí, dôvodoch cestovania a interakciách medzi cestujúcimi a miestnym obyvateľstvom (Mariot 1983).

1.2.2 Členenie cestovného ruchu z hľadiska geografie

Konkrétne formy a typy cestovného ruchu nám podľa požiadaviek a cieľov jeho účastníkov pomáhajú lepšie pochopiť podstatu cestovného ruchu, čo nám následne umožňuje lepšie pripraviť produkt a uviesť ho na trh pre zamýšľaných účastníkov cestovného ruchu. Kategorizácia cestovného ruchu do rôznych druhov odráža vnútornú motiváciu účastníka alebo prezrádza, čo konkrétny návštevník v určitej lokalite zaujíma a chce vidieť (Novacká a kol. 2010). Základné druhy cestovného ruchu členíme na tomto základe na:

- ❖ kúpeľný,
- ❖ kultúrno-poznávací,
- ❖ rekreačný,
- ❖ športový a
- ❖ doplnkové druhy cestovného ruchu:
 - a) profesionálne orientovaný cestovný ruch (kongresy a služobné cesty) a
 - b) spoločensky orientovaný cestovný ruch (oslavy, návštevy atď.) (Novacká a kol. 2010).

Ďalej sa cestovný ruch rozčleňuje na domáci a zahraničný, pričom domáci cestovný ruch je známy aj ako vnútorný a národný cestovný ruch. Vo všeobecnosti domáci cestovný ruch znamená pohyb ľudí mimo ich bežného bydliska do iných oblastí v rámci hraníc krajiny. V skutočnosti sa považuje za ľahký, pretože sa nevyskytli žiadne problémy s menou, jazykom ani dokladmi. Domáci cestovný ruch nemá žiadne dôsledky na platobnú bilanciu, môže však nahradiť medzinárodný cestovný ruch, a preto prináša úsporu cudzej meny (Sivasankari 2016). Svetová organizácia cestovného ruchu (1995, s. 20) vyčleňuje za člena domáceho cestovného ruchu *„každú osobu, nezáleží na jej národnosti, obyvateľa danej krajiny, ktorý cestuje a zotráva v tej istej krajine nie však dlhšie ako jeden rok, ktorého hlavným dôvodom návštevy nie je nadobudnutie odmeny.“*

Toto hľadisko tiež vyčleňuje „aktívny cestovný ruch“, ktorý odkazuje na vstup zahraničných turistov do krajiny a súvisiace náklady, ktoré sú zahrnuté v „aktívnej bilancii cestovného ruchu“ ako súčasť platobnej bilancie štátu. Podstatou pasívnej formy cestovného ruchu je odchod obyvateľov do cieľovej krajiny a ich platobné výdavky vykázané v

materskej krajine vo forme pasívneho salda cestovného ruchu v platobnej bilancii štátu. To je v protiklade s aktívnou formou cestovného ruchu. Taktiež existuje aj pojem „tranzitívny cestovný ruch“, ktorý sa týka medzinárodných turistov cestujúcich cez územia iných národov, aby sa dostali do svojho konečného cieľa (Novacká a kol. 2010).

Medzinárodný cestovný ruch zahŕňa pohyb ľudí medzi rôznymi krajinami sveta. Inými slovami, keď ľudia cestujú do iného národa, než je ich vlastná krajina, v ktorej bežne žijú a ktorá má svoju samostatnú identitu z hľadiska politického, ekonomického a sociálneho nastavenia. Medzinárodný pohyb osôb zahŕňa rôzne druhy právnych a finančných formalít, ktoré je potrebné splniť pred odchodom z krajiny. Medzinárodný cestovný ruch pozostáva z dvoch foriem cestovného ruchu:

- ❖ príchodový cestovný ruch a
- ❖ výjazdový cestovný ruch (Sivasankari 2016, s. 1).

Od 70. rokov 20. storočia, kedy sa cestovný ruch stal čoraz dostupnejším, sa počet medzinárodných turistov viac ako zdvojnásobil. Expanzia medzinárodného cestovného ruchu má veľký vplyv na disciplínu dopravnej geografie, pretože spája tvorbu dopravy, interakcie na rôznych úrovniach (od lokálnej po globálnu) a súvisiace spôsoby dopravy a terminály. V roku 2016 bolo zaúčtovaných 1,2 miliardy medzinárodných turistických príjmov, čo predstavuje viac ako 10 % svetovej populácie. Toto odvetvie je tiež veľkým zamestnávateľom, ktorý predstavuje 10 % celkovej globálnej zamestnanosti; S jedným zamestnaním sa zvyčajne spája 30 turistických návštev. 30 % celosvetového obchodu so službami pripadá na cestovný ruch. Cestovný ruch sa dominantne odohráva v Európe a Severnej Amerike, ale prebieha geografická diverzifikácia (Rodrigue 2020, s. 1).

1.3 Klasifikácia podmienok cestovného ruchu

Na základe potrebného výskumu okolností vzniku, rozvoja a šírenia cestovného ruchu boli vyvinuté metódy klasifikácie podmienok cestovného ruchu. Podľa Mariota (1983) je vo všeobecnosti možné rozlíšiť tri hlavné funkčno-chronologické kategórie podmienok cestovného ruchu v závislosti od miesta, objemu, časového priebehu a štruktúry cestovného ruchu. Uskutočnili sa početné pokusy modelovania základov priestorovej organizácie cestovného ruchu popri iných metodológiách. V ďalších podrobných publikáciách od autorov Rupperta a Maiera (1970), Hagel a kol. (1982), Pearce (1995) a Benthien (1997),

tieto prístupy sú pomerne dôkladne preskúvané. V slovenskej geografickej literatúre sa priestorová štruktúra cestovného ruchu vyjadrovala aj pomocou unikátnej paradigmy.

Na základe týchto úvah autor Peter Mariot (2001, s. 308) predstavil „*funkčno-chorologický model cestovného ruchu, ktorý schematicky zobrazuje odlišné rozmiestnenie predpokladov cestovného ruchu v priestore. Prínosom tohto modelu je predovšetkým jeho jednoduchosť a skutočnosť, že v prípade cestovného ruchu sa oblasti dopytu nekryjú s oblasťami spotreby, ale naopak, vystupujú priestorovo diferencovane.*“

Komponenty tohto modelu zahŕňajú tri kategórie podmienok pre cestovný ruch, z ktorých každá má osobitnú úlohu v jeho rozvoji, jedinečné priestorové rozloženie a jedinečný sklon k väzbám na životné prostredie. Lokalizačné činitele cestovného ruchu určuje miesto výskytu (lokalizácie). Urbanizačné, demografické a sociologické faktory, ktoré ovplyvňujú, do akej miery sa obyvateľstvo podieľa na cestovnom ruchu tvoria skupinu selektívnych činiteľov. Ich väzby na životné prostredie sú roztrieštené. Vzhľadom na opačnú orientáciu územných vzťahov lokalizácie a selektívnych predpokladov cestovného ruchu môžeme rozlíšiť dva rôzne typy pólů všeobecného funkčného vymedzenia priestoru z pohľadu cestovného ruchu:

- ❖ póly lokalizačných činiteľov,
- ❖ póly selektívnych činiteľov (Mariot 2001).

Cestovný ruch má perspektívny charakter z hľadiska lokalizácie a zvolených predpokladov. Konštrukčná orientácia pólů lokalizačných predpokladov nachádza dobrú príležitosť, aby na ňu nadviazala disperzná orientácia vzťahov pólů selektívnych predpokladov k prostrediu. Na vytvorenie týchto spojení je však potrebné splniť niekoľko podmienok, aby sa cestovný ruch realizoval a nadobudol migračný charakter (Mariot 2001).

1.3.1 Selektívne činitele cestovného ruchu

Schopnosť obyvateľstva venovať sa cestovnému ruchu väčšinou dokumentujú selektívne predpoklady cestovného ruchu. Ide o skupinu činiteľov stimulujúcich vznik cestovného prostredníctvom dopytu. Zo skupiny môžu vybrať tých, ktorí sa najviac zaujímajú o účasť na cestovnom ruchu. Z hľadiska ekonomického určujú druh a rozsah dopytu obyvateľstva. Selektívne činitele cestovného ruchu členíme na:

- ❖ objektívne a
- ❖ subjektívne faktory (Geografia cestovného ruchu 2010).

Objektívne činitele členíme na:

- ❖ politické (situácia vo vnútri štátoch, prípadne charakter politického zriadenia),
- ❖ demografické (hustota obyvateľstva, zamestnanosť, veková štruktúra obyvateľstva, pohlavie, vzdelanie),
- ❖ ekonomické (životná úroveň obyvateľstva, rast ekonomickej aktivity),
- ❖ sociálne zahŕňajú typ ekonomickej aktivity, sociálne prepojenie, vlastníctvo auta, vzdelanie, veľkosť a zloženie domácnosti a priemerný príjem člena domácnosti,
- ❖ urbanizačné (obyvateľstvo v mestách je v prípade cestovnom ruchu aktívnejšie, významnými destináciami CR sú centrá veľkých miest) a
- ❖ ekologické činitele (zvýšené znečisťovanie, využívanie zdrojov surovín a energií vo väčšom množstve, preťažená infraštruktúra) (Geografia cestovného ruchu 2010).

Ako príklady *subjektívnych činiteľov* môžeme uviesť rôzne psychologické motivácie, ako je povolanie, rodinná situácia, jazykové znalosti, kultúrna úroveň, cestovateľské skúsenosti a národné charakteristiky, ako aj propagácia a publicita, ktoré môžu zvýšiť počet návštevníkov v krátke množstvo času (Geografia cestovného ruchu 2010).

1.3.2 Lokalizačné činitele cestovného ruchu

Lokalizačné činitele cestovného ruchu chápeme ako „*predpoklady cestovného ruchu zahŕňajúce obvykle (podľa P. Mariota) prírodné predpoklady (relieľ, štruktúra a prírodná atraktivita krajiny, klíma, vodstvo, flóra, fauna, kvalita vzduchu) a kultúrno-historické predpoklady - ľudmi vytvorené atraktivita, ľudové tradície, folklór a umenie, štruktúra inštitúcií štátnej a miestnej správy a samosprávy*“ (Zelenka, Páskova 2002, s. 174).

Lokalizačné činitele v podstate vytvárajú možnosti pre lokalizáciu cestovného ruchu v nadväznosti na to, čo konkrétna lokalita ponúka. Či už ide o prírodné alebo sociálne javy, práve tieto okolnosti zohrávajú zásadnú úlohu pri realizácii cestovného ruchu v určitej oblasti (Geografia cestovného ruchu 2010).

Lokalizačné predpoklady sa ďalej delia na „*prírodné a kultúrne municipálne, realizačné predpoklady na komunikačné a materiálno-technické, selektívne predpoklady sa členia na politické, demografické, administratívne, urbanizačné, sociologické, personálne a ekologické*“ (Zelenka, Páskova 2002, s. 250).

Prírodné činitele sú do značnej miery konštantné, hoci najdôležitejšie turistické destinácie vznikli v oblastiach, kde množstvo pozitívnych prírodných prvkov priaznivo interaguje s inými faktormi, ako je výber a realizácia. Klimatické podmienky sú jedným z najdôležitejších prírodných aspektov, pretože priaznivé hodnoty ich zložiek (teplota, množstvo zrážok, množstvo slnečného žiarenia, vlhkosť vzduchu) podporujú vo väčšej miere realizáciu cestovného ruchu v konkrétnej lokalite. Ďalším kľúčovým faktorom je geografická šírka, pretože väčšina turistických destinácií sa nachádza buď v miernych alebo subtropických teplotných zónach. V neposlednom rade treba spomenúť vodstvo. To zahŕňa prvky povrchovej vody, ako sú moria, umelé vodné nádrže, rieky, ako aj podpovrchové prvky, ako sú gejzíry a kúpele, z ktorých všetky sú atraktívne pre mnohých ľudí pracujúcich v sektore cestovného ruchu. Posledným krokom je hodnotenie povrchu ako prírodnej sily, vrátane flóry a živočíchov, ktoré lákajú predovšetkým turistov počas leta a zimy, jaskyniarov prípadne návštevníkov rôznych zoológických záhrad a tiež prírodných parkov (Geografia cestovného ruchu 2010).

Túžbu po poznaní, vzdelaní a zábave uspokojujú predovšetkým spoločenské, prípadne kultúrno-historické činitele. Takéto miesta sa môžu stať ešte lákavejšími vďaka prítlačivosti okolitého prírodného prostredia. Tiež obsahujú množstvo pamiatok a turistických miest. Na úvod spomenieme kultúrno-historické lokality, ktoré sú mimoriadne významné z hľadiska migrácie obyvateľstva a zohrávajú významnú úlohu v hybnej sile cestovného ruchu. Takou najobľúbenejšou formou sú architektonické pamiatky, medzi ktoré patria aj umelecké, historické a architektonické pamiatky (t. j. hrady, zámky), technické pamiatky (napríklad tunely, vínne pivnice, mosty, vlaky), národno-historické pamiatky (ide predovšetkým o pamiatky, ktoré sú úzko spojené s históriou národa) a ľudová architektúra (múzeá v prírode). Spolu s kultúrno-historickými činiteľmi je potrebné dať do pozornosti aj niektoré kultúrne zariadenia, kultúrne podujatia, či športovo-zábavné podujatia, ktoré najmä v posledných rokoch zaznamenávajú nárast záujmu účastníkov v rámci sektoru cestovného ruchu (Geografia cestovného ruchu 2010)

1.3.3 Realizačné činitele cestovného ruchu

Realizačné činitele cestovného ruchu umožňujú konkrétnu realizáciu cestovného ruchu a predstavujú maximum pre využitie možností lokalizačných podmienok. Do skupiny realizačných činiteľov cestovného ruchu zaradujeme dve podskupiny:

- ❖ komunikačné predpoklady cestovného ruchu,
- ❖ technické a materiálne základy cestovného ruchu (Ryglová 2009).

Komunikačné predpoklady, ku ktorým hlavne patrí doprava a telekomunikačné technológie. Prostredníctvom siete pozemných, železničných, vzdušných a vodných prepojení, ktoré využívajú užívatelia cestovného ruchu plnia v prvom rade hospodárske úlohy. Primárnym cieľom tejto siete je znížiť množstvo času, ktorý ľudia strácajú cestovaním zo svojho obvyklého miesta do cieľa, ktorý chcú navštíviť. Dĺžka a miera tolerancie účastníka k týmto stratám úzko koreluje s množstvom voľného času (Ryglová 2009).

Doprava sa stala primárnym sektorom dopravy a výrazne prispela k masívnemu rastu cestovného ruchu. Automobilová doprava tvorí väčšinu domáceho a víkendového cestovného ruchu, zatiaľ čo železničná doprava dominuje cestovaniu na veľké vzdialenosti a aktualizuje sa predovšetkým s cieľom prilákať návštevníkov a zlepšiť ich cestovateľské zážitky. Letecká doprava dominuje z medzikontinentálneho hľadiska, čo drasticky skracuje cestovný čas. Vodná doprava nehrá v rámci cestovného ruchu príliš veľkú úlohu, možno s výnimkou exkurzií, výletov na voľný čas a poznávacích výletov, ktoré sa uskutočňujú na mori aj vo vnútrozemských jazerách a riekach (Hamarnehová 2008).

Technické a materiálne základy cestovného ruchu poskytujú účastníkom cestovného ruchu základ pre uspokojovanie ich fyziologických potrieb (spánok, jedlo, hygiena) na krátku dobu, keď odchádzajú zo svojho primárneho bydliska, ktoré im poskytuje. Keďže sú pre ľudský život nevyhnutné, miesta dočasného bývania účastníkov musia mať vhodné zariadenia na ich ubytovanie. Poskytujú materiálno-technické základy pre cestovný ruch spolu s ďalšími zariadeniami, ktoré rozširujú možnosti rekreácie rôznymi spôsobmi. Je to súbor vymyslených zariadení, ktoré umožňujú turistom využívať určité územie (letovisko, región alebo štát) na rekreačné účely (Ryglová 2009).

Funkčnú kategorizáciu materiálno-technickej základne členíme na základné a doplnkové kategórie z hľadiska funkcie, ktorú zariadenia plnia. Základné zariadenia poskytujú návštevníkom základné služby ako doprava, ubytovanie, ktoré zahŕňa bezplatné turistické ubytovanie t. j. hotely, penzióny, motely a kempy, zariadenia viazaného cestovného ruchu. Ide o podnikové, klubové prípadne rekreačné zariadenia s obmedzeným prístupom a objekty súvisiace s voľným časom ako sú chaty, z ktorých posledné sú stravovacie zariadenia (reštaurácie, stánky s rýchlym občerstvením). V kombinácii so základnými zariadeniami tvoria doplnkové zariadenia komplex služieb, ktoré uspokojia príslušný dopyt (Hamarnehová 2008).

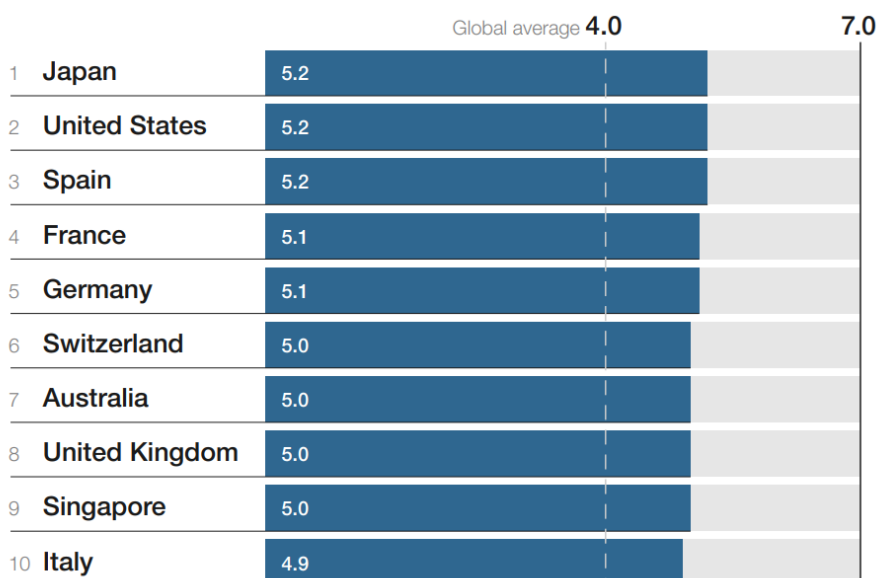
„Klimatická kríza, pandémia a teraz vypuknutie vojny v Európe naďalej narušajú a ovplyvňujú oživenie priemyslu. To, čo robilo ekonomiku konkurencieschopnou v minulosti, nie je nevyhnutne to, čo ju urobí konkurencieschopnou a udržateľnou pre budúcnosť. Politiky a stratégie sa preto musia vyvíjať a táto správa poskytuje veľmi potrebný smer,“ povedal Jose Torres, generálny riaditeľ Bloom Consulting (City Nation Place 2022, s. 1).

Obrázok 3 Krajiny umiestnené v top 10 WEF TTDI.

Travel & Tourism Development Index 2021

Top 10 economies enabling Travel and Tourism development

Zdroj: City Nation Place. 2022. WEF Travel & Tourism Development Index (TTDI) published today. 24 May 2022. Dostupné na: <https://www.citynationplace.com/wef-travel-tourism-development-index-ttdi-published-today>

1.4 Úloha štátu v cestovnom ruchu

Rozvoj cestovného ruchu a ďalších hospodárskych odvetví zameraných na trh cestovného ruchu napomáha vytváranie priaznivých podmienok prostredníctvom politiky cestovného ruchu, ktorá stanovuje základné smernice. Ciele, nástroje, postupy a vykonávacie mechanizmy štátnej regulácie v sektore cestovného ruchu sú transparentné. Každý národ, ktorý má záujem rozvíjať svoj cestovný ruch, sa snaží vytvoriť nevyhnutné podmienky pre trvalo udržateľný rozvoj, t. j. zabezpečiť, aby hospodárski aktéri fungovali dobre a aby sa nenarušil tok turistov, najmä tých, ktorí cestujú na dovolenky. To umožňuje vláde získať sociálne aj ekonomické výhody z rastu cestovného ruchu (väčšinou vo forme daňových úľav do rozpočtu) (vytváranie ďalších pracovných miest, zlepšenie stavu obyvateľstva, záchrana kultúrnych pamiatok a pod.) (Lipková et. al. 2020). V tejto súvislosti sú hlavnými úlohami štátu v oblasti štátnej regulácie odvetvia cestovného ruchu:

- ❖ „stimulácia rozvoja konkurencieschopného turistického komplexu v krajine;
- ❖ propagácia a implementácia používania medzinárodných štandardov kvality v oblasti služieb pre domácich aj zahraničných turistov;
- ❖ zachovanie proporcionálneho rozvoja hospodárskych odvetví, ktoré tak či onak súvisia s cestovným ruchom;
- ❖ vytváranie podmienok pre rozvoj prvkov infraštruktúry cestovného ruchu a pod. Na dosiahnutie stanovených cieľov sa v Kazachstane prijíma množstvo opatrení, medzi ktoré možno zaradiť:
- ❖ vytvorenie právneho rámca pre rozvoj odvetvia cestovného ruchu;
- ❖ vytváranie priaznivých podmienok pre rozvoj podnikania v sektore cestovného ruchu;
- ❖ podpora investičných aktivít v oblasti podnikania v cestovnom ruchu (najmä domácich investícií);
- ❖ zlepšenie mechanizmov udeľovania licencií a certifikácie služieb cestovného ruchu;
- ❖ ekonomická stimulácia rozvoja malého a stredného podnikania v oblasti cestovného ruchu prostredníctvom poskytovania dotácií a zvýhodnených úverov“ (Lipková et. al. 2020, s. 6 – 7).

Prvky štátnej regulácie v oblasti cestovného ruchu (Lipková et. al. 2020, s. 7):

Subjekty trhu turistických aktivít:

- ❖ Cestovné kancelárie. Turistické ubytovacie spoločnosti. Kúpele. Firmy-organizátori kongresov, výstav, veľtrhov, festivalov.
- ❖ Spoločnosti, ktoré vyrábajú literatúru o cestovnom ruchu, organizujú kultúrne a zábavné služby a zájazdové služby. Média, úverové organizácie (zmenáreň, kreditné karty). Poist'ovňa.
- ❖ Štruktúry, ktoré vykonávajú marketingový výskum. Spoločnosti, ktoré prenajímajú turistické vybavenie.

Turistické zdroje:

- ❖ Infraštruktúra - Dopravné spoločnosti. Stravovanie. Podniky obchodu, služieb spotrebiteľom.
- ❖ Farmaceutické podniky a podniky ľahkého priemyslu (športové potreby, suveníry, odevy pre turistiku a rekreáciu a ostatné tovary turistického dopytu).
- ❖ Lekárske, kultúrne a vzdelávacie inštitúcie (múzeá atď.) Turistický potenciál: krajina, podnebie, politické a kultúrne priestory.

Sociálne mechanizmy a technológie:

- ❖ Mechanizmy - zákonitosti, ekonomické, ideologické, sociálne, psychologické.
- ❖ Technológie: manažment, marketing (reklama, verejné vzťahy, propagácia a inžinierstvo likvidity).

1.5 Význam cestovného ruchu vo svete

Faktory, ktoré ovplyvňujú ako kvantitatívne zvyšovanie participácie, tak aj diferenciáciu participácie, majú okrem rastu vplyv na zapojenie sa do cestovného ruchu (Kostková, 2013, s. 11 – 13).

1.5.1 Ekonomický význam cestovného ruchu

Z ekonomického hľadiska je cestovný ruch súhrn činností, ktorých cieľom je generovať príjmy prostredníctvom predaja tovarov a služieb, ktoré sa následne premietajú do konečného produktu cestovného ruchu. Cestovný ruch má priame aj nepriame ekonomické výhody, ktoré kategorizujeme. Ekonomický význam cestovného ruchu preto nemožno jednoducho odvodiť z národných účtov. Vypočítava sa komplexným spôsobom pomocou satelitných účtov. Ich transverzálny charakter dáva turistickým službám veľkú

heterogenitu, od ubytovania až po maloobchod a dopravu. Cestovný ruch je však vnímaný ako samostatný systém (Dwyer, Forsyth, Dwyer, 2010).

Ekonomicky sa cestovný ruch chápe predovšetkým ako odvetvie hospodárstva a ako faktor sociálno-ekonomického rozvoja turistických destinácií. Pri príchode do turistických destinácií turisti míňajú peniaze na ubytovanie, stravu, komunikáciu, kultúrne a zábavné potreby, nákup suvenírov a iného tovaru. V medzinárodnom rozmere je to tok financií medzi jednotlivými krajinami. Ekonomika cestovného ruchu chápaná ako sektor ekonomiky je komplexná. Cestovný ruch nie je samostatným odvetvím národného hospodárstva, podobne ako doprava či obchod. Cestovný ruch zahŕňa rôzne odvetvia národného hospodárstva, ktorých spoločným znakom je, že subjekty v nich pôsobiace ponúkajú tovary a služby, ktoré zodpovedajú široko chápaným potrebám súvisiacim s cestovným ruchom. V dôsledku toho máme do činenia s priamou a nepriamou ekonomikou cestovného ruchu (Petrů, 2007). Rast ekonomiky konkrétneho štátu nie je determinovaný výlučne cestovným ruchom, ale môže zohrávať podstatnú úlohu:

- ❖ v prípade rastu príjmu a životnej úrovne,
- ❖ pri raste miestnej ekonomiky,
- ❖ zlepšuje pracovné príležitosti,
- ❖ zvyšuje investície, rozvoj a výdaje na infraštruktúru,
- ❖ zvyšuje daňové príjmy,
- ❖ pomáha zlepšiť dopravnú infraštruktúru,
- ❖ rast príležitostí v prípade obchodu,
- ❖ poskytuje priestor pre podnikateľské príležitosti (Novácka a kol., 2010).

Cestovný ruch má negatívny vplyv aj na ekonomiku hostiteľskej krajiny. Keď štát alebo región musí dovážať tovar alebo služby z iných štátov alebo regiónov, dochádza k zníženiu jeho príjmov známemu ako ekonomický únik. Daňové príjmy spoločností často smerujú tam kde majú sídlo, a nie do miest, kde sa tieto služby poskytujú. Väčšina zahraničných hotelových a reštauračných spoločností často zažíva úniky, ktoré poškodzujú miestny tovar a služby a odčerpávajú príjmy. Dane pre obyvateľov sa môžu zvýšiť v dôsledku nákladov na údržbu dopravného systému a inej infraštruktúry (Hesková a kol., 2011).

Návštevník získa *priamy prínos*, keď uskutoční nákupy od miestnych predajcov tovarov a služieb. Preto je bezprostredný vplyv turistických výdavkov to jediné, na čo sa tu zameriavame. Tieto náklady pokrývajú rôzne veci, ako napríklad náklady súvisiace s ubytovaním, cestovaním, jedlom a nápojmi, nákupmi, prehliadkami, zábavou atď. Výsledkom je, že peniaze, ktoré podniky zarobia ponúkaním svojich služieb a predajom svojho tovaru turistom, sú ich príjem. Dane odvodené z predaja týchto podnikov sa potom používajú na kompenzáciu stratených štátnych príjmov (Baránok a kol., 2013).

Keď podniky, ktoré predávajú tovar a služby zákazníkovi, nakupujú vstupy od dodávateľov, ktorí následne kupujú vstupy od ďalších dodávateľov, vytvára to *nepriamy prínos*. Ide o produkčné úpravy na základe priebežného presunu finančných prostriedkov z odvetvia cestovného ruchu do tovarov a služieb (vstupov) z iných odvetví (Baránok a kol., 2013).

Podľa údajov Svetovej rady pre cestovný ruch (WTTC) sa celosvetový turistický priemysel priamo aj nepriamo podieľa na celkovej produkcii svetovej ekonomiky v rozsahu 10 %. To poukazuje na dôležitosť cestovného ruchu pre svetovú ekonomiku. Významnú úlohu zohráva aj v politike zamestnanosti, napomáha rozvoju ekonomík v ekonomicky zaostalých oblastiach vytváraním nových pracovných miest a má pozitívny vplyv na rast príjmov. Hlavnou silou hospodárskej expanzie a zdrojom nových pracovných miest je turistický sektor. Za posledné desaťročie prešlo odvetvie cestovného ruchu neustálou expanziou a diverzifikáciou, pričom sa toto odvetvie stalo jedným z najväčších a najrýchlejšie rastúcich ekonomických sektorov na svete (Baránok a kol., 2013).

Ciele trvalo udržateľného rozvoja (SDGs), ktoré obsahujú ciele špecifické pre cestovný ruch, sú odrazom dôležitosti sektora pre pracovné miesta, miestny a národný ekonomický rozvoj, kultúru, produkty a služby. Pre ženy, mladých ľudí a migrujúcich pracovníkov, ktorí tvoria značnú časť pracovnej sily, sú pracovné miesta vytvorené v cestovnom ruchu mimoriadne dôležité. Aby mohli mikropodniky, malé a stredné podniky v plnej miere realizovať svoj potenciál pre hospodársky rast, vytváranie dôstojných pracovných miest a zlepšovanie produktivity, musia prekonať problémy súvisiace s dôstojnou prácou. Digitalizácia, presuny populácie, globalizácia a zmena klímy patria medzi faktory urýchľujúce zmeny v odvetví cestovného ruchu (Hesková a kol., 2011).

Pandémia COVID-19 mala po rokoch rastu a expanzie v tomto odvetví zničujúci vplyv na turistické podniky, živobytie zamestnancov, komunity a národy, ktoré sa spoliehajú na cestovný ruch. Na zastavenie šírenia vírusu COVID-19 boli zavedené protipandemické opatrenia, ktoré boli obmedzujúce pre cestovný ruch, čo zdôraznilo krehkosť tohto odvetvia. V tomto sektore zanikli milióny pracovných miest a pracovné podmienky sa zhoršili, pričom najtvrdšie následky utrpeli samostatne zárobkovo činné osoby, ženy a mladí ľudia. Mnohé spoločnosti, najmä MSP, boli tiež nútené zatvoriť. Cestovný ruch bol pre spoločnosť počas pandémie aj naďalej kľúčový, a to využívanie hotelov ako karanténnych zariadení, a to napriek účinkom blokády a cestovných obmedzení (Autorský kolektív, 2021).

1.5.2 Spoločenský význam

Úroveň cestovného ruchu naznačuje životné podmienky obyvateľstva. V cestovnom ruchu, ako aj v iných odvetviach hospodárstva, sú splnené rôzne požiadavky. Cestovný ruch je vo svojom jadre interaktívnou službou. To znamená, že interakcia hosť-hosť je nevyhnutná. To môže mať významné spoločensko-kultúrne dopady. Psychologické, sociálne, kultúrne, ekonomické a urbanistické zmeny sú charakteristikami toho, ako cestovný ruch ovplyvňuje sociokultúrne prostredie (Gúčík, 2010). Jednou zo spoločenských výhod cestovného ruchu je porozumenie, ktoré vyvoláva medzi turistami a hosťmi. Je pochopiteľné, že medzi kultúrami rôznych krajín sú rozdiely. Aj v rámci krajín existujú rozdiely medzi kultúrami jednej časti krajiny a inej časti tej istej krajiny. Ako turisti a hostelia interagujú, sú schopní navzájom si kultúrne porozumieť. Pochopenie kultúrnych noriem hosťských krajín tvorí základ pre rozkvet cestovného ruchu. Vplyvy cestovného ruchu na prírodné zdroje životného prostredia sa dajú pomerne objektívne kvantifikovať, zatiaľ čo sociokultúrne zmeny sú iracionálnejšie a ťažšie merateľné (Goeldner, Brent-Ritchie, 2014). V závislosti od témy pohľadu hodnotenia sa hodnotí rozdelenie vplyvov na pozitívne a negatívne vplyvy. Cestovný ruch má mnoho pozitívnych spoločensko – kultúrnych výhod, ktoré preukazujú pozitívne sociálne vplyvy. Tieto môžu zahŕňať:

- ❖ zachovanie miestnej kultúry a dedičstva;
- ❖ posilnenie komunít;
- ❖ poskytovanie sociálnych služieb;
- ❖ komercializácia kultúry a umenia;
- ❖ revitalizácia zvykov, umeleckých foriem a
- ❖ zachovanie dedičstva (Hesková a kol., 2011).

Odvetvie cestovného ruchu si vyžaduje veľa zariadení/infraštruktúry na uspokojenie potrieb turistov. To často znamená, že mnohé rozvojové aktivity v oblasti v dôsledku turizmu budú k dispozícii aj pre miestnych obyvateľov. Miestni obyvatelia často získali nové cesty, nové kanalizačné systémy, nové ihriská, autobusovú dopravu atď. ako výsledok turizmu. To môže výrazne zvýšiť kvalitu ich života a je to skvelý príklad pozitívneho sociálneho vplyvu cestovného ruchu. Žiaľ, hosťiteľským komunitám vzniká veľké množstvo sociálno-kultúrnych nákladov. Tieto negatívne sociálne vplyvy zahŕňajú:

- ❖ sociálna zmena;
- ❖ meniace sa hodnoty;
- ❖ zvýšená kriminalita a hazardné hry;
- ❖ zmeny v morálnom správaní;
- ❖ zmeny v štruktúre a úlohách rodiny;
- ❖ problémy so vzťahom medzi turistom a hosťiteľom a
- ❖ ničenie dedičstva (Hesková a kol., 2011).

Globalizácia je spôsob, akým sa svet čoraz viac prepája. Strácame svoju individualitu a získavame pocit „globálneho bytia“, čím sme si stále viac podobní ako kedykoľvek predtým. Globalizácia je v cestovnom ruchu nevyhnutná z dôvodu interakcie medzi turistami a hosťiteľmi, ktorí zvyčajne pochádzajú z rôznych geografických a kultúrnych prostredí. Práve táto interakcia nás povzbudzuje, aby sme sa stali podobnými (Autorský kolektív, 2021).

1.5.3 Ekologický význam

Od 60. rokov minulého storočia výrazne vzrástol ekologický význam. Ekologický prvok naopak kladie dôraz predovšetkým na čo najmenšiu mieru narušenia životného prostredia škodlivými civilizačnými vplyvmi, aj keď do kategórie atraktivity zaradíme prírodné podmienky a sociálne pomery. V mnohých destináciách cestovný ruch pomáha zabezpečiť vyššiu kvalitu vody a lepšiu ochranu prírody a miestnych prírodných zdrojov. Môže generovať dodatočné zdroje na investície do environmentálnych infraštruktúr a služieb (Kolektív autorů, 2008).

Podstatným aspektom rozvoja cestovného ruchu sú environmentálne podmienky. Mnohé obľúbené turistické miesta trpia zníženou atraktivitou v dôsledku straty biologickej diverzity a škodlivých zmien v štruktúre a estetike krajiny. Príspevok požadovaných financií

do chránených území, ktorý umožňuje rozvoj environmentálnej infraštruktúry a ďalšie nápravné opatrenia, je to, čo robí cestovný ruch prospešným pre životné prostredie. Pozitívne dopady na udržateľný manažment cestovného ruchu predstavujú:

- ❖ ochranu a udržiavanie čistého životného prostredia,
- ❖ ochranu historických pamiatok a budov,
- ❖ ochranu prírodných zdrojov a
- ❖ ochranu voľne žijúcich živočíchov (Fuwen et al. 2018).

Cestovný ruch si zaslúži zdravý ekosystém, no zároveň toto prostredie nespravodlivo zaťažuje svojimi nepriaznivými produktmi. Rovnaké typy znečisťujúcich látok, ktoré môže produkovať ktorýkoľvek iný priemysel, platia aj pre cestovný ruch. Podobne ako iné ekonomické aktivity, aj dynamický rozvoj cestovného ruchu má potenciál poškodzovať životné prostredie prostredníctvom:

- ❖ poškodzovania divokých biotopov v dôsledku novej infraštruktúry,
- ❖ oslabená odolnosť voči prírodným katastrofám,
- ❖ krásna scenéria zničená hotelmi a parkoviskami,
- ❖ odlesňovanie,
- ❖ nadmerné používanie vody v dôsledku prílevu ľudí (Fuwen et al. 2018).

Negatívne dopady turizmu pociťujú nielen miestne komunity, ktoré žijú v turistických destináciách. Ako turisti sami mnohí z nás radšej navštevujú miesta, ktoré sú čisté, nie príliš preplnené a bezpečné. Zvyčajne chceme zachovať miestne kultúry, tradície, náboženstvá a budovy, a nie zažiť neautentický trik za peniazmi. Zásah do poľnohospodárskej a lesnej pôdy sa podpisuje pod negatívny vplyv cestovného ruchu na životné prostredie. Keďže priemysel a pravidelná mestská doprava sa v mestách prelínajú s turizmom, negatívne dopady turizmu sú tam výraznejšie ako v národných parkoch. V dôsledku produkovaného odpadu a budovania štruktúr na poskytovanie služieb cestovného ruchu rekreačné využitie znečisťuje životné prostredie. Ekosystémy sú zničené, životné prostredie je zničené a voľne žijúce zvieratá a flóra sú zranené. Pre trvalú výstavbu zariadení cestovného ruchu sú vyberané prírodne najkrajšie rekreačné miesta s cieľom maximalizácie návštevnosti. V dôsledku intenzívnych rekreačných aktivít a iných foriem cestovného ruchu sa ľudský faktor výrazne podieľa na ničení prírodného prostredia (Gúčik, 2010).

1.5.4 Satelitný účet cestovného ruchu (TSA)

Satelitný účet cestovného ruchu (TSA) poskytuje informácie a údaje o ekonomickom postavení odvetvia cestovného ruchu. Je to jediný objektívny nástroj medzinárodného porovnávania ekonomického významu cestovného ruchu. Základný metodologický rámec tohto matematicko-štatistického modelu je výsledkom spoločného úsilia Štatistickej divízie Organizácie Spojených národov (UNSD), Svetovej organizácie cestovného ruchu OSN (UNWTO), Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a Organizácie Spojených národov pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Štatistický úrad Európskej únie t. j. Eurostat. Satelitný účet cestovného ruchu okrem najžiadanejších informácií o podiele cestovného ruchu na hrubom domácom produkte obsahuje komplexný súbor najmä ekonomických ukazovateľov o cestovnom ruchu ako ekonomickom odvetví. Umožňuje sledovať vývoj odvetvia v národnom hospodárstve a jeho význam vo vzťahu k ostatným odvetviám hospodárstva a tiež postavenie či výkonnosť odvetvia v medzinárodnom porovnaní. V procese zostavovania TSA sa používa značné množstvo podrobných informácií a údajov. Napriek tomu sa z dôvodu primeranej štatistickej spoľahlivosti zverejňujú viac-menej agregované údaje (Petrov, 2007). TSA je moderný a stále relatívne nový metodický nástroj na výskum a pochopenie cestovného ruchu. Základným kameňom tohto nástroja je komplexný prístup k pochopeniu súvislostí a väzieb jednotlivých indikátorov popisujúcich dopyt a ponuku cestovného ruchu. Satelitný účet cestovného ruchu meria iba priamy vplyv cestovného ruchu za predpokladu priameho vzťahu medzi poskytovateľom produktu alebo služby a spotrebiteľom (v tomto prípade návštevníkom). Efekty nepriameho vplyvu zatiaľ nie sú vyčíslené, rovnako ako širší koncept voľnočasových aktivít (Hesková a kol., 2011). Kompletný TSA by mal poskytovať:

- ❖ Makroekonomické agregáty, ktoré popisujú veľkosť a ekonomický význam cestovného ruchu, napr. hrubá pridaná hodnota cestovného ruchu a hrubý domáci produkt cestovného ruchu, a ktoré zodpovedajú podobným agregátom v hospodárstve ako celku;
- ❖ Podrobnosti o spotrebe návštevníkov a o tom, ako domáca ponuka a dovoz zodpovedajú tejto spotrebe (tieto údaje sú integrované do tabuliek a matíc odvodených zo všeobecných tabuliek dodávok a použitia používaných v národných účtoch);

- ❖ Podrobné produkčné účty jednotlivých odvetví cestovného ruchu vrátane údajov o zamestnanosti a prepojení s inými produktívnymi ekonomickými činnosťami a tvorbou kapitálu;
- ❖ Základné informácie potrebné pre vývoj modelov ekonomického vplyvu cestovného ruchu;
- ❖ Prepojenie medzi ekonomickými údajmi a inými nepeňažnými informáciami o cestovnom ruchu, napr. počet ciest, dĺžka pobytu, účel cesty, spôsoby dopravy atď. (Czech statistical office 2021, s. 1 – 3).

Základná štruktúra TSA je založená na všeobecnej rovnováhe existujúcej v národnom hospodárstve, t. j. rovnováhe medzi dopytom a ponukou produktu vytvoreného cestovným ruchom. V kontexte makroekonomickej analýzy je najlepšie skúmať vzťah medzi ponukou a dopytom podľa všeobecného rámca národných účtov a konkrétnejšie podľa tabuliek ponuky a použitia. Satelitný účet cestovného ruchu preto používa rovnaké základné pojmy, definície, klasifikácie a princípy zostavovania ako národný účtovný systém (Hesková a kol., 2011).

Aby sme mohli s väčšou istotou merať význam cestovného ruchu, potrebujeme okrem štatistík návštevnosti poznať aj ďalšie fakty a ukazovatele. Mali by mať špecifické vlastnosti. Ide o štatistické údaje, ktoré sa často zhromažďujú. Údaje by sa mali porovnávať v rámci konkrétneho časového rámca a jednej krajiny, ako aj medzi rôznymi národmi a rôznymi ekonomickými aktivitami. Odhady by mali byť podložené spoľahlivými štatistickými údajmi, ktoré sledujú návštevníkov aj poskytovateľov služieb, a použité metódy by mali byť nestranné (Hesková a kol., 2011).

2 CIEĽ DIPLOMOVEJ PRÁCE

Diplomová práca na tému „Ekonomické impakty cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín“ pojednáva o cestovnom ruchu, ktorý je v dnešnej dobe definovaný ako komplexný spoločenských jav. Slúži pre potreby turistov predovšetkým v oblasti ubytovania, stravovania, prepravy a ďalších doplnkových služieb cestovného ruchu. Aktívne sa podieľa na zlepšovaní kvality životnej úrovne obyvateľov danej oblasti, ako z hľadiska ekonomického tak sociálneho. Práca tiež pojednáva o ekonomických dopadoch krízy spôsobenej koronavírusom COVID-19 naprieč odvetvím cestovného ruchu a krajinami. V práci sa bude snažiť vyzdvihnúť perspektívy ďalšieho vývoja vo vzťahu k vybraným krajinám, ktoré sme vyššie spomenuli.

Cieľom diplomovej práce je teda v teoretickej časti práce predstaviť čitateľovi základné teoretické východiská týkajúce sa pojmu cestovného ruchu ako takého a aktuálny stav riešenej problematiky, ktorou sa táto diplomová práca zaoberá.

Praktická časť práce má za cieľ diferencovať jednotlivé vývojové etapy fenoménu cestovného ruchu. Hlavná časť praktickej časti tejto záverečnej práce je venovaná vplyvom cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín, a to konkrétne Slovenska, Českej republiky, Talianska, Japonska, Kanady, Brazílie a Juhoafrickej republiky. Autor sa rozhodol pre tieto krajiny z viacerých dôvodov. V prvom rade bolo v záujme autora venovať sa Slovensku, keďže je to autorova krajina pôvodu a v nadväznosti na to bola vybratá na analýzu aj Česká republika, keďže je najbližším susedom Slovenska nie len čo sa týka polohy, ale aj historických súvislostí, jazyka a spoločenského vývoja. Ostatné krajiny boli vybraté s cieľom, aby diplomovou prácou boli pokryté všetky kontinenty. Konkrétne krajiny z jednotlivých kontinentov boli vybraté s ohľadom na skutočnosť, že cestovný ruch v nich pomerne rozsiahlo vplýva na hospodárstvo. Ide teda o krajiny, v ktorých je cestovný ruch rozvinutý a významný a sú to krajiny, ktoré lákajú turistov z rôznych príčin.

Práve rôznorodosť vybraných krajín spočívajúca v polohe, rozlohe, podnebiu, kultúre, ponúkaných možnostiach a v mnohom ďalšom tvorí základ pre zaujímavú komparáciu ekonomických impaktov cestovného ruchu na hospodárstvo týchto krajín. Vzniká teda priestor na zhodnotenie toho, čo je pre turistov najviac atraktívne, prípadne najmenej, ako jednotlivé krajiny nakladajú s tým čo môžu turistom ponúknuť a či s turistickým potenciálom nakladajú ako s významným činiteľom vo svojom hospodárstve.

Časť venovaná vplyvu krízy súvisiacej s ochorením COVID-19 musela byť tiež zaradená do obsahu tejto práce, nakoľko touto krízou bol cestovný ruch ovplyvnený, tak ako nikdy doteraz v modernej dobe. Samozrejme nebol ovplyvnený len cestovný ruch, ale v podstate všetko, celý chod spoločnosti. Zahrnutie tejto časti vo vzťahu k vybraným krajinám preukazuje naozaj devastujúci vplyv krízy na cestovný ruch a z toho možno jednoznačne vyvodit', že aj na hospodárstvo vybraných krajín. Do istej miery možno z dát a informácií o jednotlivých krajinách vyvodit' akým spôsobom k riešeniu a zmierneniu následkov tejto krízy pristupovali nie len čo sa týka oblasti cestovného ruchu, ale aj všetkých oblastí, ktoré boli krízou dotknuté, nakoľko jednoznačne možno tvrdit', že všetky oblasti spolu viac, či menej súvisia.

3 METODOLÓGIA DIPLOMOVEJ PRÁCE

Pred výberom vhodného typu ekonomickej analýzy na základe skúmaného ekonomického problému a zvolenej metódy vhodnej na vykonanie analýzy je potrebné podrobne definovať skúmaný ekonomický problém. V sektore cestovného ruchu sa často využívajú analýzy dopadov cestovného ruchu. Dôraz sa kladie na zber primárnych a sekundárnych údajov, ktoré sú následne začlenené do ekonomických modelov a použité na analýzu skúmaného subjektu.

Neexistuje štandardný prístup na meranie ekonomických vplyvov cestovného ruchu na regionálnej úrovni s využitím zdrojov, ktoré sú v súčasnosti dostupné. Krajiny, ktoré vnímajú cestovný ruch ako krajinu s významným ekonomickým potenciálom, využívajú regionálnu stratégiu satelitných cestovných účtov, pričom je zostavený na základe dvoch spôsobov: „top down“ (známy ako medziregionálny) a „bottom-up“ (známy ako regionálny). Vybrané príklady zahraničných skúseností ukazujú, že vlády, ktoré už používajú R-TSA, väčšinou používajú stratégiu „top down“, ktorá je menej nákladná, časovo a organizačne náročná, a údaje zozbierané na národnej úrovni dopĺňajú prostredníctvom stratégie „bottom-up“ (Novacká a kol. 2020).

Diplomová práca sa člení na teoretickú a praktickú časť. Pričom práca je rozdelená do štyroch kapitol. V rámci *prvej časti* sa zameriame na definície na základe ktorých budeme vychádzať pri spracovaní praktickej časti. Charakterizujeme základné pojmy cestovného ruchu ako aj geografie cestovného ruchu. V prvej časti práce bola použitá literárna rešerš prostredníctvom metódy desk research. Na vymedzenie pojmu cestovného ruchu boli použité práce autorov ako Patrik Kajzar (2015), Hall (2019), Hassan (2020) atď. Taktiež sa zameriavame na význam cestovného ruchu vo svete, pričom zachytáva jeho ekonomický, spoločenský a ekologický význam. V rámci kapitoly sme použili knižné zdroje a tiež údaje zo satelitného účtu cestovného ruchu.

Štvrtá kapitola analyzuje ekonomické impakty cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín. Ide predovšetkým o krajiny ako Slovensko, Česká republika, Taliansko, Japonsko, Kanada, Brazília a Juhoafrickej republiky, pričom je využitý Satelitný účet cestovného ruchu, ktorý pracuje a spája účty a tabuľky do jednotného celku, zohľadňuje teoretické základy národných účtov a poskytuje množstvo ekonomických charakteristík cestovného ruchu viazaného na určitý dátum. V týchto tabuľkách je zahrnutých množstvo

faktorov týkajúcich sa ponuky a dopytu a ich vzájomného pôsobenia. V rámci krajín sme sa zamerali na tržby a výnosy, ktoré sú považované za jeden z možných parametrov na meranie výkonov v cestovnom ruchu. Rozhodujúcim meradlom pre hodnotenie konkurencieschopnosti sektora cestovného ruchu je produktivita práce ktorú sme využili pri analýze ekonomických impaktov na sektor cestovného ruchu. Vyjadruje schopnosť lokality ponúkať vysokokvalitné služby za rozumné ceny. Merania predstavujú kapacitu turistickej ekonomiky na produkciu (Novacká a kol. 2020). Ak boli sprístupnené podklady pre návštevnosť, obsadenosť ubytovacích zariadení analyzovali sme tieto faktory.

Na záver sa posledná kapitola s názvom Diskusia bude snažiť čitateľa povzbudiť v ďalších úvahách týkajúcich sa témy práce vo všeobecnosti. Vynárajú sa mnohé otázky, súvisiace najmä s tým čo bude v budúcnosti a či treba myslieť aj na to, že sa môže zopakovať kríza súvisiaca s ochorením COVID-19. Ďalej sa nepochybne vynárajú otázky, či význam cestovného ruchu vo vybraných krajinách narastie alebo naopak klesne. O poklese významu cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín možno uvažovať práve kvôli korona vírusu, keďže sa možno domnievať, že mnoho aktérov pôsobiacich v cestovnom, ale aj aktérov, ktorí pred krízou uvažovali o vstupe do sveta cestovného ruchu bolo, resp. bude odradených od ďalšej aktivity v sektore cestovného ruchu.

Záver práce sumarizuje poznatky, ktoré sme nadobudli pri písaní práce, predovšetkým z praktickej časti.

Metódami použitými pri tvorbe práce bola v prvom rade analýza a syntéza zhromaždených relevantných zdrojov a informácií z nich vyplývajúcich pre potreby práce. Metódy indukcie a dedukcie boli použité najmä pri vytváraní záverov, úsudkov a formovaní názorov v záverečnej časti práce. Komparácia a klasifikácia boli taktiež dôležitou metódou, ktorá prispela k vyformovaniu názorov a záverov, ktorými mal byť naplnený cieľ práce. Vo veľkej miere bola v praktickej časti použitá štatistická metóda, keďže bolo potrebné spracovať štatistické údaje v praktickej časti týkajúce sa ekonomických impaktov cestovného ruchu na hospodárstvo vybraných krajín.

4 VÝSLEDKY PRÁCE

V štvrtej kapitole sa zameriame na vývoj moderného cestovného ruchu a pozrieme sa na ekonomické impakty cestovného ruchu na hospodárstvo krajín ako Slovensko, Českej republiky, Talianska, Juhoafrickej republiky, Kanady, Japonska a Brazílie, pričom sú využívané zozbierané podklady z UNWTO, ČSÚ, Eurostatu, Statistu. Ako bolo spomenuté vyššie, tak autor sa snažil výberom krajín „pokryť“ všetky kontinenty a krajiny, ktoré sú rozdielne v geografických, politických, spoločenských, či kultúrnych ukazovateľoch.

4.1 Vývojové etapy moderného cestovného ruchu

Rozvoj cestovného ruchu výrazne ovplyvnili výrazné zmeny v globálnej ekonomike. Svetová ekonomika na začiatku sedemdesiatych rokov utrpela zásah prostredníctvom ropnej krízy, následne nastali krízy v oblasti energetiky, potravín a životného prostredia. Rast cien energií, rast nezamestnanosti patrili k faktorom, ktoré mali škodlivý vplyv na hospodársky rast. V dôsledku toho prešiel aj cestovný ruch zmenami, najmä v potrebe služieb cestovného ruchu. Avšak aj počas krízy zostal dopyt po cestovnom ruchu konštantný (Vaško, 2002). Všeobecne povedané, expanzia medzinárodného príst'ahovalectva výrazne predbehla rast ekonomickej výkonnosti meranej hrubého domáceho produktu (HDP). Konzistentné tempo okolo 5 % ročne bolo zaznamenané vo výkonnosti odvetvia cestovného ruchu na celom svete od roku 1970. Z regionálneho hľadiska došlo k podstatným zmenám v top turistických destináciách odvetvia cestovného ruchu. Keď politické nepokoje v týchto oblastiach v 70. rokoch minulého storočia ustúpili, návštevnosť sa presunula z obvyklého kontinentu Európy do Ázie a Afriky. Austrália, Nový Zéland a Južná Amerika tiež vzbudili záujem počas 80. rokov (Zelenka, 1995). V deväťdesiatych rokoch minulého storočia pretrvával záujem o cestovanie, najmä do ázijsko-pacifického regiónu, keďže ťažisko globálneho ekonomického rastu už nebolo len v tradičných regiónoch sveta, ako je Európa a Severná Amerika. V Európe nastal presun návštevníkov, hoci bol prevažne určený na relatívne lacné výlety t. j. väčšinou do krajín na juhoeurópskom pobreží alebo na pobyty do alpských krajín a Škandinávie (Zelenka, Pásková, 2002).

V rekreačnom cestovnom ruchu stúpajú štandardy minimálnej vybavenosti v ubytovacích a spoločenských priestoroch. Vytvorenie veľmi priaznivých podmienok v polovici 90. rokov uskutočnili rozvoj cestovného ruchu. Ekonomický pokles zo začiatku 90. rokov už prijala väčšina ekonomicky vyspelých krajín, ktoré odvtedy zaznamenali silné

oživenie výroby, pokles v prípade nezamestnanosti a priaznivú mieru inflácie. Zvýšil sa záujem o cestovanie, pričom najvýraznejšie vzrástla angažovanosť v medzinárodnom cestovnom ruchu v súvislosti s pracovnými cestami. Všetky druhy cestovného ruchu zdieľajú trend pravidelnej investície a jej zvyšovania do dopravného systému. Dopravná sieť sa v posledných desaťročiach výrazne rozrástla a pokročila. Hlavnými cieľmi je zvýšenie komfortu vlakovej dopravy, skrátenie cestovného času a zvýšenie kvality cestnej a diaľničnej infraštruktúry. Hlavným cieľom leteckej dopravy bolo zvýšiť bezpečnosť a zároveň znížiť náklady. Keďže lodná doprava vo všeobecnosti nebola veľmi zisková, investovalo sa do zlepšenia bezpečnosti a pohodlia plavieb (Vystoupil, Šauer, 2005).

Väčšina destinácií zaznamenala v roku 2004 výrazný obrat v medzinárodnom cestovnom ruchu, ktorý po troch rokoch stagnujúceho rastu svojimi úspešnými výsledkami prekonal rekordy. Po teroristických útokoch na svetové obchodné centrum v USA, vojne v Iraku, pandémie známej ako SARS a zhoršení ekonomík krajín s významným turistickým zdrojom sa cestovný ruch vrátil na svoj predchádzajúci kurz. K výborným výsledkom cestovného ruchu v roku 2004 prispelo najmä zlepšenie globálnej economickej situácie, predovšetkým ekonomík Ameriky, významných európskych zdrojových krajín a silných ázijských ekonomík. Úspech cestovného ruchu v roku 2004 bol z veľkej časti spôsobený ekonomikami Ázie. Očakávalo sa, že zvýšenie cien ropy bude mať negatívne účinky, ale tieto obavy sa nenaplnili, ako sa predpokladalo (Fojtáčová, 2005).

V roku 2014 vycestovalo do zahraničia celkovo 1 108 miliónov ľudí. Tržby z toho predstavovali 1 205 miliárd USD. Zatiaľ čo Francúzsko, Taliansko a Španielsko boli v 20. storočí najviac navštevované krajinami v Európe, tento prehľad sa v novom tisícročí rozšíril o ďalšie lokality vrátane Číny, Spojených štátov, Turecka a Mexika. Svetová organizácia cestovného ruchu (UNTWO) predpovedala že nastane zmena v tomto pomere do roku 2030 v prospech iných častí sveta na úkor Európy. Podobné trendy možno vidieť, pokiaľ ide o príjmy z aktívneho zahraničného turizmu. Podobne, ako je hodnotených desať najlepších turistických destinácií, aj prvých 10 krajín je hodnotených veľmi odlišne. Len päťdesiat percent z nich je v Európe (Vystoupil, Šauer, 2011).

4.2 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Slovenska

V rámci Slovenskej republiky má cestovný ruch značný ekonomický význam. V porovnaní s výsledkami susedných krajín má pred sebou ešte dlhú cestu, kým dobehne regionálne čísla HDP iných krajín.

Slovenská republika dosiahla v roku 2018 tržby zo zahraničného cestovania vo výške 2,7 miliardy eur, ide teda o 4,7 % viac ako v predchádzajúcom roku. To predstavuje 27,6 % vývozu súvisiaceho so službami a 3 % HDP. Cestovná platobná bilancia mala prebytok 485 miliónov eur. Na Slovensko vycestovalo v roku 2018 viac ľudí ako kedykoľvek predtým. Podľa údajov o ubytovaní bolo v roku 2018 celkovo o 2,3 milióna návštevníkov viac ako v roku 2017 (OECD Tourism Trends and Policies, 2020).

Cestovný ruch na Slovensku v roku 2019 stále tvoril 6,4 % HDP krajiny, rovnako ako v roku 2018. Pre ekonomiku Slovenskej republiky je čoraz dôležitejší cestovný ruch. Po dosiahnutí historických maxím v roku 2019 klesli príjmy zo zámorských ciest v roku 2020 na 1,1 miliardy EUR, čo je 62 % pokles oproti predchádzajúcemu roku. V stálych cenách sa reálny hrubý domáci produkt (HDP) znížil o 12,1 %, čo predstavuje najväčší medziročný pokles slovenskej ekonomiky od roku 1996. Po desiatich rokoch nepretržitého vývoja po finančnej kríze v roku 2009 zaznamenala slovenská ekonomika v tomto roku záporné čísla. Druhý štvrťrok 2020, tuňá došlo k prejavu výrazného vplyvu na pandémiu COVID-19. V stálych cenách sa HDP v druhom štvrťroku 2020 v porovnaní s rovnakým obdobím roku 2019 znížil o 12,1 %. Reálny HDP sa v prvom štvrťroku 2020 po sezónnom očistení znížil o 8,3 %. Objem HDP sa v bežných cenách znížil o 10,3 % na 21 200,1 mil. EUR. Celkovo bolo v sledovanom období zamestnaných 2 387,3 tis. osôb. V porovnaní s druhým štvrťrokom 2019 klesla o 2,6 %. Celková zamestnanosť klesla v porovnaní s prvým štvrťrokom 2020 o 1,1 % a po sezónnom očistení o 2,3 % od druhého štvrťroka 2019 (Štatistický úrad SR, 2020).

V roku 2022 zverejnila Svetová rada pre cestovný ruch (WTTC) správu o hospodárskych dopadoch cestovného ruchu. Prieskum, do ktorého sa zapojilo 185 krajín v 25 regiónoch, odhalil, že odvetvie cestovného ruchu v celosvetovom meradle stratil v minulom roku približne 4,5 bilióna dolárov, pričom jeho príspevok k HDP klesol o 49,1 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom. Slovenská republika zaznamenala, že celkový príspevok k HDP odvetvia cestovného ruchu tvorilo 10,3 % v roku 2019. V dôsledku

cestovných obmedzení klesol podiel turistického sektora na celosvetovom HDP z 10,3 % v roku 2019 na 5,3 % v roku 2020 a v roku 2021 vzrástol na 6,1 %.

Tabuľka 1 Kľúčové indikátory cestovného ruchu v rokoch 2019 a v r. 2020 vo svete, v Európe a v SR

Indikátor	Svet 2019	Svet 2020	Európa 2019	Európa 2020	SR 2019	SR 2020
Podiel CR na tvorbe HDP v mld. USD a v %	9,2 mld. 10,4 %	4,6 mld. 5,5 %↓ - 49,1%	2,19 mld. 9,5%	1,13 mld. 4,88%↓ - 51,4%	7,4 mld. €6,2 mld	3,31 mld. € 2,9 mld↓ -50 %
Zamestnanosť v CR v mil. os.	334	272↓ -18,5%	38,5	34,9↓ -9,3 %	0,1634	0,1489↓ -9 %

Zdroj: Autorský kolektív. 2021. Predpoklady a možnosti využitia potenciálu cestovného ruchu v podmienkach miest, obcí a regiónov Slovenska. s. 47.

V porovnaní s vybranými krajinami, Slovenská republika nemá spracované niektoré údaje v rámci cestovného ruchu za rok 2021, čo nás v istých prípadoch značne obmedzovalo.

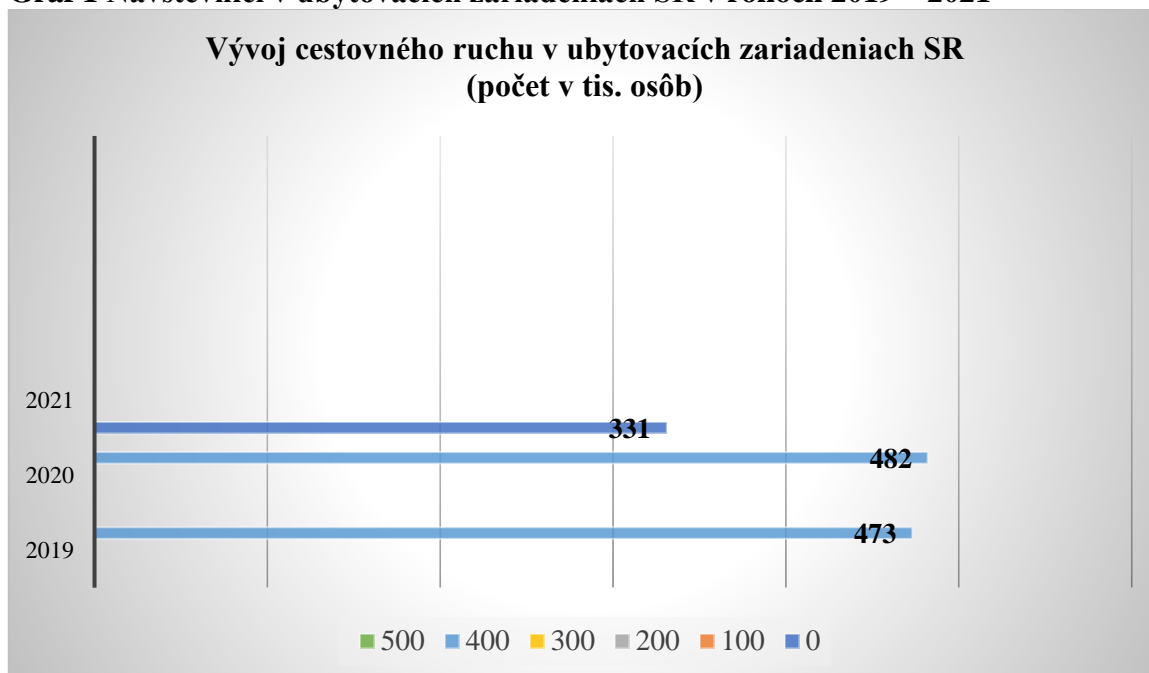
Tabuľka 2 Počet návštevníkov v roku 2020

	Domáci cestovný ruch	Príjazdový cestovný ruch	Výjazdový cestovný ruch
Počet návštevníkov mil. osôb	21 523 079	6 294 147	1 995 756

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa OECD Tourism Trends and Policies 2022.

V štruktúre zahraničných návštevníkov prevládali hostia z okolitých krajín. Najviac zahraničných návštevníkov pricestovalo z Českej republiky (563-tisíc) a Poľska (190-tisíc).

Graf 1 Návštevníci v ubytovacích zariadeniach SR v rokoch 2019 – 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Štatistického úradu SR 2023.

Graf 1 znázorňuje, že počet návštevníkov v zariadeniach cestovného ruchu na Slovensku dosahoval 473 tis. osôb v roku 2019, napriek tomu, že rok 2020 bol ešte stále ovplyvnený pandémiou COVID – 19, počet návštevníkov vzrástol o 9 tis. osôb a teda v roku 2020 dosahoval 482 tis. osôb. Ubytovacie zariadenia CR v decembri 2021 využilo 331 tis. osôb. Napriek silnejšiemu medziročnému nárastu bolo návštevníkov stále o 25 % menej ako pred pandémiou (pokles o 23,7 %). V decembri sa návštevníci v hoteloch ubytovali v priemere 2 až 3 noci, spolu 765 000 nocí.

Tabuľka 3 Medzinárodný cestovný ruch a COVID – 19

Krajina	Zmena v % 2021 vs. 2019
SR	- 77 %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNTWO. 2023.

Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu (UNWTO), ktorá zobrazuje údaje o vplyve pandémie COVID-19 na sektor cestovného ruchu v rámci Slovenska došlo k percentuálnej zmene v rokoch 2021 vs. 2019 o -77 %. Tabuľka znázorňuje pokles medzinárodných turistických príjazdov, pričom oproti roku 2019, v roku 2021 došlo k poklesu o 77 %. Keďže celý svet čelil bezprecedentnej globálnej zdravotnej, sociálnej a ekonomickej núdzi v súvislosti s pandémiou COVID-19, cestovanie a cestovný ruch patria medzi najviac postihnuté odvetvia.

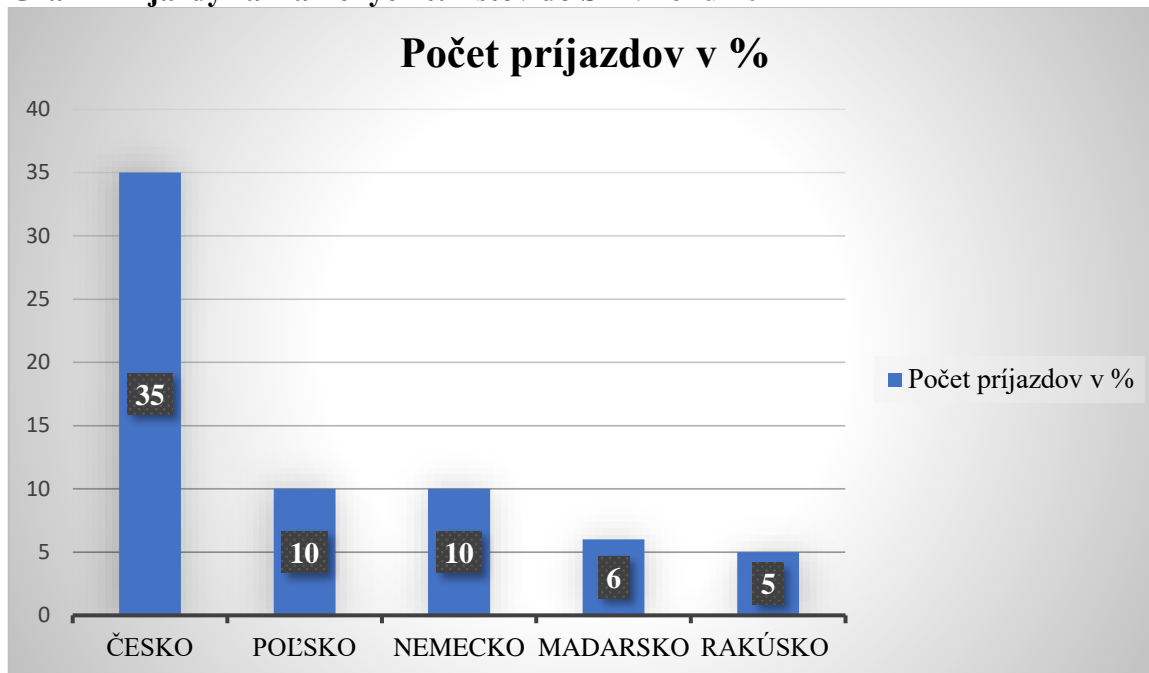
Tabuľka 4 Základné ekonomické charakteristiky cestovného ruchu na Slovensku

	2019	2020	2021
Celkový príspevok cestovného ruchu k HDP v %	6,4	3,4	3,8
Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti tis.	160,9	149,9	148,3
Výdavky medzinárodných turistov bn, EUR	2,9	1,1	0,9
Výdavky domácich turistov bn. EUR	2,8	1,5	2,3

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Cestovný ruch na Slovensku v roku 2019 stále tvoril 6,4 % HDP krajiny, pričom v rokoch 2020 a 2021 došlo k jeho poklesu na 3,4 % za rok 2020 a 3,8 % za rok 2021. Zmena v roku 2020 oproti roku 2019 predstavovala pokles o 49,6 %, pričom v roku 2021 nastal značný nárast o 17,7 %. Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti predstavoval v roku 2019 skoro 161 tis., čo je 6,2 %, no vzhľadom na prebiehajúcu pandémiu COVID – 19 a obmedzenia došlo v rokoch 2020 a 2021 k poklesu. Výdavky medzinárodných turistov ako možno vidieť v tabuľke 4 bol v roku 2019 na hodnote 2,9 bn. EUR, čo sa prevažne rovnalo výdavkom domácich turistov, vzhľadom na obmedzenia prebiehajúce v rokoch 2020 a 2021, je jasné že výdavky medzinárodných turistov poklesli, pričom výdavky domácich turistov boli v tomto porovnaní väčšie avšak viac ako o polovicu menšie v roku 2020, pričom sa situácia v cestovnom ruchu v roku 2021 začala zlepšovať a preto aj sa výdavky domácich turistov začali v tomto roku približovať výdavkom domácich turistov z roku 2019.

Graf 2 Príjazdy zahraničných turistov do SR v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Graf 3 Výjazdy slovenských turistov do vybraných krajín v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Z grafu 2 a 3 možno odsledovať počet príjazdov a výjazdov v %. Najväčšie percento v prípade príjazdov zahraničných turistov tvorí z Českej republiky, teda 35 %. Nasleduje Poľsko a Nemecko s 10 %, následne Maďarsko a Rakúsko. Z pohľadu slovenských turistov možno vysledovať, že najčastejšie cestujem do krajín ako Maďarsko, Česko a Chorvátsko.

Napriek tomu, že Poľsko je jeden zo susediacich štátov, len 4 % slovenských turistov vycestujú do Poľska.

4.3 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Českej republiky

Česká republika zaznamenala v posledných rokoch pomalý, ale stabilný nárast cestovného ruchu. Exportov služieb súvisiaci s cestovným ruchom v roku 2018 tvoril 24,5 %. V roku 2018 Česká republika podľa Satelitného účtu CR prijala odhadom 36,3 milióna zahraničných návštevníkov. Kladná platobná bilancia na účte cestovného ruchu vo výške 1,3 miliardy EUR bola výsledkom zvýšených príjmov medzinárodného cestovného ruchu o 6,3 miliardy EUR v roku 2018 (nárast o 1,6 % v porovnaní s rokom 2017) a zvýšených výdavkov českých občanov na cestovanie do zahraničia o 5,0 miliardy EUR (nárast o 3,7 %). Počet domácich návštevníkov sa v roku 2018 v porovnaní s rokom 2017 znížil o 6,4 percenta po raste o 6,1 percenta medzi rokmi 2016 a 2017 (OECD Tourism Trends and Policies, 2020).

Pred pandémiou COVID-19 cestovný ruch v Českej republike neustále rástol takmer desať rokov. Cestovný ruch sa priamo podieľal 2,9 % na HDP a v roku 2019 v ňom pracovalo 239 506 zamestnancov (čo predstavovalo 4,4 % z celkovej zamestnanosti). Vzhľadom na výskyt pandémie COVID-19 sa HDP cestovného ruchu v roku 2020 prepadlo takmer o polovicu (došlo k zníženiu o 82 miliárd Kč), a jeho podiel na celkovom HDP klesol na 1,5%. V rámci cestovného ruchu utrpela zamestnanosť menší vplyv a klesla o 17 494 ľudí (teda o 7,3 %). Na celoštátnej úrovni tvoril cestovný ruch 1,45 % HDP (75,4 mld. Kč) a v roku 2020 zamestnával 222 000 zamestnancov. Regionálne údaje za viaceré časti Českej republiky jasne ukázali dopady epidémie koronavírusu. Najväčší podiel na vývoji ekonomických ukazovateľov mala Praha, ktorá sa podieľala 25 % na celkovej hrubej pridanej hodnote priemyslu a 26 % na celkovej zamestnanosti (57,6 tis. zamestnancov). HDP cestovného ruchu pokleslo z 53,2 miliardy Kč v roku 2019 na 19,0 miliardy Kč, čo je medziročný pokles takmer o dve tretiny. Pokles o 73,2 % oproti predchádzajúcemu roku, krajina v roku 2020 privítala 3,9 milióna zahraničných návštevníkov. V porovnaní s 27,2 miliónmi nocí v roku 2019 bolo 7,4 milióna medzinárodných nocí strávených v ubytovaní spojenom s cestovným ruchom.

V roku 2021 strávili zahraniční turisti o 6,5 milióna nocí menej. Účinky pandémie na domáce cestovanie boli menej závažné; v roku 2021 8,8 milióna ľudí cestovalo v rámci

krajiny a ubytovalo sa v komerčných ubytovacích zariadeniach, čo je o 20,7 % menej ako v roku 2019. Napriek absolútnemu zníženiu o 36,1 % sa výdavky na domáce cestovanie v roku 2020 zvýšili na 61,1 %, čo dokazuje relatívnu odolnosť tohto odvetvia. (na 79,1 mld. Kč). Česká republika predpokladá, že do roku 2024 alebo 2025 sa zahraniční turisti dostanú na úroveň roku 2019. Pokles o 73,2 % v roku 2020 oproti predchádzajúcemu roku, pričom krajinu v roku 2020 navštívilo 3,9 milióna zahraničných návštevníkov. V roku 2021 strávili zahraniční turisti o 6,5 milióna nocí menej. Účinky pandémie na domáce cestovanie boli menej závažné. V roku 2021 cestovalo 8,8 milióna ľudí v rámci krajiny a ubytovalo sa v komerčných ubytovacích zariadeniach, čo je o 20,7 % menej ako v roku 2019. Napriek absolútnemu zníženiu o 36,1 % na 79,1 mld. Kč sa výdavky na domáce cestovanie v roku 2020 zvýšili na 61,1 %, čo dokazuje relatívnu odolnosť tohto odvetvia. Česká republika predpokladá, že do roku 2024 alebo 2025 sa zahraniční turisti dostanú na úroveň roku 2019 (OECD Tourism Trends and Policies, 2022).

Tabuľka 5 Počet návštevníkov v roku 2021

	Domáci cestovný ruch	Príjazdový cestovný ruch	Výjazdový cestovný ruch
Počet návštevníkov mil. osôb	71,02	10,01	5,25

Poznámka: V roku 2021 navštívilo Českú republiku 10,0 milióna zahraničných návštevníkov (medziročne o 2,5 % menej). Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ČSÚ. 2023.

Tabuľka 6 Medzinárodný cestovný ruch a COVID – 19

Krajina	Zmena v % 2021 vs. 2019	Celkovo v (tis.)
ČR	-76 %	-8 321

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO. 2023.

Tabuľka 6 znázorňuje pokles medzinárodných turistických príjazdov, pričom oproti roku 2019, v roku 2021 došlo k poklesu o 76 %, čo predstavuje celkovo -8 321 medzinárodných príjazdov zo zahraničia do ČR. Razantné obmedzenie turistiky samozrejme nepostihlo iba Česko. Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu klesol celkovo medzinárodný počet príchodov o 74 %. Po svete cestovalo o miliardu ľudí menej, zhruba polovica tohto úbytku pripadla na Európu.

Tabuľka 7 Základné ekonomické charakteristiky cestovného ruchu v Česku 2019 - 2021

	2019	2020	2021
Produkcia CR v mld. Kč	355	178	207
Zamestnanosť v CR v tis.	240	222	215,2
Vnútrošná spotreba CR v mld. Kč	308,2	136	155,2
Domáci CR v mld. Kč	131,4	87,5	105,1
Príjazdový CR v mld. Kč	176,9	49,0	50,0
Výjazdový CR v mld. Kč	84,5	23,7	37,9
Saldo CR v mld. Kč	92	25	12

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ČSÚ. 2023. Satelitní účet cestovného ruchu.

V Českej republike sa podiel cestovného ruchu na HDP krajiny znížil na 1,55 % (95,0 miliardy korún), v rámci CR bolo zamestnaných 215,2 tisíc ľudí. Zamestnanci tvorili 84 %, zatiaľ čo 16 % tvorili samostatne zárobkovo činné osoby. Jeden z desiatich zamestnancov a jeden zo siedmich vlastníkov firiem skončili počas dvojročného obdobia. „Celkový dopad pandémie bol v prípade zamestnanosti miernejší. Veľa ľudí zachránili, alebo im aspoň pomohli z najhoršieho, rôzne podporné programy. Napriek tomu v priebehu dvoch rokov odišiel každý desiaty pracujúci a sedmina podnikateľov. Do budúcnosti možno očakávať tlak na lepšiu optimalizáciu pracovných síl s pozitívnym efektom na rast produktivity,“ uviedol Zdeněk Lejsek z oddelenia štatistiky cestovného ruchu ČSÚ (2023, s. 1). Podiel cestovného ruchu na celkovej zamestnanosti v národnom hospodárstve poklesol na 4,02 %. V turizme tak predvlani pracoval každý dvadsiaty piaty Čech.

Príjazdový cestovný ruch v roku 2021 tvorený zahraničnými návštevníkmi predstavoval 32%, teda 50,0 miliardy korún. Zvyšných 68% finančných prostriedkov (105,1 miliardy korún) generovali tuzemskí návštevníci prostredníctvom domáceho cestovného

ruchu. Príjazdový cestovný ruch tvorený zahraničnými návštevníkmi predstavoval v roku 2019 viac ako 57%, t. j. 176,9 mld. Kč. Zvyšných 43% finančných prostriedkov (131,4 mld Kč) generovali tuzemskí návštevníci prostredníctvom domáceho cestovného ruchu.

Českú republiku v roku 2021 navštívila 10,0 milióna zahraničných turistov, čo je o 2,5 % menej ako v predchádzajúcom roku. Na druhej strane, viac ako 5,2 milióna zo 71 miliónov domácich zájazdov, ktoré českí turisti podnikli, bolo v zahraničí. Priemerná dĺžka pobytu turistov z ČR cestujúcich do zahraničia bola najdlhšia (8,1 dňa). Najväčšie percento jednodňových zájazdov mal príjazdový cestovný ruch (62 % z celkovej návštevnosti).

Celková suma vynaložená na cestovný ruch dosiahla 155,2 miliardy korún, čo predstavuje nárast o 13,7 % oproti predchádzajúcemu roku. To je široká miera toho, koľko turistov prišlo na dovolenku do Českej republiky. V roku 2019 však bola táto metrika takmer dvojnásobná (308,2 miliardy korún). Zároveň dosiahol najvyššiu úroveň od začiatku sledovania v roku 2003. Zahraniční turisti predstavovali 32 % príjazdového cestovného ruchu, teda 50,0 miliardy korún v roku 2021. Domáci cestovatelia vyprodukovali zvyšných 68 % t. j. 105,1 miliardy korún prostredníctvom domáceho cestovného ruchu.

Tabuľka 8 Počet dlhších ciest v tis.

rok	Počet prenocovaní na dlhších cestách (v tis.)		
	celkom	v ČR	do zahraničia
2015	86 480	54 166	32 314
2016	97 166	61 974	35 192
2017	100 984	60 504	40 480
2018	96 999	56 181	40 818
2019	104 229	63 694	40 535
2020	73 030	60 212	12 819
2021	83 283	61 250	22 033

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Českého štatistického úradu. 2023.

Tabuľka 9 Počet kratších ciest v tis.

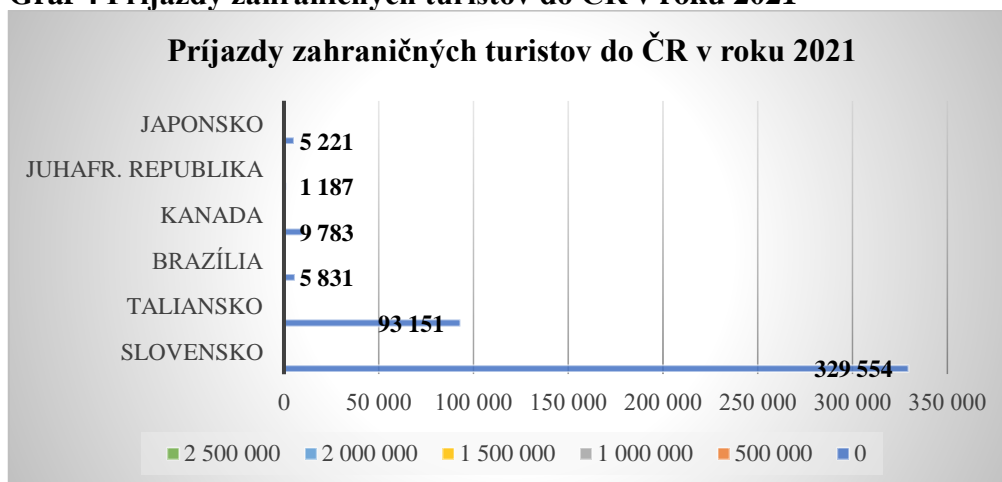
rok	Počet prenocovaní na kratších cestách (v tis.)		
	celkom	v ČR	do zahraničia
2015	34 308	31 472	2 836
2016	37 217	34 238	2 979
2017	41 734	38 692	3 042
2018	39 923	35 701	4 221
2019	39 459	35 584	3 875
2020	26 379	24 999	1 380
2021	29 102	27 986	1 116

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Českého statistického úradu. 2023.

V tabuľkách 8 a 9 sme určili intenzitu výjazdov (počet prenocovaní), tu bol pre výpočet použitý vzorec: Celkový počet výjazdov/v ČR/do zahraničia. Pozreli sme sa na roky 2015 – 2021, pričom celkom prenocovania na dlhší čas výrazne preyšujú celkom prenocovania na kratší čas. Taktiež možno usúdiť, že českí turisti si vyberajú prenocovanie či už na dlhší alebo kratší čas v rámci ČR. V oboch prípadoch je počet v tis. preyšujúci nad zahraničím.

V nasledujúcom grafe 1 nájdeme podrobnejšiu analýzu príjazdov z vybraných krajín, ktorými sa zaoberáme v tejto práci, pre Českú republiku v rámci cestovného ruchu. K tvorbe grafu slúžili predovšetkým dáta z portálu CzechTourism za rok 2021.

Graf 4 Príjazdy zahraničných turistov do ČR v roku 2021

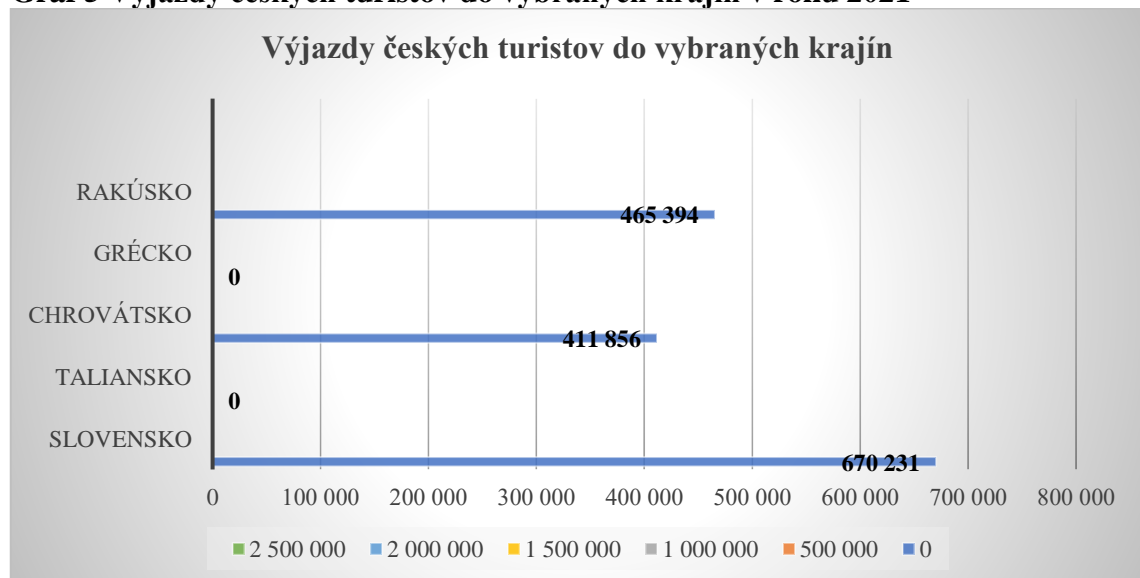

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa CzechTourism: Tourdata. 2022.

Z vybraných krajín z dlhodobého hľadiska je pre Česko najdôležitejšou zdrojovou krajinou práve Slovenská republika. Tradičná krajina ako je Taliansko, taktiež dopĺňa rebríček. Z grafu možno vyčítať tiež, že príjazdy v prípade Juhoafrickej republiky sú najmenšie, ide len o 1 187 návštevníkov ČR. Tretou krajinou je Kanada, ktorej občania navštevujú Česko, pričom Brazília a Japonsko sa veľmi nelíšia v počte návštevníkov, v prípade Japonska to je 5 221 a v prípade Brazílie ide o 5 831 návštevníkov. Ak by sme sa nezamerali len na vybrané krajiny tejto práce, zdrojovými krajinami pre ČR sú Nemecko, Slovensko, Poľsko, Holandsko a Francúzsko.

Pojem „výjazdový cestovný ruch“ sa vzťahuje na cestovanie občanov určitého národa za oddychom, obchodom alebo z iných dôvodov na ceste do iného štátu. Ide o cestu alebo pobyt trvajúci nepretržite menej ako rok (Zelenka, Pasková, 2012). V nasledujúcom grafe 5 nájdeme podrobnejšiu analýzu výjazdov z vybraných krajín pre Českú republiku v rámci cestovného ruchu. K tvorbe grafu slúžili predovšetkým dáta z portálu OECD.Stat za dostupný rok 2020. Pričom graf 5 jasne naznačuje, že český turisti najčastejšie navštevujú Slovensko, Rakúsko a Chorvátsko. Pri Grécku a Taliansku neboli uvedené žiadne hodnoty v tomto roku.

Graf 5 Výjazdy českých turistov do vybraných krajín v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa CzechTourism: Tourdata, 2022.

4.4 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Talianska

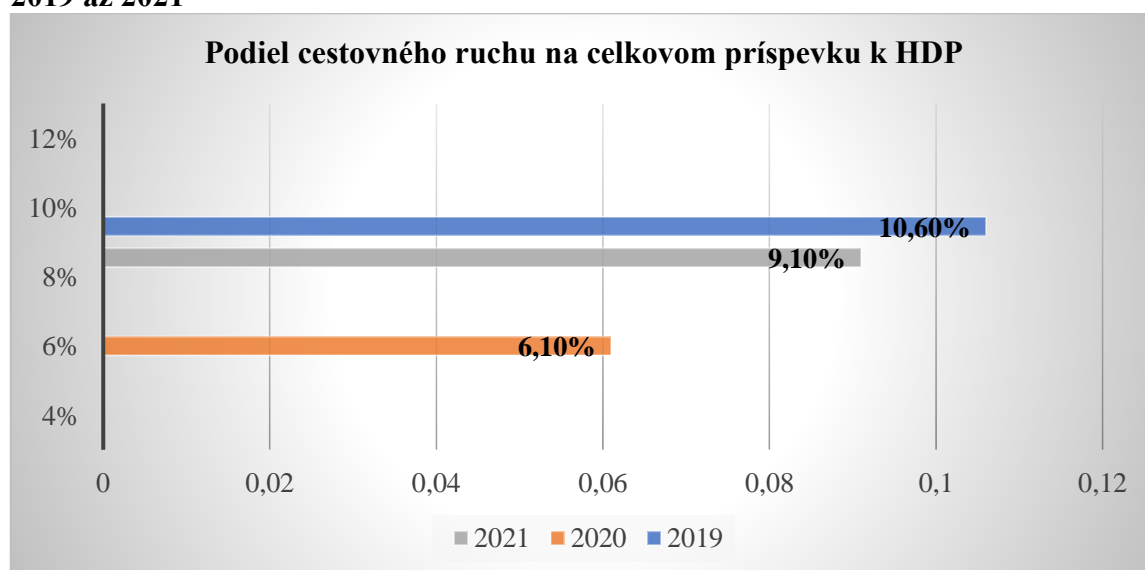
Talianska ekonomika sa vo veľkej miere spolieha na turistický priemysel. V roku 2018 sektor cestovného ruchu priamo podporil 2,0 milióna pracovných miest, čo predstavuje asi 8,3 % všetkých pracovných miest. Medzi rokmi 2011 a 2018 stúpol počet medzinárodných prenocovaní v o 33,2 %. Iba štyri regióny v Taliansku prijímajú asi 60 % všetkých zahraničných návštevníkov: Veneto, Lombardia, Lazio a Toskánsko (OECD Tourism Trends and Policies, 2020).

Priamy príspevok cestovného ruchu k celkovej DPH v roku 2019 bol 6,2 %, teda 99,9 miliardy eur. V roku 2019 bolo priamo v cestovnom ruchu zamestnaných 2,1 milióna ľudí, čo predstavovalo 8,8 % celkovej zamestnanosti, pričom bolo podporených viac ako 218 000 podnikov. Priamy príspevok cestovného ruchu k talianskemu HDP v roku 2020 klesol v dôsledku COVID-19 na 4 %. V roku 2020 klesol domáci cestovný ruch o 37,1 % na 34,1 milióna, zatiaľ čo medzinárodné príjmy klesli o 61,0 % na 25,2 milióna. Domáci cestovný ruch sa znížil o 37,1 % na 34,1 milióna. V roku 2021 pricestovalo zo zahraničia celkovo 26,9 milióna turistov, čo je o 58,3 % menej ako v roku 2019 (OECD Tourism Trends and Policies, 2022).

Po hlbokom šoku, ktorý v roku 2020 utrpela pandémia Covid-19, zaznamenal cestovný ruch v Taliansku v roku 2021 čiastočné oživenie s výrazným nárastom v porovnaní s predchádzajúcim rokom v prítomnosti Talianov a cudzincov v ubytovacích zariadeniach (+39 %) a výdavkoch. zahraničnými turistami (+23 %), bez toho, aby sa im však podarilo preklenúť medzeru v porovnaní s predpandemickou úrovňou, najmä pokiaľ ide o prítomnosť turistov zo zahraničia (-52 % v porovnaní s rokom 2019). Úplné oživenie tohto sektora je naopak kľúčové pre vyhliadky rastu celého talianskeho hospodárskeho systému. V skutočnosti mal predpandemický cestovný ruch značnú váhu: podľa ISTAT predstavoval približne 6 % z hľadiska pridanej hodnoty a 7 % z hľadiska zamestnanosti (asi 1,7 milióna pracovníkov). Podľa odhadov Svetovej rady pre cestovný ruch a cestovný ruch (WTTC) vrátane priamych a nepriamych účinkov a vyvolaných účinkov, t. j. celkový vplyv cestovného ruchu na HDP Talianska v roku 2019 bol 10,6 % (graf 6), zatiaľ čo na zamestnanosť 12,2 %. Podiel cestovného ruchu na celkovom príspevku cestovného ruchu k hrubému domácejmu produktu (HDP) v Taliansku sa v roku 2021 oproti predchádzajúcemu roku zvýšil po tom, čo v roku 2020 prudko klesol v dôsledku pandémie koronavírusu (COVID-19). Cestovný ruch v roku 2021 priamo a nepriamo vytvorili približne 9,1 percenta

talianskeho HDP, čo vzrástlo zo 6,1 percenta v roku 2020, ale zostalo pod úrovňou pred pandémiou (graf 6). Celkový príspevok cestovného ruchu k HDP v Taliansku dosiahol v roku 2021 približne 163 miliárd eur. Počas pandémie zaznamenal celkový príspevok cestovania a cestovného ruchu k zamestnanosti v Taliansku v roku 2020 tiež výrazný pokles, potom sa v roku 2021 čiastočne obnovil. V poslednom roku prispelo cestovanie a cestovný ruch v Taliansku k približne 2,64 miliónom pracovných miest (World Travel & Tourism Council: Travel & Tourism Economic Impact, 2021).

Graf 6 Podiel cestovného ruchu na celkovom príspevku k HDP v Taliansku v rokoch 2019 až 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Statista 2023.

Tabuľka 10 Medzinárodný cestovný ruch a COVID – 19

Krajina	Zmena v % 2021 vs. 2019
Taliansko	-58 %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu (UNWTO), ktorá zobrazuje údaje o vplyve pandémie COVID-19 na sektor cestovného ruchu v rámci Talianska došlo k percentuálnej zmene v rokoch 2021 vs. 2019 o -58 %. Tabuľka 10 znázorňuje pokles medzinárodných turistických príjazdov, pričom oproti roku 2019, v roku 2021 došlo k poklesu o 58 %. Keďže celý svet čelil bezprecedentnej globálnej zdravotnej, sociálnej a ekonomickej núdzi v súvislosti s pandémiou COVID-19, cestovanie a cestovný ruch patria medzi najviac postihnuté odvetvia.

Pre taliansky medzinárodný cestovný ruch bol rok 2021 obdobím čiastočného zotavenia po kolapse zaznamenanom v predchádzajúcom roku. Na základe prieskumu, ktorý uskutočnila Bank of Italy, sa výdavky zahraničných cestujúcich v Taliansku vrátili k rastu (o 23 percent po 61 percentnom poklese v roku 2020). Výdavky talianskych cestujúcich v zahraničí tiež absorbovali časť poklesu zaznamenaného v prvom roku pandémie. Oba toky sú približne polovičné v porovnaní s tokmi zaznamenanými v roku 2019. Prebytok platobnej bilancie cestovného ruchu zostal na úrovni 0,5 percenta HDP, takmer bez zmeny v porovnaní s rokom 2020 (v roku 2019 to bolo 1,0 percenta). V kontexte slabého oživenia medzinárodného cestovného ruchu na celom svete vzrástol podiel Talianska na trhu z 3,6 na 4,2 percenta.

Tabuľka 11 Základné ekonomické charakteristiky cestovného ruchu v Taliansku

	2019	2020	2021
Celkový príspevok cestovného ruchu k HDP v %	10,6	6,1	9,1
Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti mil.	2,85	2,41	2,64
Výdavky medzinárodných turistov bil. EUR	46,1	17,3	20,8
Výdavky domácich turistov bil. EUR	106,0	60,7	107,0

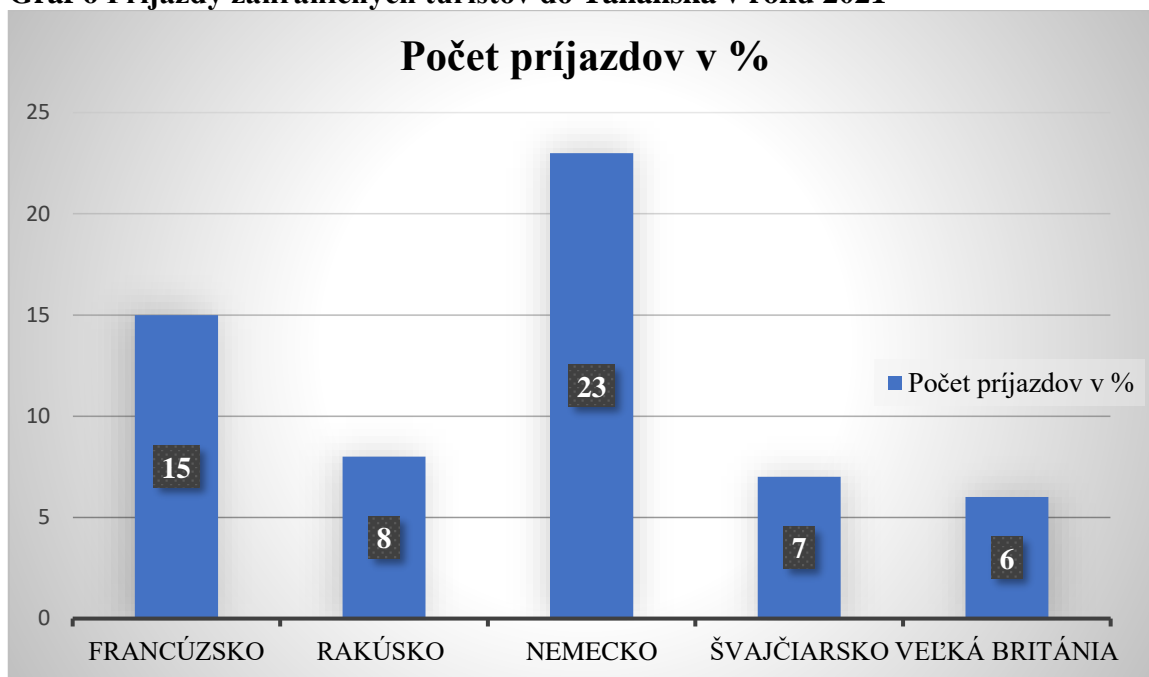
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Cestovný ruch v Taliansku v roku 2019 tvoril 10,6 % HDP krajiny, pričom v rokoch 2020 a 2021 došlo k jeho poklesu na 6,1 % za rok 2020 a 9,1 % za rok 2021. Zmena v roku 2020 oproti roku 2019 predstavovala pokles o 47,3 %, pričom v roku 2021 nastal značný nárast o 58,5 %. Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti predstavoval v roku 2019 2,85mil. EUR, čo je 12,2 %, no vzhľadom na prebiehajúcu pandémiu COVID – 19 a obmedzenia došlo v rokoch 2020 a 2021 k poklesu. Výdavky medzinárodných turistov ako možno vidieť v tabuľke 11 bol v roku 2019 na hodnote 46,1 bil. EUR, čo zaostávalo za výdavkom domácich turistov, vzhľadom na obmedzenia prebiehajúce v rokoch 2020 a 2021, je jasné že výdavky medzinárodných turistov poklesli, pričom výdavky domácich turistov boli v tomto porovnaní väčšie avšak viac ako o polovicu menšie v roku 2020, pričom sa

situácia v cestovnom ruchu v roku 2021 začala zlepšovať a výdavky domácich turistov v tomto roku predbehli výdavky domácich turistov z roku 2019.

V roku 2021 je cestovný ruch obyvateľov stále výrazne obmedzený obmedzeniami v dôsledku pandémie Covid-19. Rok sa uzavrel s počtom nočných ciest (41,6 milióna), ktoré sú v porovnaní s rokom 2020 v podstate stabilné, ale stále sú veľmi vzdialené od predpandémie (-40 % v porovnaní s rokom 2019). Po roku 2020, počnúc letom 2021, turistické výlety obyvateľov do zahraničia vykazujú nesmelé známky zlepšenia. Rast medzinárodného cestovania v porovnaní s rokom 2020 sa týka najmä cestovania do krajín Európskej únie (+52,8 %). V roku 2021 naďalej prevládajú domáce cesty uskutočnených obyvateľmi, ktorých cieľom je práve Taliansko. Ide o 89,3 % (90,9 % v roku 2020; 76,1 % v roku 2019). Sever zostáva v roku 2021 oblasťou krajiny s najatraktívnejším výkonom (39 % ciest), a to tak na krátke prestávky (50,6 %), ako aj na služobné cesty (41,3 %). Prvenstvo pri dlhých dovolenkách patrí Juhu (38,5 %), ktorý prekonáva Sever (32 %) aj Stred (16,2 %). V prípade ciest do zahraničia prevládajú najmä európske destinácie (90,2 %): najnavštevovanejšie krajiny sú Rumunsko (12 %), Španielsko (11,6 %), Francúzsko (11,5 %) a Grécko (9,6 %). Francúzsko je najobľúbenejšou destináciou pre krátke prestávky (17,3 %) a služobné cesty (28,8 %). Rumunsko (15,8 %) a Grécko (13,2 %) sú preferovanými destináciami počas dlhých dovolení počas roka z rôznych dôvodov: po prvé sú to najmä dovolenky v krajinách pôvodu na návštevu príbuzných a priateľov; na druhú z letných prázdnin potešenia/volného času/relaxu pri mori.

Graf 6 Príjazdy zahraničných turistov do Talianska v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Z grafu 6 a 7 možno odsledovať počet príjazdov a výjazdov v %. Najväčšie percento v prípade príjazdov zahraničných turistov tvorí Nemecko, teda 23 %. Nasleduje Francúzsko, následne Rakúsko, Švajčiarsko a Veľká Británia. Z pohľadu talianskych turistov možno vysledovať, že najčastejšie cestujú do krajín ako Francúzsko, Španielsko a Grécko. Rovnako sa umiestnili krajiny ako Nemecko a Rakúsko, kde vycestúva len 4 % talianskych turistov.

Graf 7 Výjazdy talianskych turistov do európskych krajín prevažujú v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNTWO 2023.

Tabuľka 12 Príchody podľa regiónov pôvodu v %

Región	2019	2020	2021
Afrika	0%	0%	0%
Amerika	8%	3%	3%
Ázia a Pacifik	3%	1%	1%
Európa	88%	95%	96%
Blízky východ	0%	0%	1%

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Z tabuľky 12 možno vyčítať, že obmedzenia spojené s pandémiou COVID – 19 mali vplyv na pokles turistov z Ameriky a Ázie a Pacifiku, pričom došlo k zvýšeniu počas tejto krízy z Európy čo sa od roku 2019 navýšilo na 96 % v roku 2021. V prípade príchodov z Afriky nedošlo k žiadnej zmene a v prípade Blízkeho východu došlo k minimálnemu nárastu z 0 % od roku 2019 na 1 % v roku 2021.

4.5 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Kanady

V Kanade je turistický priemysel dôležitým motorom ekonomického rastu a je zdrojom pracovných miest a rastu v každom regióne krajiny. Predstavuje 2,1 % kanadského HDP a 3,1 % celkového exportu, priamo podporuje 739 700 pracovných miest alebo 3,9 % celkovej zamestnanosti a každoročne vytvára viac ako 100 miliárd CAD na výdavkoch na cestovný ruch. Tento priemysel, ktorý zahŕňa ubytovacie a cestovné služby do a z Kanady, prináša miliardy dolárov, zamestnáva státisíce ľudí a dostáva podporu od všetkých úrovní vlády. Táto štúdia poskytuje informácie o kanadskom cestovnom ruchu, cestovateľských vzorcoch návštevníkov vstupujúcich do Kanady a opúšťajúcich Kanadu, význame Spojených štátov v kanadskej ekonomike cestovného ruchu a úlohe federálnej vlády. Globálny turistický sektor zaznamenal výrazný pokles aktivity v dôsledku pandémie COVID-19. Vzhľadom na bezprecedentné účinky tejto pandémie by sa osobitná pozornosť mala venovať údajom o cestovnom ruchu a relatívnym porovnaniam s predchádzajúcimi rokmi, keďže táto štúdia je založená okrem iného na údajoch z rokov 2019 a 2020 (Destination Canada, Fact Sheet on the Canadian Tourism Industry, 2020).

Vývoz cestovného ruchu predstavoval v roku 2018 26,6 % celkového vývozu služieb. V roku 2018 Kanada privítala rekordných 21,2 milióna medzinárodných turistov, čo predstavuje nárast o 1,2 % v porovnaní s rokom 2017. Najväčším zdrojovým trhom

cestovného ruchu v Kanade sú Spojené štáty americké, na ktoré pripadajú viac ako dve tretiny nočných turistov, pričom v roku 2018 prišlo viac ako 14,7 milióna turistov. z iných zdrojových trhov vytvorili rekordy krajín návštevníci z Číny, Francúzska, Mexika a Indie. V roku 2018 bolo zaznamenaných celkovo 278 miliónov domácich ciest, čo je pokles z 328,5 milióna v roku 2017, z čoho 95,4 milióna boli cesty cez noc. Domáci cestovný ruch predstavoval v roku 2018 268,3 nocí, čo je o 2,5 % menej ako v roku 2017 (OECD Tourism Trends and Policies, 2020).

Významným zdrojom zamestnanosti a ekonomického rastu v Kanade je turistický priemysel. V roku 2019 prekonal kanadský turistický sektor rekordy s 22,1 miliónmi zahraničných hostí na jednu, prípadne viac nocí, ide o nárast o 4,8 % oproti predchádzajúcemu roku. Kanadský turistický priemysel stanovil nové míľniky. Toto odvetvie výrazne ovplyvnila pandémia COVID-19. Cestovný ruch vygeneroval v roku 2021 24,2 miliardy CAD, teda 1,0 % kanadskej ekonomiky v HPH, čo je pokles o 197 500 pracovných miest v porovnaní s rokom 2019. Počet príchodov cestujúcich klesol na 320 miliónov z rekordu v roku 2019. Len s 3,1 miliónmi návštevníkov zvonku bol počet turistov v roku 2021 nízky. V roku 2020 zaznamená domáci cestovný ruch pokles z 93,7 milióna prenocovaní. V roku 2021 však boli stále 26 % pod úrovňami pred pandémiou. Cestovanie v rámci domáceho cestovného ruchu sa o niečo zlepšili. Suma vynaložená na cestovný ruch ako celok sa znížila zo 105,1 miliardy CAD v roku 2019 na 52,8 miliardy CAD v roku 2020. K tomu prispela porovnateľne lepšia výkonnosť domáceho cestovného ruchu, ktorý zaznamenal nárast zo 73,2 % celkových výdavkov v roku 2019 na 91,8 % v roku 2021. Očakáva sa, že v roku 2024 sa dosiahne úroveň pred pandémiou. V roku 2026 sa predpokladá návrat zahraničných návštevníkov. V období od januára do júla 2022 mali o 48,6 % menej zahraničných návštevníkov ako v rovnakom období v roku 2019 (OECD Tourism Trends and Policies, 2022).

Tabuľka 13 Vybrané údaje o ekonomike kanadského cestovného ruchu

Katégória	2019	2020	Miera variácie
Domáce výdavky	82 miliárd dolárov	49,5 miliardy dolárov	-40 %
Medzinárodné výdavky	21,3 miliardy dolárov	4 miliardy dolárov	-81 %

Pracovné miesta priamo podporované cestovným ruchom	748 000	533 000	-29 %
Totálne pracovné miesta v cestovnom ruchu	2,1 milióna	1,6 milióna	-24 %
Počet turistických zariadení	232 000	nie je k dispozícii	nie je k dispozícii
HDP cestovného ruchu	43,7 miliardy dolárov	22 miliárd dolárov	-50 %
Príspevok cestovného ruchu k HDP Kanady	2,02 %	1,06 %	-48 %

Poznámka: Domáce výdavky zahŕňajú výdavky vynaložené počas cesty do Kanady, letenky zakúpené od kanadských dopravcov na cesty do zahraničia a nákup tovaru súvisiaceho s cestovným ruchom (napr. vybavenie kempingu). Medzinárodné výdavky zahŕňajú výdavky počas cestovania v Kanade, ale nezahŕňajú nákupy pred cestou. HDP je hrubý domáci produkt. Zdroj: Destination Canada, Fact Sheet on the Canadian Tourism Industry in 2020.

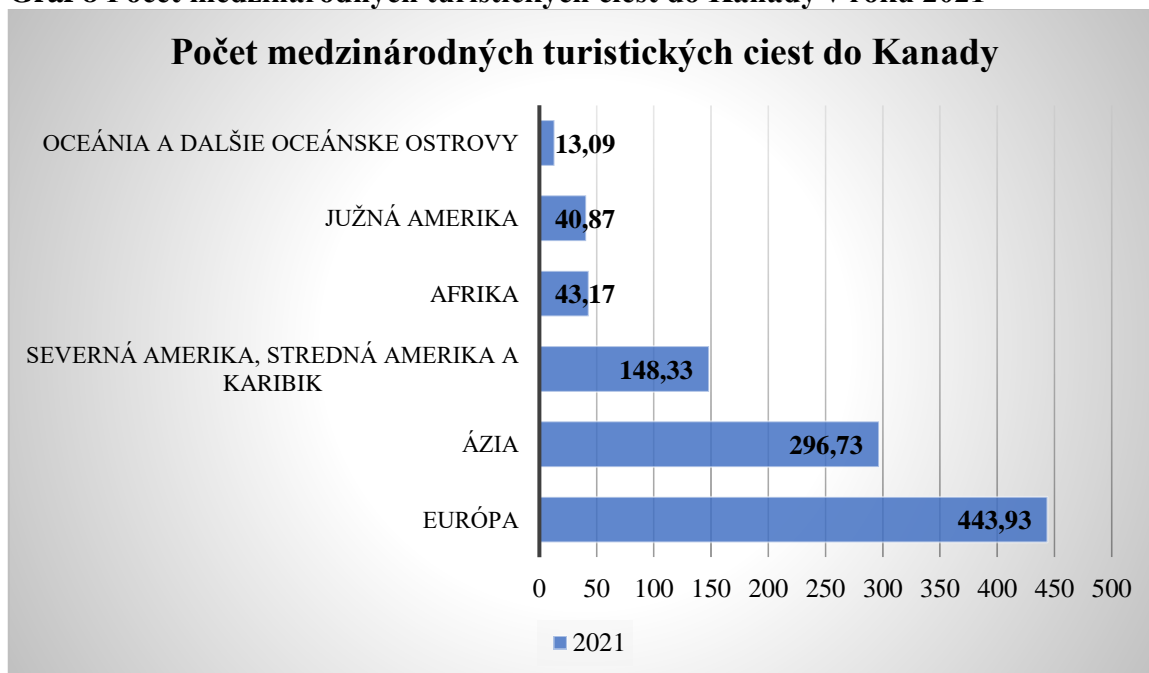
Tabuľka 14 Medzinárodný cestovný ruch a COVID – 19

Krajina	Zmena v % 2021 vs. 2019
Kanada	-86 %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu (UNWTO), ktorá zobrazuje údaje o vplyve pandémie COVID-19 na sektor cestovného ruchu v rámci Kanady došlo k percentuálnej zmene v rokoch 2021 vs. 2019 o -86%. Tabuľka 14 znázorňuje pokles medzinárodných turistických príjazdov, pričom oproti roku 2019, v roku 2021 došlo k poklesu o 86 %. Keďže celý svet čelil bezprecedentnej globálnej zdravotnej, sociálnej a ekonomickej núdzi v súvislosti s pandemiou COVID-19, cestovanie a cestovný ruch patria medzi najviac postihnuté odvetvia.

Graf 8 Počet medzinárodných turistických ciest do Kanady v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Statista 2023.

Zahraniční turisti z Európy tvorili najvyšší počet turistických ciest do Kanady v roku 2021 podľa grafu 8. Do Kanady sa v roku 2021 vybralo vyše 443 tis. Európanov. Na porovnanie, turistov z Ázie do Kanady vycestovalo v roku 2021 približne 296 tis. Prekvapivá bola Severná/Stredná Amerika a Karibik z ktorých v roku 2021 vycestovalo približne 148 tis. turistov. Obyvatelia USA uskutočnili takmer päťkrát viac ciest ako v decembri 2020, no menej ako jedna tretina (32,4 %) z nich v tom istom mesiaci v roku 2019.

Výdavky na cestovný ruch vzrástli v roku 2021 ročne o 4,4 % po 49,0 % poklese v roku 2020. Pričom najväčšími prispievateľmi boli ubytovacie (+16,8 %) a stravovacie a nápojové služby (+13,3 %). To viac ako vykompenzovalo medziročný pokles osobnej leteckej dopravy (-17,8 %) a cestovných služieb (-33,3 %). Hrubý domáci produkt (HDP) cestovného ruchu vzrástol v štvrtom štvrtroku 2021 o 11,9 % a medziročne vzrástol o 5,0 %. HDP cestovného ruchu vzrástol v roku 2021 ročne o 5,0 %, čo je podobné tempo ako v celkovej ekonomike (+4,6 %), pričom podiel cestovného ruchu na HDP zostal za rok stabilný na úrovni 1,0 %. V priebehu roka 2021 vzrástla zamestnanosť v dôsledku cestovného ruchu o 1,5 %. Výdavky domáceho cestovného ruchu sa v roku 2021 medziročne zvýšili o 5,0 %. Bolo to spôsobené najmä vyššími výdavkami na ubytovacie služby (+18,8 %). Rast bol čiastočne kompenzovaný nižšími výdavkami v osobnej leteckej doprave (-19,0 %). Napriek veľmi silnému rastu sa výdavky zahraničných návštevníkov v roku 2021 znížili o 2,3 % ročne. Ročný pokles osobnej leteckej dopravy (-12,0 %) stačil na vyrovnanie rastu

v ubytovaní (+5,0 %) a stravovaní a nápojov (+3,9 %). Celkovo bol vývoz cestovného ruchu v roku 2021 16,6 % toho, čo bolo v roku 2019, pred pandémiou.

Tabuľka 15 Národné ukazovatele cestovného ruchu

Celkové výdavky na cestovný ruch	Štvrtý štvrt'rok 2020 mil. dolárov	Štvrtý štvrt'rok 2021 mil. dolárov
Dopyt po cestovnom ruchu v Kanade	10 470	15,373
Dopyt po cestovnom ruchu nerezidentmi	328	2,447
Domáci dopyt v cestovnom ruchu	10 142	12 926

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Počet medzinárodných príchodov do Kanady sa v decembri naďalej zvyšoval, ale stále bol výrazne pod úrovňou pred pandémiou. V decembri 2021 bol počet ciest uskutočnených obyvateľmi zámorských krajín viac ako päťkrát vyšší ako v rovnakom mesiaci roku 2020, ale bol to menej ako polovica (42,7 %) z počtu zaznamenaného v decembri 2019. Medzinárodné príchody (vracajúcich sa Kanad'anov, nerezidentov a iných cestujúcich) do Kanady, ktoré v roku 2019 dosiahli rekordných 96,8 milióna, klesli v roku 2020 na 25,9 milióna. Situácia sa začala zotavovať v roku 2021. Počiatočné dopady COVID - 19 sa prejavili až v polovici marca 2020, čím sa rok 2021 stal prvým celým rokom zasiahnutým vírusom na celých 12 mesiacov. Celkový počet 18,8 milióna medzinárodných príchodov do Kanady v roku 2021 odráža deväť po sebe nasledujúcich mesiacov medziročného rastu od apríla. V skutočnosti, s výnimkou obdobia od januára do marca, sa tieto príchody do Kanady od roku 2020 do roku 2021 takmer zdvojnásobili. Za celý rok 3,3 milióna príchodov obyvateľov USA v roku 2021 na návštevu Kanady predstavovalo viac ako štyri pätiny (82,6 %) príchodov v roku 2020, ale zlomok (13,2 %) príchodov zaznamenaných v roku 2019. V roku 2021 sa počet príchodov nerezidentov zo zámoria (986 100) bol podobný ako v roku 2020, ale stále predstavoval zlomok (13,2 %) v porovnaní s rokom 2019. Počet obyvateľov Kanady, ktorí sa vrátili z ciest do zahraničia, bol v roku 2021 7,9 milióna, čo je viac ako polovica (54,1 %) objemu zaznamenaného v roku 2020, ale zlomok oproti počtu pozorovanému pred pandémiou v roku 2019. Celkový počet medzinárodných príchodov v roku 2020 bol zaznamenaný v januári, februári a začiatkom marca, pred pandémiou. Počet návštevníkov z hlavných trhov v Kanade sa zvýšil. V Európe toto číslo vyskočilo zo 14 900 v decembri 2020 na 104 900 v decembri 2021, zatiaľ čo v

Ázii sa zvýšilo z 15 600 v decembri 2020 na 46 900 v decembri 2021. Počet návštevníkov z týchto dvoch regiónov zostal pod číslom zaznamenaným v decembri 2019, pred pandémiou, ako aj počet prichádzajúcich z iných zámorských krajín (OECD Tourism Trends and Policies, 2022).

Tabuľka 16 Cestovanie medzi Kanadou a inými krajinami

	December 2020 tis. turistov	December 2021 tis. turistov
Cestovanie Kanad'anov do zahraničia	403	1613
Do USA	278	1175
Do iných krajín	125	438

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Statistics Canada 2023.

	December 2020 tis. turistov	December 2021 tis. turistov
Cestovanie v Kanade	150	835
Z USA	112	627
Z iných krajín	38	208

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Statistics Canada 2023.

Z tabuliek 16 vyplýva, že cestovanie medzi Kanadou a inými krajinami sa opäť rozbehol ku koncu roka 2021. Dopady pandémie COVID - 19 sa prejavili v roku 2020, čo malo za následok pokles cestovania v porovnaní s rokom 2021. V decembri 2021 uskutočnili obyvatelia USA 627 tis. ciest do Kanady. Toto číslo je takmer päťkrát vyššie ako číslo zaznamenané v decembri 2020. Kanadskí obyvatelia sa vrátili z 1,175 mil. ciest do Spojených štátov v decembri 2021, čo je viac ako štvornásobok počtu zaznamenaného v decembri 2020.

4.6 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Juhoafrickej republiky

Podľa Svetovej rady pre cestovanie a cestovný ruch (WTTC) cestovný ruch prispel sumou 136,1 miliardy ZAR a vytvoril 726 500 pracovných miest v roku 2018. Išlo o 1 percento viac ako v roku 2017, v roku 2018 navštívilo 10,5 milióna zahraničných turistov. Ďalšie africké krajiny sú dôležitými zdrojovými trhmi, ktoré predstavujú viac ako 70 % všetkých zahraničných príchodov. Lesotho (16,6 %), Mozambik (13 %) a Zimbabwe (21,1 % turistov) sú ďalšie hlavné zdrojové trhy. Nemecko, Spojené štáty americké a Spojené kráľovstvo sú hlavnými exportnými destináciami Južnej Afriky. Výdavky v rámci cestovného ruchu presahujú 120,9 miliardy ZAR. Napriek nárastu o 2,6 % v porovnaní s rokom 2017 domáci cestovný ruch v roku 2018 predstavoval 17,7 milióna, čo je stále výrazne menej ako 24,3 milióna turistických výletov z roku 2016 (-27,3 %). Od roku 2015 dochádza k poklesu vnútroštátneho cestovania predovšetkým v dôsledku nepriaznivých ekonomických podmienok. Hlavnou príčinou celkového zníženia domáceho cestovania v danom období bol výrazný 38 % pokles v segmente ciest za priateľmi a rodinou (OECD Tourism Trends and Policies, 2020).

Sektor cestovného ruchu priamo prispel k HDP Južnej Afriky sumou 209 miliárd ZAR, t. j. 3,7 % HDP v roku 2019. Priamych pracovných miest bolo celkovo zachovaných 773 532, čo predstavuje 4,7 % celkovej zamestnanosti. Juhoafrická republika vygenerovala v roku 2020 len z cestovného ruchu viac ako 2,38 miliardy eur v príjmoch. To zodpovedá 0,67 percentám HDP Južnej Afriky a takmer 77 percentám všetkých príjmov z cestovného ruchu zo zahraničia. V roku 2020 sa počet ľudí zamestnaných priamo v cestovnom ruchu znížil o 35 % na 509 000, čo predstavuje 3,4 % celkovej zamestnanosti. Podiel odvetvia na HDP klesol na 1,1 %. Počet zahraničných návštevníkov sa v roku 2020 znížil o 72,6 % na 2,8 milióna. V roku 2021 medzinárodné príjazdy poklesli ešte viac na 2,3 milióna v dôsledku pandémie COVID-19/Omicron, čo znížilo dopyt. Výdavky na medzinárodné cestovanie klesli od roku 2019 o 74,4 % na 20,8 miliardy ZAR v roku 2021. Približne 76 % všetkých zahraničných príchodov v roku 2020 bude pochádzať z afrického kontinentu, ktorý je najväčším zdrojom návštevníkov Južnej Afriky. Zdrojom primárnych medzinárodných trhov je Európa. Domáci cestovný ruch v Juhoafrickej republike bol v roku 2021 stále vážne ovplyvnený. Domáci cestujúci sa v porovnaní s rokom 2019 znížili o 47,9 % na 14,8 milióna, pričom najväčšie straty utrpeli cestujúci v ten istý deň, ktorí v roku 2021 od roku 2019 klesli o 70,9 % na 68,8 milióna (OECD Tourism Trends and Policies, 2022). Južná Afrika

zaznamená silnejšie oživenie v roku 2022. Úplné zotavenie na úroveň pred pandémiou sa predpokladá v roku 2024.

Tabuľka 17 Základné ekonomické charakteristiky cestovného ruchu v Južnej Afrike

	2019	2020	2021
Celkový príspevok cestovného ruchu k HDP v %	6,4	3,1	3,2
Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti mil.	1,51	1,06	1,08
Výdavky medzinárodných turistov bil. ZAR	145,4	47,1	28,1
Výdavky domácich turistov bil. ZAR	187,7	86,2	126,9

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Cestovný ruch v Južnej Afrike v roku 2019 tvoril 6,4 % HDP krajiny, pričom v rokoch 2020 a 2021 došlo k jeho drastickému poklesu na 3,1 % za rok 2020 a 3,2 % za rok 2021. Zmena v roku 2020 oproti roku 2019 predstavovala pokles o 55,6 %, pričom v roku 2021 nastal značný nárast o 8,4 %. Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti predstavoval v roku 2019 1,51mil. EUR, čo je 9,3 %, no vzhľadom na prebiehajúcu pandémiu COVID – 19 a obmedzenia došlo v rokoch 2020 a 2021 k poklesu. Výdavky medzinárodných turistov ako možno vidieť v tabuľke 17 bol v roku 2019 na hodnote 145,4 bil. ZAR, čo zaostávalo za výdavkom domácich turistov, vzhľadom na obmedzenia prebiehajúce v rokoch 2020 a 2021, je jasné že výdavky medzinárodných turistov poklesli, pričom výdavky domácich turistov boli v tomto porovnaní väčšie avšak viac ako o polovicu menšie v roku 2020, pričom sa situácia v cestovnom ruchu v roku 2021 začala zlepšovať a výdavky domácich turistov v tomto roku sa začali pomaly približovať k výdavkom domácich turistov z roku 2019.

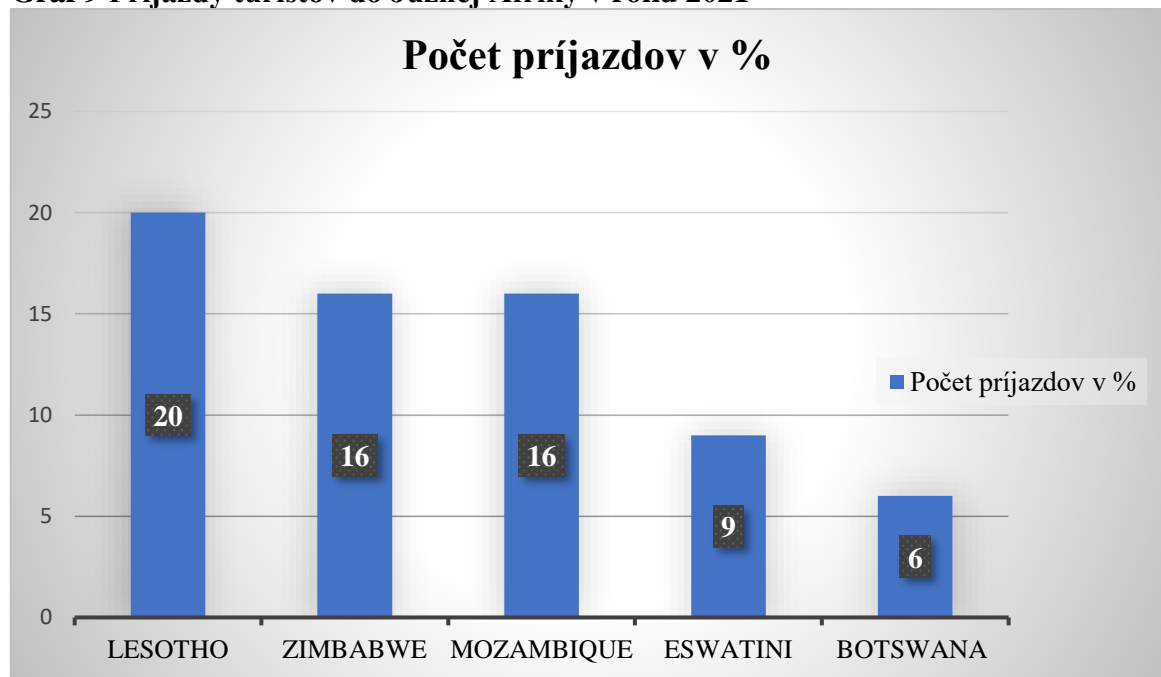
Tabuľka 18 Medzinárodný cestovný ruch a COVID – 19

Krajina	Zmena v % 2021 vs. 2019
Južná Afrika	-78 %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Tabuľka 18 znázorňuje pokles medzinárodných turistických príjazdov, pričom oproti roku 2019, v roku 2021 došlo k poklesu o 78 %. Razantné obmedzenie turistiky samozrejme nepostihlo iba Južnú Afriku. Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu klesol celkovo medzinárodný počet príchodov o 74 %. Po svete cestovalo o miliardu ľudí menej, zhruba polovica tohto úbytku pripadla na Európu.

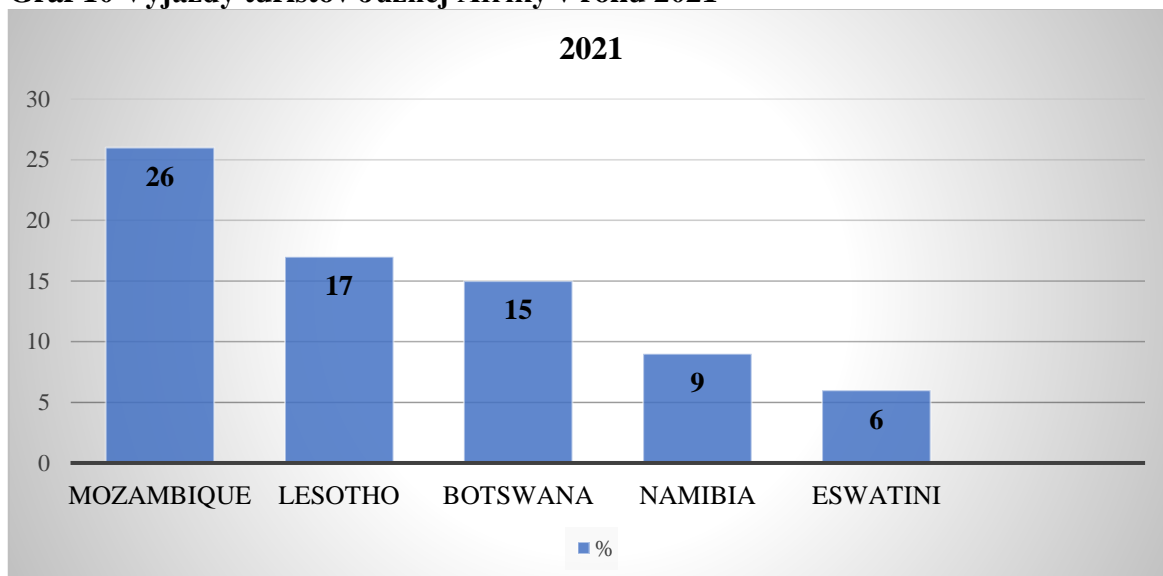
Graf 9 Príjazdy turistov do Južnej Afriky v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Z grafu 9 a 10 možno odsledovať počet príjazdov a výjazdov v %. Najväčšie percento v prípade príjazdov turistov tvorí Lesotho, teda 20 %. Nasleduje Zimbabwe a Mozambique s 16 %, následne Eswatini a Botswana. Pričom príjazdy turistov sú v rámci kontinentu a teda nikto z Európy alebo Ameriky sa v týchto údajoch z roku 2021 nevyskytuje. Z pohľadu turistov z Južnej Afriky možno vysledovať, že najčastejšie cestujú do krajín ako Mozambique, Lesotho a Botswana. Taktiež sa výjazdy turistov z Južnej Afriky týkajú turizmu v rámci tohto kontinentu.

Graf 10 Výjazdy turistov Južnej Afriky v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNTWO 2023.

4.7 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Japonska

Cestovný ruch má stále väčší význam v mnohých svetových ekonomikách a nie je tomu inak ani v prípade Japonska. V tejto podkapitole sú preto analyzované vplyvy cestovného ruchu na hospodárstvo Japonska (Japan National Tourism Organization, 2021).

V porovnaní s inými medzinárodnými destináciami Japonsko navštívilo pred desiatimi rokmi malý počet turistov. Za posledných päť rokov však počet turistov stúpol o viac ako 24 % ročne a predpokladá sa, že tento trend bude pokračovať. V súčasnosti predstavuje v priemere 0,8 % hrubého domáceho produktu (HDP) Japonska s priemerom za 2. štvrťrok 2018 vo výške 1 321 USD a celkový vplyv cestovného ruchu sa odhaduje na 2,2 % HDP. Cestovný ruch má veľký priestor na expanziu a že môže mať zásadný vplyv na celkový hospodársky rast. S cieľom dosiahnuť nominálny HDP 600 biliónov jenov (5 biliónov dolárov) do roku 2020 vláda urobila z cestovného ruchu kľúčovú súčasť svojej stratégie. V roku 2018 prišlo do Japonska rekordných 31 miliónov turistov, čo je 8% nárast oproti roku 2017. V novembri 2018 bolo 75 % všetkých návštevníkov z ázijských krajín, čím si zachovali svoju dominanciu (Takeda, Fujimura 2019, s. 1).

Za šesť mesiacov do júna 2018 medzinárodní návštevníci minuli 2,24 bilióna jenov (20,4 miliardy USD), čo predstavuje nárast o 9,3 % v porovnaní s rovnakým obdobím v roku 2017. Cudzcinci teraz považujú japonský tovar a služby za dostupnejšie vďaka znehodnoteniu jenu, čo zvýšilo výdavky v jenovom vyjadrení. Celkový počet turistov navštevujúcich

Japonsko je stále veľmi nízky v porovnaní s mnohými inými národmi, preto je tu stále dostatok priestoru na expanziu. Čo sa týka peňazí vynaložených zahraničnými návštevníkmi v roku 2017, Tokio sa umiestnilo na deviatom mieste. Aj keď celková vynaložená suma bola takmer 12 miliárd dolárov, stále to bolo oveľa menej ako 17 miliárd dolárov, ktoré turisti minuli v Londýne alebo Singapore. Počet medzinárodných návštevníkov Japonska zaznamenal od roku 2013 rekordný počet sedem po sebe nasledujúcich rokov. Počet medzinárodných návštevníkov navštevujúcich Japonsko dosiahol v roku 2019 nové maximum 31,88 milióna (nárast o 2,2% v porovnaní s predchádzajúcim rokom). Tento vzostup je dôkazom dynamického cestovného ruchu v Japonsku. Japonsko sa v tom istom roku posunulo na siedme miesto na svete pred Nemecko a Austráliu vďaka výdavkom medzinárodných turistov vo výške takmer 46,1 miliardy USD. Po Spojených štátoch a Číne prispel turistický priemysel v Japonsku k celosvetovému HDP t. j. 359 miliardami dolárov, čím sa stal tretím najväčším trhom na svete (Takeda, Fujimura 2019).

Olympijské a paralympijské hry v Tokiu, ktoré sa konali v roku 2020, pričom si vláda stanovila za cieľ 40 miliónov návštevníkov. Cestovné obmedzenia však boli zavedené od februára 2020 v dôsledku globálnej pandémie a do apríla bola krajina pre zahraničných turistov z veľkej časti uzavretá. Otvorenie krajiny pre návštevníkov zo zahraničia bolo v jún 2022, pričom Japonsko výrazne uvoľnilo svoje vstupné postupy, uvoľnilo obmedzenia pre sólo cestovanie a obnovilo zrušenie vízovej povinnosti pre väčšinu. Od októbra vzhľadom na opatrenia a oslabenia japonského jenu vycestovalo do Japonska viac ľudí. Ďalší nárast zahraničných návštevníkov Japonska možno očakávať s Expo 2025 v Osake. Dopyt po cestovnom ruchu sa však výrazne znížil v dôsledku globálneho šírenia nového koronavírusu od januára 2020. Negatívny vplyv to malo najmä na regionálnu ekonomiku, čo potvrdzuje dôležitosť cestovného ruchu pre ekonomiku regiónu. Vnútroštátne cestovanie, ktoré zahŕňa jednodňové výlety a prenocovania domácich obyvateľov, však predstavuje približne 80 % celkového japonského cestovného ruchu v roku 2019 (približne 27,9 bilióna), zatiaľ čo trh prichádzajúci do zahraničia, ktorý má stále priestor na rast, tvorí len približne 20 %. V dôsledku toho sa v závislosti od scenára koronavírusu očakáva, že najskôr sa odrazí domáci dopyt po cestovaní (Takeda, Fujimura 2019).

V roku 2021 bola spotreba odvetvia cestovného ruchu v Japonsku 9,4 bilióna jenov, ale v roku 2019 pred koronakrízou to bolo približne 28 biliónov jenov.

V roku 2021 tvorili domáce cestovné výdavky približne 99 percent HDP priameho cestovného ruchu v porovnaní s výdavkami zahraničných návštevníkov, ktoré tvorili jedno percento (tabuľka 19). Tento údaj sa v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi výrazne posunul v dôsledku príchodu pandémie COVID-19. Pred COVID-19 tvorili cestovanie a cestovný ruch približne dve percentá celkového HDP Japonska.

Tabuľka 19 Rozdelenie príspevku domáceho a zahraničného cestovného ruchu k HDP cestovného ruchu v Japonsku

Rok	Domáci cestovný ruch k HDP	Zahraničný cestovný ruch K HDP
2019	81%	19%
2020	95%	5%
2021	99%	1%

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Statista 2023.

Tabuľka 20 Medzinárodný cestovný ruch a COVID – 19

Krajina	Zmena v % 2021 vs. 2019
Japonsko	-88 %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Tabuľka 20 znázorňuje pokles medzinárodných turistických príjazdov, pričom oproti roku 2019, v roku 2021 došlo k poklesu o 88 %. Razantné obmedzenie turistiky samozrejme nepostihlo iba Japonsko. Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu klesol celkovo medzinárodný počet príchodov o 74 %. Po svete cestovalo o miliardu ľudí menej, zhruba polovica tohto úbytku pripadla na Európu.

Tabuľka 21 Základné ekonomické charakteristiky cestovného ruchu v Japonsku

	2019	2020	2021
Celkový príspevok cestovného ruchu k HDP v %	7,3	3,5	4,2

Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti mil. JPY	5,80	5,29	5,50
Výdavky medzinárodných turistov bil. JPY	5,192,4	1,166,6	107,6
Výdavky domácich turistov bil. JPY	23,540,9	10,487,8	14,740,1

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

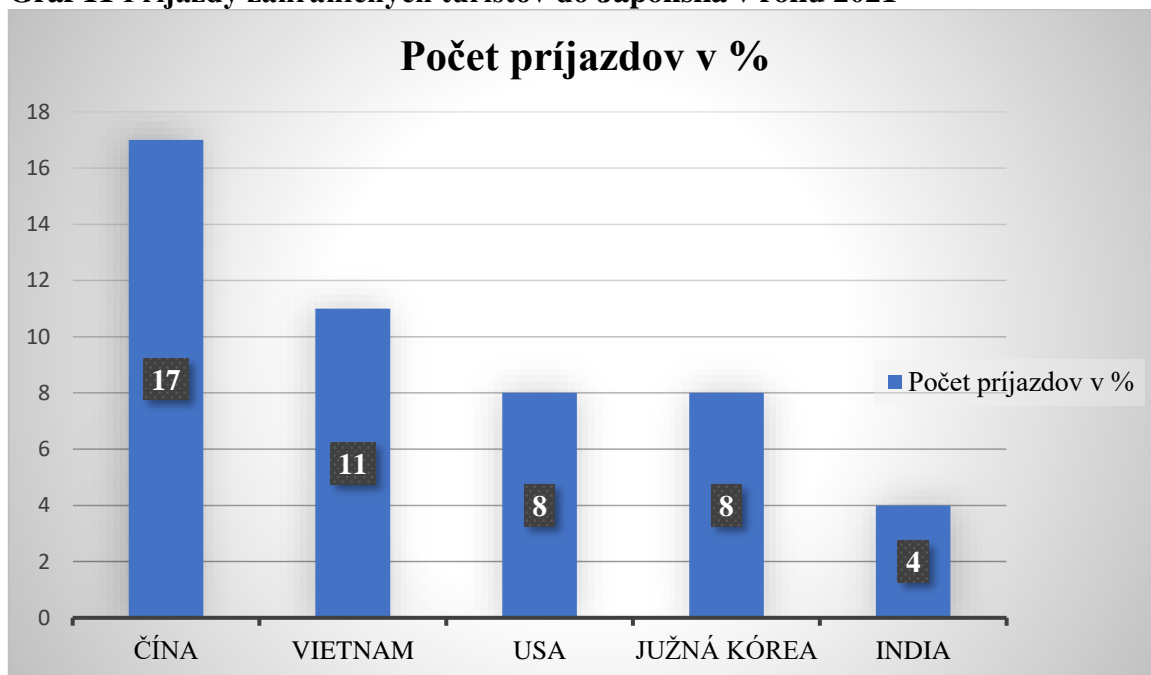
Cestovný ruch v Taliansku v roku 2019 tvoril 7,3 % HDP krajiny, pričom v rokoch 2020 a 2021 došlo k jeho poklesu na 3,5 % za rok 2020 a 4,2 % za rok 2021. Zmena v roku 2020 oproti roku 2019 predstavovala pokles o 54,8 %, pričom v roku 2021 nastal značný nárast o 22,9 %. Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti predstavoval v roku 2019 5,80 mil. JPY, čo je 8,6 %, no vzhľadom na prebiehajúcu pandémiu COVID – 19 a obmedzenia došlo v rokoch 2020 a 2021 k poklesu avšak nie k drastickému. Výdavky medzinárodných turistov ako možno vidieť v tabuľke 21 bol v roku 2019 na hodnote 5,192,4 bil. JPY, čo zaostávalo za výdavkom domácich turistov, vzhľadom na obmedzenia prebiehajúce v rokoch 2020 a 2021, je jasné že výdavky medzinárodných turistov poklesli, pričom výdavky domácich turistov boli v tomto porovnaní väčšie avšak viac ako o polovicu menšie v roku 2020, pričom sa situácia v cestovnom ruchu v roku 2021 začala zlepšovať avšak výdavky domácich turistov sa veľmi pomaly začali v tomto roku približovať výdavkom domácich turistov z roku 2019.

Počet zahraničných návštevníkov Japonska v roku 2021 klesol na 245 900, čo je najmenej od roku 1964. Toto číslo sa od roku 2020 prepadlo o 94,0 %, čo je najprudší pokles v histórii, uviedla Japonská agentúra pre cestovný ruch. V porovnaní s predpandemickou úrovňou v roku 2019 klesla o 99,2 %. V roku 2021 Japonsko privítalo približne 42 tisíc návštevníkov z Číny. Z hľadiska rozloženia návštevníkov podľa národností boli najpočetnejšími zahraničnými návštevníkmi čínski turisti, za nimi nasledovali juhokórejskí a taiwanskí návštevníci. Keďže cestovanie po príchode pandémie COVID-19 sa takmer zastavilo, údaje za rok 2019 a 2020 sú totožné, a v roku 2021 vplyvom pandémie nedochádza k odrazu všeobecných trendov v cestovaní pozorované v posledných rokoch. Tým, že došlo k určitým obmedzeniam pre jednotlivé regióny, nastal nárast turistov z regiónov ako je Afrika, Amerika, Európa a tiež o 1% vzrástol počet turistov z Blízkeho východu (Japan National Tourism Organization, 2021).

Tabuľka 22 Príchody podľa regiónov pôvodu v %

Región	2019	2020	2021
Afrika	0%	0%	2%
Amerika	7%	7%	13%
Ázia a Pacifik	86%	86%	62%
Európa	6%	6%	22%
Blízky východ	0%	0%	1%

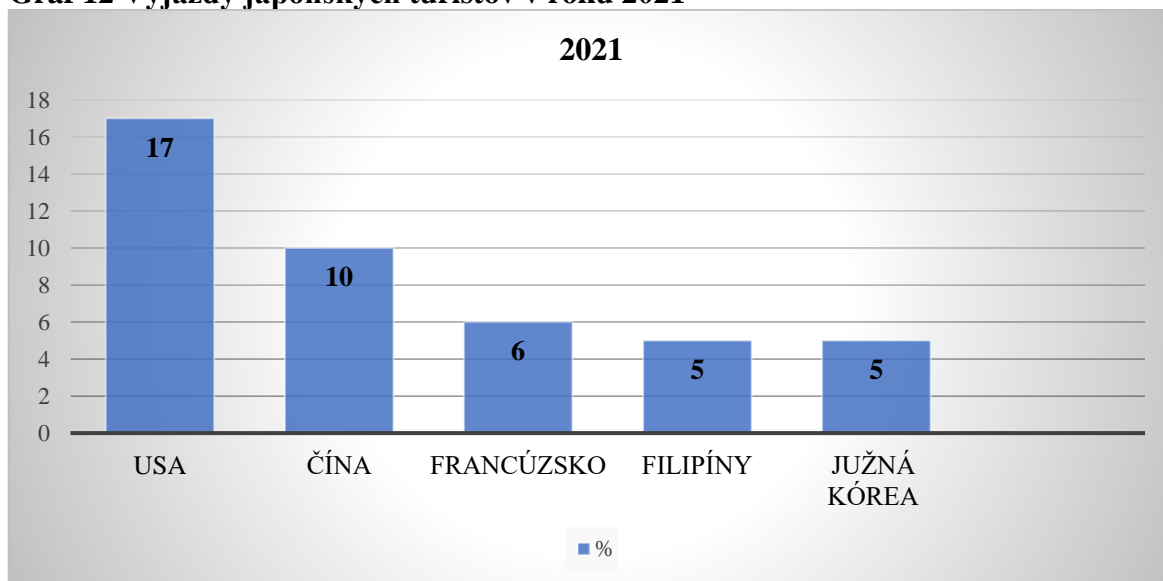
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Graf 11 Príjazdy zahraničných turistov do Japonska v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Z grafu 11 a 12 možno odsledovať počet príjazdov a výjazdov v %. Najväčšie percento v prípade príjazdov zahraničných turistov tvorí Čína, teda 17 %. Nasleduje Vietnam, následne USA, Južná Kórea a len 4 % turistov sú z Indie. Z pohľadu japonských turistov možno vysledovať, že najčastejšie cestujú do krajín ako USA, Čína a Francúzsko. Rovnako sa umiestnili krajiny ako Filipíny a Južná Kórea, kde vycestúva len 5 % japonských turistov.

Graf 12 Výjazdy japonských turistov v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNTWO 2023.

4.8 Vplyv cestovného ruchu na hospodárstvo Brazílie

Brazília zaznamenala rast v cestovnom ruchu. Údaje brazílskej vlády naznačujú, že cestovný ruch priamo prispieva k približne 3,7 % národného HDP (270,8 miliardy BRL) a 3 % z celkového počtu pracovných miest v krajine (2,69 milióna oficiálnych pracovných miest). Tieto údaje sa vzťahujú len na formálny trh; cestovný ruch však okrem toho, že ovplyvňuje a udržiava iné sektory, ovplyvňuje aj reťazec neformálnych pracovníkov (World Travel & Tourism Council: Travel & Tourism Economic Impact, 2021).

Keď sa zohľadnia nepriame vplyvy, cestovný ruch v Brazílii vzrástol z 3,1 % HDP na 9,6 %. V roku 2018 sektor podporil 2,1 milióna pracovných miest alebo 2,5 % všetkých pracovných miest. V roku 2018 navštívilo 6,6 milióna medzinárodných návštevníkov, čo je o 0,5 % viac ako rok predtým, a minuli 21,2 miliardy BRL. Predpovede ukazujú stabilný nárast o viac ako 2 % každý rok až do roku 2023. Domáci trh má významný rozvojový potenciál, s viac ako 206 miliónmi ciest v roku 2015. Väčšina Brazílčanov si pre svoju dovolenku vyberá domáce destinácie. Najviac ľudí cestuje na severovýchod, po ktorom nasledujú juhovýchodné a južné regióny (OECD Tourism Trends and Policies, 2020).

V roku 2020 zverejnila Svetová rada pre cestovný ruch (WTTC) správu o hospodárskych dopadoch cestovného ruchu. Prieskum, do ktorého sa zapojilo 185 krajín v

25 regiónoch, odhalil, že odvetvie cestovného ruchu v celosvetovom meradle stratil v minulom roku približne 4,5 bilióna dolárov, pričom jeho príspevok k HDP klesol o 49,1 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom. Brazília zaznamenala pokles ukazovateľa o 32,6 % zo 115,7 miliardy USD v roku 2019 na 78 miliárd USD v prvom roku epidémie. Pred predchádzajúcim rokom tvoril celkový HDP odvetvia cestovného ruchu 7,7 % HDP. V dôsledku cestovných obmedzení klesol podiel turistického sektora na celosvetovom HDP z 10,4 % v roku 2019 na 5,5 % v roku 2020.

V celkovom segmente je v súčasnosti celosvetovo zamestnaných iba 272 miliónov osôb, čo je pokles z 334 miliónov pred COVID – 19, čo je výsledkom 62 miliónov stratených pracovných miest len v minulom roku, čo predstavuje pokles o 18,5 %. V Brazílii došlo k poklesu zamestnanosti o 19 %. Kým v roku 2019 bolo v sektore 7,6 milióna pracovných miest, v roku 2020 ich bolo len 6,19 milióna. Výdavky na domáce cestovanie klesli o 35,5%, zatiaľ čo výdavky zahraničných turistov klesli o 39,1 %. Po zavedení obmedzení na cestovanie do zámoria tvoril domáci cestovný ruch v roku 2020 až 94 % tržieb odvetvia vo výške 48,8 miliardy USD. Len 6 %, teda 2,9 miliardy USD, pochádzalo od cudzincov. Náklady spojené s rekreačnými a obchodnými cestujúcimi sa výrazne líšili, pričom 45,7 miliardy dolárov minuli rekreační turisti t. j. 88 % a 12 % obchodní cestujúci (6 miliárd USD) (OECD Tourism Trends and Policies, 2022).

Latinskoamerický turistický priemysel ako celok klesol podľa WTTC o 41,1 %, teda o 110 miliárd USD. Správa od WTTC tiež poukazuje na stratu 4 miliónov pracovných miest v tejto oblasti, čo predstavuje pokles o 23,4 % (World Travel & Tourism Council: Travel & Tourism Economic Impact, 2021).

Tabuľka 23 Základné ekonomické charakteristiky cestovného ruchu v Brazílii

	2019	2020	2021
Celkový príspevok cestovného ruchu k HDP v %	7,7	5,5	6,4
Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti mil.	7,67	6,22	6,40
Výdavky medzinárodných turistov bil. BRL	27,6	17,3	15,4
Výdavky domácich turistov bil. BRL	436,9	288,4	374,8

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Cestovný ruch v Brazílii v roku 2019 tvoril 7,7 % HDP krajiny, pričom v rokoch 2020 a 2021 došlo k jeho poklesu na 5,5 % za rok 2020 a 6,4 % za rok 2021 oproti roku 2019. Zmena v roku 2020 oproti roku 2019 predstavovala pokles o 31,3 %, pričom v roku 2021 nastal značný nárast o 21,7 %. Celkový príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti predstavoval v roku 2019 skoro 7,67 mil., čo je 8,1 %, no vzhľadom na prebiehajúcu pandémiu COVID – 19 a obmedzenia došlo v rokoch 2020 a 2021 k poklesu. Výdavky medzinárodných turistov ako možno vidieť v tabuľke 23 bol v roku 2019 na hodnote 27,6 bil. BRL, čo nie je možné porovnávať z výdavkami domácich turistov, vzhľadom na obmedzenia prebiehajúce v rokoch 2020 a 2021, je jasné že výdavky medzinárodných turistov poklesli, pričom výdavky domácich turistov boli v tomto porovnaní väčšie, avšak viac ako o polovicu menšie v roku 2020, pričom sa situácia v cestovnom ruchu v roku 2021 začala zlepšovať a preto aj sa výdavky domácich turistov začali v tomto roku pomaly približovať výdavkom domácich turistov z roku 2019.

V roku 2021, pod vplyvom pandémie COVID-19, Brazília prijala 745 800 medzinárodných turistov – o 88 % menej ako v roku 2019 (tabuľka 24). V predchádzajúcom roku, v roku 2020, už návštevnosť turistov zaznamenala pokles o 66 % – menej dopad vzhľadom na začiatok pandémie až v marci toho istého roku na základe vyhlásenia Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO).

Tabuľka 24 Medzinárodný cestovný ruch a COVID – 19

Krajina	Zmena v % 2021 vs. 2019
Brazília	-88 %

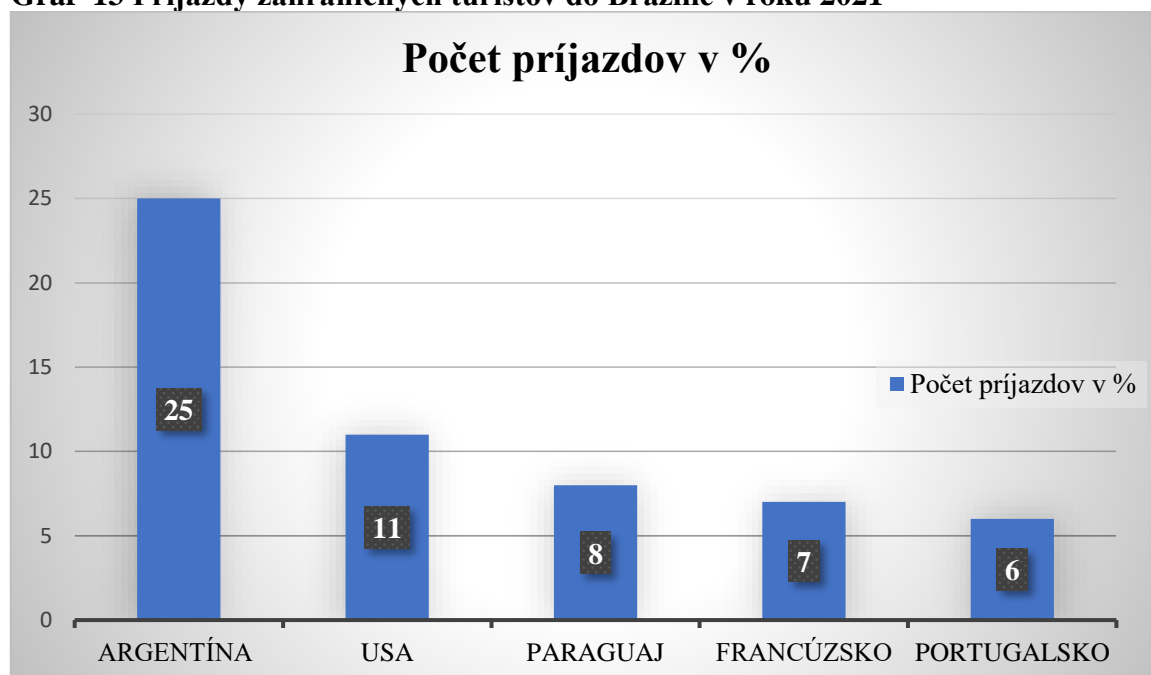
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa UNWTO 2023.

Tabuľka 24 znázorňuje pokles medzinárodných turistických príjazdov, pričom oproti roku 2019, v roku 2021 došlo k poklesu o 88%. Pokles cestovného ruchu, najmä medzi medzinárodnými návštevníkmi, má negatívny vplyv na brazílsku ekonomiku. Razantné obmedzenie turistiky samozrejme nepostihlo iba Brazíliu. Podľa Svetovej organizácie cestovného ruchu klesol celkovo medzinárodný počet príchodov o 74 %. Po svete cestovalo o miliardu ľudí menej, zhruba polovica tohto úbytku pripadla na Európu.

Za posledné dva roky t. j. 2020 a 2021, Brazília zaregistrovala príchod 2,9 milióna medzinárodných turistov (cudzincov a Brazílčanov s pobytom v zahraničí). Toto číslo predstavuje takmer polovicu (46 %) z približne 6 miliónov návštevníkov, ktorí každoročne

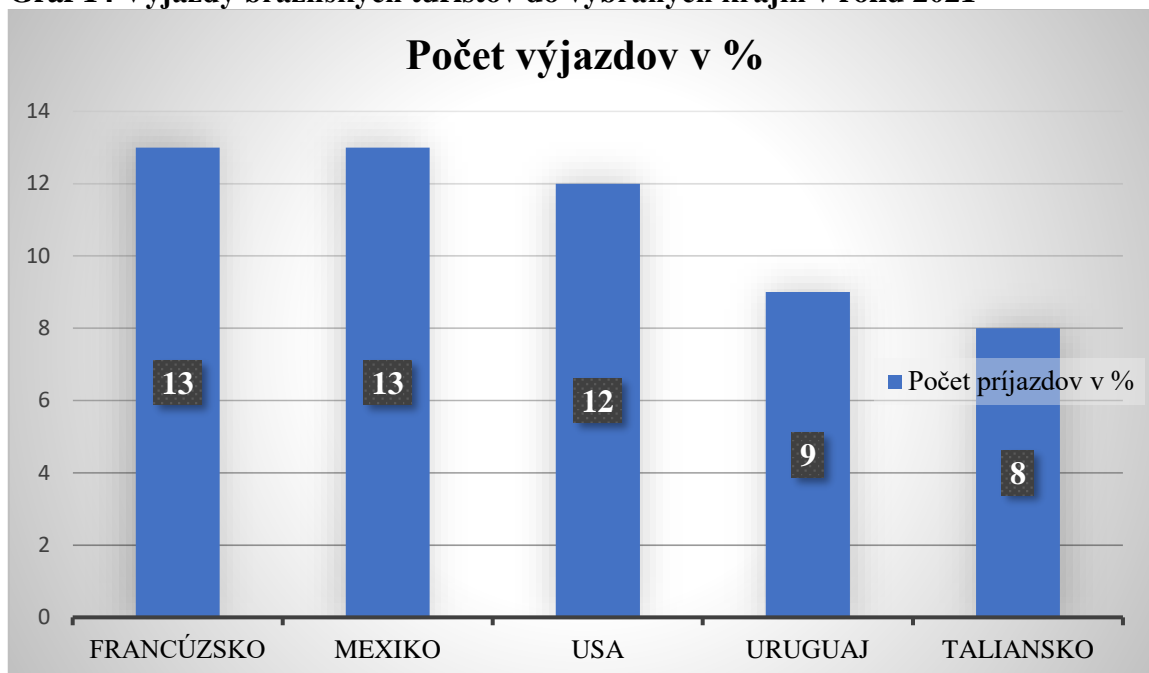
vstúpili do Brazílie pred pandémiou Covid-19. V roku 2021 boli hlavným zdrojom turistov do Brazílie Spojené štáty americké (132,2 tisíc). Severoamerická krajina obsadila historicky druhé miesto za Argentínou, ktorá sa v roku 2021 prepadla na tretie miesto (67 300). Stojí za zmienku, že americkí turisti sú od roku 2019 oslobodení od víz na vstup do krajiny. Paraguaj ako druhá krajina v poradí vyslala do Brazílie 132,1 tis. turistov. Spojené štáty americké a Paraguaj predstavujú spolu viac ako tretinu návštevníkov, ktorí pristáli v zelených a žltých krajinách. Najviac zahraničných turistov pricestovalo v roku 2021 letecky (585 400), nasledovala pozemná doprava (158 853), riečna (1 136) a námorná (495).

Graf 13 Príjazdy zahraničných turistov do Brazílie v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Graf 14 Výjazdy brazílskych turistov do vybraných krajín v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WTTC 2022.

Z grafu 13 a 14 možno odsledovať počet prízjazdov a výjazdov v %. Najväčšie percento v prípade prízjazdov zahraničných turistov tvorí Argentína, teda 25 %. Nasleduje USA s 11 %, následne Paraguaj, Francúzsko a Portugalsko. Z pohľadu brazílskych turistov možno vysledovať, že najčastejšie cestujú do krajín ako Francúzsko a Mexiko, čo tvorí 13 % v oboch prípadoch. Následne cestujú do USA, t. j. 12 % a na posledných priečkach sa umiestnili Uruguaj a Taliansko.

Svetová organizácia cestovného ruchu uvádza počet prízjazdov. Tabuľka 25 nám zobrazuje najnovšie hodnoty nami vybraných krajín za dostupný rok 2020, ktorý je spoločným pre všetky nami vybrané krajiny. Vzhľadom na pandémie COVID – 19, ktorej obmedzenia zasahovali do cestovania sa Taliansku podľa dostupných hodnôt najlepšie darilo čo sa týka počtu prízjazdov. Za Talianskom nasleduje Česko s 10 267 000 prízjazdov, čo prevyšuje o viac ako polovicu ostatné krajiny.

Tabuľka 25 Medzinárodný cestovný ruch – počet prízjazdov za rok 2020

Krajina	Posledný dostupný rok nami vybranej krajiny	Najnovšia hodnota
Brazília	2020	2 146 000

Česko	2020	10 267 000
Taliansko	2020	38 419 000
Japonsko	2020	4 115 800
Slovensko	2018	3 100 000
Južná Afrika	2020	3 886 600

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa World Tourism Organization 2023.

5 DISKUSIA

V rámci globalizovanej trhovej ekonomiky vytvára ekonomická diskusia o rozvoji cestovného ruchu len obmedzený pohľad na rozvoj, no napriek tomu je kľúčovou súčasťou akejkoľvek diskusie o rozvoji. Okrem toho, že cestovný ruch generuje príjmy využívaním zdedených prírodných a kultúrnych zaujímavostí hostiteľskej krajiny, má aj potenciál ovplyvňovať ekonomický rozvoj hostiteľskej krajiny a vyrovnávať ekonomické rozdiely medzi rozvinutými a menej rozvinutými regiónmi. Menej rozvinuté krajiny sa spoliehajú na cestovný ruch ako na cenný zdroj príjmov v cudzej mene pre hospodársky rast.

Táto práca zdôrazňuje, ako veľmi sa ekonomické vplyvy cestovného ruchu medzi jednotlivými krajinami Európskej Únie líšia. Ako príklad možno uviesť, že za každé 1 EURO vynaložené na cestovanie dostane Taliansko ďalších 1,05 EUR na tržbách, zatiaľ čo Česká republika dostane ďalších 1,26 EUR. Aktívny cestovný ruch má väčší multiplikačný vplyv. Podobné rozdiely možno pozorovať aj v tom, ako cestovný ruch ovplyvňuje zamestnanosť: v niektorých krajinách, ako napríklad v Českej republike, predstavuje aktívny cestovný ruch veľkú časť vytvorených pracovných miest, zatiaľ čo v iných krajinách, napríklad v Taliansku, tvorí domáci cestovný ruch väčšiu časť zamestnanosti. Slovenská republika zaznamenala, že celkový príspevok k HDP odvetvia cestovného ruchu v dôsledku cestovných obmedzení klesol podiel turistického sektora na celosvetovom HDP v roku 2019 oproti roku 2020, pričom v roku 2021 opäť o niečo vzrástol avšak nie nad úroveň z roku 2019. Kanadský sektor cestovného ruchu naďalej vykazuje silné známky post-pandemickej obnovy. V roku 2021 sa začalo oživenie japonského sektora cestovného ruchu. Údaje v prípade Japonska odhaľujú, že v Japonsku bude dochádzať k výraznej podpore oživenia ekonomiky krajiny, pričom jeho príspevok k HDP sa bude blížiť k úrovniam pred pandémiou (čo je len 2,2 % pod úrovňou z roku 2019). Rozdiely vyplývajú zo zvláštností produktu cestovného ruchu, ktorý sa v jednotlivých krajinách líši z hľadiska množstva miestneho tovaru spotrebovaného turistami a intenzity sektorových väzieb. Prognóza zo Správy o hospodárskom vplyve (EIR) WTTC ukazuje, že sektor cestovania a cestovného ruchu v Južnej Afrike bude v nasledujúcom desaťročí rásť priemerným tempom 7,6 % ročne, čím výrazne prekoná 1,8 % tempo rastu celkovej ekonomiky krajiny. Očakáva sa tiež, že toto odvetvie v priebehu nasledujúceho desaťročia vytvorí viac ako 800 000 pracovných miest, ktoré do roku 2032 dosiahnu viac ako 1,9 milióna. Hoci údaje odhaľujú svetlú budúcnosť pre juhoafrický cestovný ruch, oživenie bolo vážne brzdené po odhalení a náraste variantu

Omicron. Mnohé krajiny na celom svete uvalili na africké krajiny prísne a škodlivé obmedzenia, ktoré týmto ekonomikám spôsobili ešte ďalšie škody a ohrozili tisíce ďalších živobytí. Do konca tohto roka sa očakáva, že príspevok Travel & Tourism k HDP vzrastie medziročne o 37,2 % na takmer 268 miliárd ZAR (4,3 % z celkovej ekonomiky).

Po druhé, vplyv dodatočného aktívneho cestovného ruchu je vždy oveľa väčší ako vplyv dodatočného domáceho cestovného ruchu, najmä z dôvodu dlhšej dĺžky pobytu prichádzajúcich turistov. Českú republiku v roku 2021 navštívila 10,0 milióna zahraničných turistov, čo je o 2,5 % menej ako v predchádzajúcom roku. Na druhej strane, viac ako 5,2 milióna zo 71 miliónov domácich zájazdov, ktoré českí turisti podnikli, bolo v zahraničí. Priemerná dĺžka pobytu turistov z ČR cestujúcich do zahraničia bola najdlhšia (8,1 dňa). Najväčšie percento jednodňových zájazdov mal príjazdový cestovný ruch (62 % z celkovej návštevnosti). UNWTO (2020) predpovedalo v roku 2020 pokles o 60 % až 80 % medzinárodného cestovania. Zoberme si 70 % pokles medzinárodného cestovania do Talianska plus ďalších 25 % pokles interného cestovania. V roku 2021 naďalej prevládajú domáce cesty uskutočnených obyvateľmi, ktorých cieľom je práve Taliansko. Keďže vplyv ďalších turistov na zamestnanosť je v Taliansku veľmi veľký v prípade domáceho cestovného ruchu, naznačuje to, že cestovný ruch je v týchto ekonomikách mimoriadne náročný na pracovnú silu. Toto sa stáva prvoradým významom pri riešení udalostí, ako je pandémie COVID-19. V skutočnosti je domáci cestovný ruch pravdepodobne robustnejší ako medzinárodný cestovný ruch, sčasti preto, že mnohí miestni obyvatelia nahrádzajú cestovanie do zahraničia domácimi návštevami z dôvodu cestovných obmedzení a iných typov obmedzení (ako je potreba, aby sa zahraniční návštevníci podrobili karanténe). Naopak v prípade Japonska došlo v roku 2021 k poklesu počtu zahraničných návštevníkov na 245 900, čo je najmenej od roku 1964. Čo zároveň predstavuje najprudší pokles v histórii. V porovnaní s pred-pandemickou úrovňou v roku 2019 klesla o 99,2 %. Keďže cestovanie po príchode pandémie COVID-19 sa takmer zastavilo, údaje za rok 2019 a 2020 sú totožné, a v roku 2021 vplyvom pandémie nedochádza k odrazu všeobecných trendov v cestovaní pozorované v posledných rokoch. Počet medzinárodných príchodov do Kanady sa v decembri naďalej zvyšoval, ale stále bol výrazne pod úrovňou pred pandemiou. V decembri 2021 bol počet ciest uskutočnených obyvateľmi zámorských krajín viac ako päťkrát vyšší ako v rovnakom mesiaci roku 2020, ale bol to menej ako polovica (42,7 %) z počtu zaznamenaného v decembri 2019. Medzinárodné príchody (vracajúcich sa Kanadčanov, nerezidentov a iných cestujúcich) do Kanady, ktoré v roku 2019 dosiahli

rekordných 96,8 milióna, klesli v roku 2020 na 25,9 milióna. Situácia sa začala zotavovať v roku 2021. Počiatkové dopady COVID - 19 sa prejavili až v polovici marca 2020, čím sa rok 2021 stal prvým celým rokom zasiahnutým vírusom na celých 12 mesiacov. Pokles medzinárodných turistických príjazdov nastal taktiež v dôsledku pandémie aj v Brazílii, pričom má negatívny vplyv na ekonomiku v krajine. Razantné obmedzenie turistiky samozrejme nepostihlo iba Brazíliu ale tiež Južnú Afriku.

Hľadanie prostriedkov na oživenie cestovného ruchu je teraz dôležité vzhľadom na jeho súčasný stav. Prvoradou prioritou jednotlivých krajín je vysporiadať sa s negatívnymi účinkami spôsobené pandemiou COVID – 19, ktoré majú vážny dopad na zamestnanosť a konkurencieschopnosť odvetvia cestovného ruchu. Väčšina členov EÚ uviedla, že prijímú balíky pomoci, ktoré zahŕňajú pokrytie pre sektor cestovného ruchu. Väčšina opatrení pozostáva z dotácií na mzdy a úvery, predĺžených lehôt na platenie sociálnych odvodov a daňových moratórií. Každý národ sa snaží problém vyriešiť čo najefektívnejšie. Marketingové iniciatívy, ktoré majú nalákať cestovateľov na trávenie voľného času a dovolenky, podporia oživenie odvetvia.

Ako príležitosť v podobe budovania odolnejšieho odvetvia cestovného ruchu a prechodu na digitálnu a ekologickú transformáciu oveľa rýchlejšie možno vnímať súčasnú situáciu, ktorá bola spôsobená pandemiou. Trvalo udržateľná obnova si vyžaduje tiež rozvoj zručností v oblasti cestovného ruchu. Bez dostatočného zlepšenia v zbere, organizácii a šírení údajov TSA nie je možné dosiahnuť dostatočné pochopenie ohľadom cestovného ruchu podľa jednotlivých krajín. Harmonizácia zberu údajov ohľadom turistiky, by mala byť druhou prioritou, najmä pre štatistické úrady, pretože by umožnila rutine používať výpočet celkového vplyvu cestovného ruchu vo všetkých krajinách. Táto úloha je mimoriadne dôležitá pri podpore obnovy príjmov a pracovných miest. Je to preto, že európske ekonomiky sú vysoko integrované a iniciatívy a reformy hospodárskej politiky EÚ (ako je plán obnovy pre obdobie po pandémii) sú čoraz významnejšie. Napokon je potrebné vykonať viac výskumov o prepojeniach medzi cestovným ruchom a inými hospodárskymi odvetviami, ktoré z cestovného ruchu nepriamo profitujú. V prípade Brazílie je potrebné sa zamerať na politickú nestabilitu, ktorá má za následok nedostatok reforiem, najmä tých, ktoré boli zamerané na zníženie nadmerného zdaňovania a byrokratickej legislatívy. Nedostatok stability sa napríklad odráža v neefektívnych politikách ochrany prírody v Brazílii, ktoré znižujú pravdepodobnosť, že krajina zníži svoje emisie skleníkových plynov. Taktiež je

potrebné pracovať aj na zlepšení systémov leteckej a námornej dopravy v krajine, ako aj jej infraštruktúry, ktorá priamo podporuje cestovný ruch. Pokrok v cestovnom ruchu výletných plavieb možno dosiahnuť úpravou politík priemyselných vzťahov, ktoré sa vzťahujú na majiteľov lodí, výletné lode a posádky; takéto úpravy by mali riešiť zníženie byrokracie pre zahraničných zamestnancov, ktorí potrebujú získať pracovné víza

ZÁVER

Cestovným ruch možno chápať ako kľúčový fenomén s pozitívnym vplyvom na rozvoj mnohých oblastí ekonomiky krajiny. Môžeme rozlišovať viacero prístupov k ich hodnoteniu, vrátane štatistického, ekonomicko-peňažného, sociálno-kultúrneho a ďalších. Jedným z najsystematickejších nástrojov merania ekonomického významu a prínosu cestovného ruchu na národnej úrovni je satelitný účet cestovného ruchu.

Jedným z najväčších a najrýchlejšie sa rozvíjajúcich hospodárskych odvetví na svete je cestovný ruch. Toto odvetvie neustále rastie a diverzifikuje, pričom má schopnosť podporovať ekonomický rast, zamestnanosť a rozvoj vidieckych, okrajových alebo menej rozvinutých oblastí. Nikdy nebola väčšia potreba rozvíjať cestovný ruch, pretože kľúčové zistenia poukazujú na to, ako pretrvávajúce problémy, ako je obmedzená kapacita a nedostatok pracovných síl, spomaľujú oživenie, ako aj na to, ako meniaci sa dopyt vytvoril príležitosti, čo núti mnohé podniky a destinácie prispôbiť sa a demonštruje pôsobivú kvalitu tohto odvetvia. flexibilita. Jedným zo sektorov, ktorých sa pandémia COVID – 19 najviac dotýkala, bol cestovný ruch. Obmedzenia cestovania či početné lockdowny zamedzovali vykonávať aktivity cestovného ruchu doma i v zahraničí spojené s pandémiou COVID-19, čo malo neslýchané účinky na podniky a pracovné miesta. Vážne poškodila odvetvie cestovného ruchu. V dôsledku preventívnych opatrení na potlačenie vírusu cestovný ruch na celom svete prakticky prestal existovať, čím sa stal jedným z prvých odvetví, ktoré pandémia vážne zasiahla. V dôsledku pokračujúcich cestovných obmedzení a všeobecného hospodárskeho poklesu hrozí tomuto sektoru aj riziko, že sa zotaví medzi poslednými. V tomto odvetví došlo k rýchlemu poklesu dopytu a nárastu nezamestnanosti. Pre ekonomiky, ktoré sú vo veľkej miere závislé od cestovného ruchu, má táto situácia devastačné následky. V turistických destináciách ostali opustené hotely, reštaurácie a bary, zábavné parky, turistické atrakcie aj múzeá sa zatvorili. Kultúrne podujatia, veľtrhy a kongresy boli zrušené alebo odložené. Európa je najpopulárnejšou cestovateľskou destináciou na svete, „no v roku 2020 došlo v prvom polroku k poklesu medzinárodných návštevníkov o 66 % a v druhom o 97 %“ (Európsky parlament, 2021, s. 1).

Hoci sa výsledky a výskum TTDI značne líšia v závislosti od miestnych, segmentových, národných a regionálnych podmienok, pomáhajú upozorniť na niektoré z rôznych a spoločných prevádzkových výziev, ktorým čelí sektor cestovného ruchu pri svojej obnove. Cestovný ruch v rámci Slovenskej republiky bol taktiež zasiahnutý pandémiou

COVID – 19. Zväz cestovného ruchu SR zdôrazňuje potrebu vypracovania a prijatia predpisov pre prevádzkovanie služieb cestovného ruchu (t. j. scenárov) v prípade šírenia ochorenia COVID-19, ako aj osvojenia si metód na uspokojenie dopytu po cestovnom ruchu. služby od domácich návštevníkov. Podpora vnútorného cestovania bude kľúčovým krokom pri znižovaní vplyvu koronakrízy na sektor cestovného ruchu. Na celoštátnej úrovni cestovný ruch v Českej Republike v roku 2020 zamestnával 222 000 ľudí a podieľal sa 1,45 % na hrubej pridanej hodnote krajiny (75,4 mld. Kč). Regionálne údaje Českej republiky jasne ukázali dopady epidémie koronavírusu. Najväčší podiel na vývoji ekonomických ukazovateľov mala Praha, ktorá sa podieľala 25 % na celkovej hrubej pridanej hodnote priemyslu a 26 % na celkovej zamestnanosti (57,6 tis. zamestnancov). Hlavné mesto zároveň zaznamenalo najväčší pokles dopytu z predchádzajúcich rokov, na ktorom sa podieľali najmä zahraniční a obchodní návštevníci. Pokles hrubej pridanej hodnoty cestovného ruchu predstavoval z 53,2 miliardy Kč v roku 2019 na 19,0 miliardy Kč, čo je medziročný pokles takmer o dve tretiny. Svetová rada pre cestovanie a cestovný ruch (WTTC) predpokladá, že taliansky cestovný ruch výrazne prispeje k hospodárskemu oživeniu krajiny a budúci rok by krajina mohla prakticky dosiahnuť úroveň pred pandémiou, iba 0,3 percenta pod úrovňou z roku 2019. Podľa Správy o hospodárskom vplyve (EIR) by príspevok sektora k HDP mohol v nasledujúcom roku presiahnuť 194 miliárd eur. Namiesto toho by sa zamestnanosť v tomto odvetví mohla vrátiť na úroveň pred pandémiou. Okrem toho, podľa predpovede Globálnej organizácie pre cestovný ruch bude taliansky cestovný ruch a cestovný ruch expandovať v priebehu nasledujúcich 10 rokov priemerným ročným tempom 2,5 percenta, čo je päťkrát rýchlejšie ako 0,5 percentné tempo rastu celej národnej ekonomiky. Covid-19 zdecimoval hospodárstvo Južnej Afriky, čo malo za následok stratu troch miliónov pracovných miest v roku 2020. Celkovo tento sektor funguje na 30 – 40 % kapacity v porovnaní s rokom 2019. Odvetvie cestovného ruchu prišlo v dôsledku COVID-19 o 470 000 pracovných miest, pričom len 37 % zamestnancov dostávalo 100 % svojich miezd vo februári 2022. Medzinárodné príchody vykazujú pomalý nárast z nízkej základne. V roku 2022 Japonsko začalo povoľovať medzinárodným turistom vstup do krajiny od začiatku pandémie COVID-19. Japonský cestovný ruch prosperoval aj pred vypuknutím pandémie. Japonsko sa v roku 2019 s 31,9 miliónmi zahraničných návštevníkov umiestnilo ako 11. najnavštevovanejšia krajina na svete a tretia najnavštevovanejšia krajina v Ázii, uvádza Japonská agentúra pre cestovný ruch. V dôsledku globálnej pandémie COVID-19, ktorá znížila výdavky na cestovný ruch približne o 85 %, sa však počet zahraničných turistov v roku 2020 prepadol na 4,1 milióna. V 2. štvrtroku 2022 sa japonská ekonomika vrátila na úroveň spred pandémie

COVID-19 . Ekonomiky USA a Európy sa v treťom štvrtroku 2021 zotavili na úroveň pred pandémiou, zatiaľ čo oživenie Japonska bolo pozvoľnejšie. Pri pohľade do budúcnosti sa predpokladá pomalý rast na roky 2022 (+1,7 %) a 2023 (+1,6 %). Globálna pandémia COVID-19 mala na cestovný ruch v Kanade podobný negatívny vplyv ako v iných krajinách. Postupné znovuo tvorenie medzinárodných hraníc a obnovená stabilná expanzia pozorovaná v priemysle v rokoch pred pandémiou by však mali kanadskej ekonomike opäť pomôcť. Zatiaľ čo Spojené štáty sú naďalej hlavným obchodným partnerom Kanady v oblasti cestovného ruchu, účastníci odvetvia sa môžu naďalej sústrediť na prosperujúce a rozvojovo orientované trhy rozvojových krajín, aby ešte viac diverzifikovali záujmy kanadskeho odvetvia cestovného ruchu a pomohli tak Kanade pri realizácii svojho plného potenciálu cestovného ruchu. Svetová rada pre cestovanie a cestovný ruch zverejnila svoju štúdiu ekonomického vplyvu cestovného ruchu do roku 2022. Pokiaľ ide o Brazíliu, ukazovateľ sa prepadol o 32,6 %, zo 115,7 miliardy USD v roku 2019 na 78 miliárd USD v prvom roku pandémie.

Je nevyhnutné použiť techniky rozvoja cestovného ruchu na prebudovanie odvetvia spôsobom, ktorý je inkluzívnejší, udržateľnejší a odolnejší vzhľadom na existujúce ťažkosti, meniacu sa dynamiku dopytu a nadchádzajúce možnosti a hrozby.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BERÁNEK, J. a kol. 2013. Cestovní ruch a jeho specifika. V *Ekonomika cestovního ruchu*. Praha: MAG Consulting s.r.o. s. 9 - 41. ISBN978-80-86724-46-1.

City Nation Place. 2022. WEF Travel & Tourism Development Index (TTDI) published today. 24 May 2022. Dostupné na: <https://www.citynationplace.com/wef-travel-tourism-development-index-ttdi-published-today>

Czech statistical office. 2021. Tourism Satellite Account (TSA) – Methodology. 2021. [online]. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/tsa-amet>

Český statistický úřad. 2013. Metodická příručka k NACE Rev. 2 (CZ-NACE). [online]. 2013. Dostupný na: http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_ekonomickych_cinnosti_%28cz_nace%29

Czechtourism. 2023. Satelitní účet cestovního ruchu – ČSÚ 2021. [online]. 2023. Dostupné na: <https://tourdata.cz/data/satelitni-ucet-cestovniho-ruchu-csu/>

EURÓPSKY PARLAMENT. 2021. Cestovanie po pandémie musí byť bezpečnejšie a ekologickejšie, tvrdia poslanci. 19. Marec 2021. [online]. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/priorities/eu-a-koronavirus/20210311STO99736/cestovanie-po-pandemii-musi-byt-bezpecnejsie-a-ekologickejsie-tvrdia-poslanci>

FOJTÁCHOVÁ, H. 2005. Cestovní ruch v roce 2004. Czechtourism, 2004. Dostupné na: http://www.czechtourism.cz/files/statistiky/mezinarodni/CR_evropa_2005.pdf

FORET, M. 2013. Cestovní ruch v regionálním rozvoji. Brno: Mendelova univerzita v Brne. ISBN 978-80-7375-739-7.

FUWEN, W. et al. 2018. The Value of Ecosystem Services from Giant Panda Reserves. In *Current Biology*, Vol 28, Issue 13, 2018, s. 2174-2180. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2018.05.046>

GALVASOVÁ, I. a kol. 2008. Průmysl cestovního ruchu. 1.vyd. Praha: MMR ČR, ISBN 978-80-87147-06-1.

GEOGRAFIA CESTOVNÉHO RUCHU. 2010. [online]. 2010. Dostupné na: http://www.euroregionvdi.sk/manazer/images/prednasky/17.Geografia_cestovneho_ruchu.pdf

GOELDNER, CH.R., BRENT-RITCHIE, J.R., 2014. Cestovní ruch. Principy příklady trendy. 1. vyd. Praha, Albatros Media, ISBN 978-80-251-2595-3.

GREGOROVÁ, B. et. al. 2015. Cestovný ruch a regionálny rozvoj. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015. ISBN 978-80-557-0952-9.

GÚČIK, M. 2001. Cestovný ruch pre obchodné a hotelové akadémie. 1.vyd. Bratislava: MEDIA TRADE, 2001. s. 105. ISBN 80-08-03071-2.

GÚČIK, M. 2010. Cestovný ruch. 1. vyd. Banská Bystrica: DALI-BB, 2010, s. 307. ISBN 978-80-89090-80-8.

HALL, C. M. 2019. The Geography of Tourism and Recreation. (Issue January 1999). Dostupné na: <https://doi.org/10.4324/9780203796092>

HALL, C. M., PAGE, S. J. 2014. The Geography of Tourism and Recreation. 4th Edition. 20 May 2014. ISBN: 9780203796092. Dostupné na: <https://doi.org/10.4324/9780203796092>

HASSAN, N. 2020. Geography of Tourism. September 2020. s. 78-105. ISBN : 978-624-5513-01-7.

HAMARNEHOVÁ, I. 2008. Geografie cestovního ruchu Evropa. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek. Plzeň 2008. ISBN: 978-80-7380-093-2.

HESKOVÁ, M. a kol. 2011. Cestovní ruch pro vyšší odborné a vysoké školy. Praha: Fortuna. s. 216. ISBN 978-80-7373-107-6.

HOLEŠINSKÁ, A. 2012. Destinační manažment jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2012, 152 s. ISBN 978-80-210-5847-7.

KAJZAR, P. 2015. Vybrané kapitoly z geografie cestovního ruchu. Slezská univerzita v Opavě Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné. 2015. ISBN 978-80-7510-156-3.

KASPAR, C. 1995. Základy cestovního ruchu. 1.vyd. Banská Bystrica:EF UMB, 1995. s.142. ISBN 80-901166-5-5.

KOLEKTIV AUTORU. 2008. Cestovní ruch pro všechny. Praha, Ministerstvo pro místní rozvoj, ISBN 978-80-7399-407-05.

MARIOT, P. 1983. Geografia cestovného ruchu. Bratislava, Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 248.

MARIOT, P. 2001. Contribution to the typification of the tourist resorts. Geografický časopis, 53, 2001, 4, 3 figs., 15 refs.

MITCHELL, L. S., MURPHY, P. E. 1991. Geography and tourism. Annals of Tourism Research, 18(1), s. 57-70.

NEJDL, K. 2011. Management destinace cestovního ruchu. 1 vyd. Praha, Wolters Kluwer ČR, s. 204. ISBN 978-80-7357-637-8.

NOVACKÁ, L. a kol. 2010. Základy cestovného ruchu. V Cestovný ruch, technika služieb, delegát a sprievodca. Bratislava: Ekonóm. s. 9 – 71.

NOVACKÁ, L. a kol. 2020. Súčasnosť cestovného ruchu v trajektórii budúcnosti. 1. vydání. Zlín: Radim Bačuvčík - VeRBuM, 2020. s. 364. ISBN 978-80-88356-05-9.

OECD Tourism Trends and Policies. 2020. Slovak Republic: Tourism in the economy. 2020. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9fd7108d-en/index.html?itemId=/content/component/9fd7108d-en>

OECD Tourism Trends and Policies. 2020. Czech Republic: Tourism in the economy. 2020. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/aeb88d52-en/index.html?itemId=/content/component/aeb88d52-en>

OECD Tourism Trends and Policies. 2022. Czech Republic: Tourism in the economy and outlook for recovery. 2022. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5c54ad26-en/index.html?itemId=/content/component/5c54ad26-en>

OECD Tourism Trends and Policies. 2020. Italy: Tourism in the economy. 2020. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/3d4192c2-en/index.html?itemId=/content/component/3d4192c2-en>

OECD. Tourism Trends and Policies. 2022. Italy: Tourism in the economy and outlook for recovery. 2022. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/698aaf87-en/index.html?itemId=/content/component/698aaf87-en>

OECD Tourism Trends and Policies. 2020. Canada: Tourism in the economy. 2020. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/2e3a791a-en/index.html?itemId=/content/component/2e3a791a-en>

OECD Tourism Trends and Policies. 2022. Canada: Tourism in the economy and outlook for recovery. 2022. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/39cd1284-en/index.html?itemId=/content/component/39cd1284-en>

OECD Tourism Trends and Policies. 2020. Brazil: Tourism in the economy. 2020. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/222a322e-en/index.html?itemId=/content/component/222a322e-en>

OECD Tourism Trends and Policies. 2022. Brazil: Tourism in the economy and outlook for recovery. 2022. Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4f874b69-en/index.html?itemId=/content/component/4f874b69-en>

PAGE, S., CONNEL, J. 2006. Joanne. Tourism: a modern synthesis. 2nd ed. London:Thomson, 2006, s. 546. ISBN 9781844801985.

PETRU, Z. 2007. Základy ekonomiky cestovního ruchu. Praha: Idea Servis. s. 124. ISBN 9788085970555.

RODRIGUE, J. P. 2020. The Geography of Transport Systems. Fifth edition. New York: Routledge, s. 456. ISBN978-0-367-36463-2. Dostupné na: doi.org/10.4324/9780429346323

RYGLOVÁ, K. 2009. Cestovní ruch: soubor studijních materiálů. 3. vyd. Ostrava: Key Publishing. ISBN 978-80-7418-028-6.

SAAYMAN, A., SAAYMAN, M. 2008. Determinants of inbound tourism to South Africa. *Tourism Economics*, 2008, 14 (1), s. 81–96. Dostupné na: DOI: 10.5367/000000008783554893

SIVASANKARI, H. 2016. Geography of Tourism. 20 December 2016. Dostupné na: <http://www.indiancommunities.org/2016/12/20/geography-of-tourism/>

STATISTA. 2023. Distribution of domestic and foreign tourism's contribution to the tourism GDP in Japan from 2017 to 2021. 2023. Dostupné na: <https://www.statista.com/statistics/731610/domestic-and-foreign-tourism-contribution-to-gdp-japan/>

STATISTICS CANADA. 2022. National tourism indicators, first quarter 2022. 6. Júl 2022. Dostupné na: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220706/dq220706a-eng.htm>

Subscribe to our daily news digest. 2022. Italy's Travel & Tourism Sector to Create Nearly Half a Million Jobs Over Next Decade, Report Shows. 26. May 2022. Dostupné na: <https://www.schengenvisainfo.com/news/italys-travel-tourism-sector-to-create-nearly-half-a-million-jobs-over-next-decade-report-shows/>

Štatistický úrad SR. 2020. Vývoj cestovného ruchu v ubytovacích zariadeniach SR. August 2020.

Štatistický úrad SR. 2020. Hrubý domáci produkt v 2. štvrtroku 2020.

TAKEDA, M., FUJIMURA, T. 2019. Japan's Tourism Industry Taking Off. February 2019. Dostupné na: <https://www.hennessyfunds.com/insights/sector-highlight-japan-tourism>

VAŠKO, M. 2002. Cestovní ruch a regionální rozvoj. VŠE v Praze. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2002. s. 96. ISBN 80-245-0445-6

VÁCLAVÍNKOVÁ, K. 2013. Lázeňství. Karviná: OPF SU. ISBN978-80-7248-854-4.

VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M. a kol. 2011. Geografie cestovního ruchu České republiky. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, ISBN 978-80-7380-340-7.

World Tourism Organisation. 1995. Concept, Definitions and Classifications for Tourism Statistics (Technical Manual No.1). [online]. SETE. Dostupné na: http://sete.gr/files/Media/Ebook/110304_Concepts,Definitions%20And%20Classifications%20For%20Tourism%20Statistics.pdf

WORLD TRAVEL & TOURISM COUNCIL. 2021. The economic impact of travel and tourism. 2021. Dostupné na: <https://wttc.org/research/economic-impact>

UNTWO. 2023. International tourism and COVID – 19. 2023. [online]. Dostupné na: <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19>

ZELENKA, J. a kol. 1995. Metodický a faktografický průvodce cestovním ruchem. 79. publikace Hradec Králové: Gaudeamus, 1995. 157 s. ISBN 80-7041-256-8

ZELENKA. J., PÁSKOVÁ. M. 2002. Výkladový slovník cestovního ruchu. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj 2002, s. 448. ISBN 80-239-0152-4.

ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M., 2012. Výkladový slovník cestovního ruchu. Kompletně přepracovaná a dopl. 2. vyd. Praha: Linde Praha, s. 768. ISBN 978-80-7201-880-2.